Silvestru Augustin Prunduş - Clemente Plaianu

CATOLICISM
ŞI ORTODOXIE ROMÂNEASCĂ

SCURT ISTORIC
AL BISERICII ROMÂNE UNITE

Casa de Editură VIAȚA CREŞTINĂ

ISBN 973-96224-2-9
Cluj-Napoca 1994

cartea este publicată online
pe situl www.bru.ro

Preaiubiți cititori,

Este un fapt bine cunoscut şi deplin afirmat de istorici, că poporul român s-a născut creştin. În geneza sa neamul românesc a îngemănat în mod fericit şi armonios daco-latinitatea şi creştinismul, dimensiuni simbiotice a căror origine şi pecete romană au constituit pilonii neclintiți care au stat la baza existenței noastre naționale şi creştine.

Părăsiți, odată cu retragerea romană a administrației şi legiunilor romane de către împăratul Aurelian (271-275), am rămas "În calea răutăților", călcați de popoarele migratoare euro-asiatice şi, apoi, înconjurați din toate părțile de marea masă a neamurilor slave şi slavizate. Minunea rezistenței noastre atâtea veacuri a răzbirii nesufocați prin această nefericită ambianță, o datorăm aceleiaşi îngemănări, nemaiîntâlnite în viața altor popoare, a latinității care ne-a împărtăşit propria ei limbă, vorbită de români până azi - fireşte, pe lângă inerentele schimbări impuse de scurgerea timpului - , cu creştinismul care ne-a inoculat în suflete credința, înnobilându-ne şi confirmându-ne calitatea de fii legitimi ai Bisericii creştine universale, una sfântă, catolică şi apostolică, sub cârmuirea vicarului lui Cristos, urmaşul Sfântului Apostol Petru, Papa Romei.

Deşi "fatalul destin al istoriei", cum defineşte istoricul Dimitrie Onciul momentul în care bizantinismul slavo-bulgăresc ne-a impus prin violență o limbă liturgică străină, slavona, (mai târziu în Principate greaca), atentând la însăşi ființa noastră etnică romană, "adevărată tragedie a acestui popor născut latin şi creştin de pe aceste plaiuri" (Pr. Prof. univ. Dr. P. Rezuş), iar prin Marea Schismă din 1054 ne-a rupt de comuniunea cu Biserica Romei, totuşi n-a reuşit să ne deznaționalizeze, cu toată izolarea, tocmai datorită identificării noastre cu latinitatea, atât în sânge şi limbă, cât şi în spiritualitate, în credința ce ne-a fost împărtăşită "corde romano - cu inimă romană".

Încercările întreprinse în cursul veacurilor, fie din inițiativă occidentală, a papilor, fie orientală, a împăraților bizantini, de a reface unitatea Bisericii, n-au dat rezultatele scontate. Ultima încercare, cea de la Ferrara-Florența (1438-1439), la care a aderat şi Ortodoxia românească prin delegația condusă de mitropolitul Damian al Moldovei şi vicarul său, protopopul Constantin, a avut şi ea viață scurtă, datorită aceleiaşi vechi şi mereu reactualizate fobii antilatine. Sperăm ca dialogul de azi dintre Catolicism şi Ortodoxie să aibă o fericită izbândă.

După atâtea veacuri de înstrăinare, conducătorii Bisericii Româneşti din Transilvania, chibzuind, purtând îndelungate tratative şi consultându-se cu propriii lor credincioşi, s-au întrunit în trei ***"săboare mari"*** la Alba Iulia, în 1697 sub Mitropolitul Teofil, în 1698 şi 1700 sub Mitropolitul Atanasie Anghel, şi au hotărît să se întoarcă la Biserica Mamă a străbunilor, adevărata noastră Biserică Strămoşească şi s-au unit cu Biserica Romei.

Primul efect benefic al Unirii a fost contactul cu Apusul, care ne-a adus regăsirea originii noastre romane, deşteptarea conştiinței naționale şi un nemaiîntâlnit avânt cultural. Toate acestea au generat mişcările politice şi sociale, care, în final, au fost încoronate de realizarea statului național unitar, **România Mare**. ***"Dacă nu era Unirea religioasă de la 1700*** - spune întâiul cardinal român, Episcopul Dr. Iuliu Hossu - ***nu era nici Adunarea de la Blaj de la 3/15 mai 1848, unde s-a strigat «Vrem să ne unim cu Țara» şi fără acestea nu era nici Unirea de la 1918".***

Cartea de față intitulată sugestiv **Catolicism şi Ortodoxie românească**, o succintă istorie a Bisericii Române Unite, interpretează faptul istoric pe bază de documente şi elucidează probleme până acum necunoscute sau tendențios prezentate. În ea cititorul se va regăsi pe sine însuşi în multe din strădaniile şi izbânzile străbunilor noştri. Se va convinge de aportul adus de ierarhii, preoții şi fiii Bisericii noastre la toate marile acte istorice ale Neamului, la care au fost prezenți fără excepție, în tot cursul existenței Bisericii.

Dar, totodată, ca orice om de bună-credință, indiferent de confesiune, îşi va da seama de nedreptatea strigătoare la cer ce i s-a făcut acestei Biserici când a fost pusă în afara legii, ilegalitate care a generat jefuirea ei de toate bunurile patrimoniale, inclusiv lăcaşurile de cult, biserici şi mănăstiri, şi trimiterea în temnițele cele mai dure, în lagăre, gulaguri şi colonii de muncă, a tuturor slujitorilor şi credincioşilor care au refuzat conformismul, în frunte cu cei 12 ierarhi, din care nouă s-au stins din viață în timpul prigoanei comuniste, adevărați martiri ai credinței catolice pe care n-au părăsit-o şi eroi ai neamului pe care nu l-au trădat.

Încuviințând apariția cărții, Împărtăşim Arhiereasca Noastră Binecuvântare, autorilor care au ostenit la alcătuirea ei, şi, deopotrivă, şi cititorilor care o vor lectura.

Cardinal Alexandru Todea

PREFAȚĂ

Preocupat, încă din liceu, de cauzele şi consecințele dezbinării religioase a românilor din Transilvania în ***"uniți"*** şi ***"neuniți"***, sau ***"greco-catolici"*** şi ***"greco-orientali"*** -, cum li se spunea ortodocşilor pe atunci - am citit tot ce mi-a căzut în mână în legătură cu această problemă. Preocuparea m-a stăpânit cu şi mai mare intensitate în cursul studiilor teologice, urmate între anii 1933-1935 la ACADEMIA DE TEOLOGIE UNITĂ din Cluj şi continuate, între anii 1935-1943, la ROMA. Aici am studiat la două institute universitare de mare prestigiu, Ateneul *"De Propaganda Fide"* şi *"Institutul Pontifical de Studii Orientale"*, la acesta din urmă promovând cu succes doctoratul în Teologie, cu o teză pe linia aceloraşi preocupări: *Introductio linguae romenae in sacram liturgiam* (Introducerea limbii române în Sfânta Liturghie), 23+335 pagini dactilografiate. Chemat să revin acasă, teza mi-a rămas nepublicată, în speranța că, tradusă în limba română, va vedea lumina tiparului în țară.

Fişele documentare, adunate pe timpul studiilor la Roma şi al pregătirii tezei de doctorat, treptat s-au înmulțit, ajungând la un moment dat îndeajuns pentru o lucrare istorică ce urma să abordeze problema celor două confesiuni româneşti din Transilvania. Dar ocupațiile şi sarcinile multiple încredințate de neuitatul şi ilustrul meu chiriarh, episcopul de Cluj-Gherla, mai târziu cardinalul dr. Iuliu Hossu, atât în gremiul eparhial cât şi în învățământul teologic, m-au obligat să mai amân realizarea proiectului. Mai târziu mi-au fost şi mai înşelate speranțele de a-mi realiza lucrarea, de evenimentele ce au urmat celui de-al doilea război mondial, care s-au succedat cu repeziciune şi, în 1948, au culminat cu ilegalizarea Bisericii Române Unite de către statul comunist ateu. Declanşându-se prigoana ateo-comunistă împotriva ierahiei, clerului şi credincioşilor români uniți, n-am fost nici eu scutit de la urcuşul acestui Calvar.

Au urmat anii grei de suferințe, cauzate atât de teroarea comunistă, cât, în egală măsură, şi de colaboraționismul ierarhiei şi structurilor superioare ale Bisericii Ortodoxe Române, care ne urmăreau pas cu pas. Oferindu-mi-se în 1959 scaunul episcopal ortodox de la Oradea, am fost pus în fața alternativei de a alege între *episcopat, cu Pobeda* (marcă de autoturism sovietic) *la scară, pe lângă un salar de zece mii lunar, sau închisoare, mai grea decât cea de la Jilava şi Aiud*, pe unde trecusem deja până atunci. Refuzând încadrarea în Ortodoxie, osânda a fost necruțătoare. A urmat Canalul, coloniile de muncă infernală de la Stoeneşti, Grădina, Salcia, Strâmba, Sfiştofca, Grind şi Periprava. Zece ani, opt luni şi opt zile din viață i-am petrecut în această robie babilonică. Decretul de grațiere generală m-a readus şi pe mine în libertate, la 29 iulie 1964. Dar, deşi eliberați, preoții greco-catolici eram considerați în continuare asemeni ciumaților. Era imposibil să obții un serviciu pe măsura pregătirii. Pentru a-mi câştiga pâinea cea de toate zilele am intrat muncitor necalificat. Mai târziu am reuşit să ocup un mic post de funcționar, apoi casier, arhivar şi în urmă bibliotecar, funcție din care, în 1976 am fost pensionat.

Cu toate greutățile întâmpinate după eliberare, cu tot riscul ce-l prezenta asistența spirituală acordată mulțimii de credincioşi rămaşi fideli Bisericii Unite cu Roma, pe lângă sarcinile de mare răspundere ce mi s-au încredințat în conducerea clandestină a eparhiei de Cluj-Gherla, la început provicar general episcopesc II şi în urmă vicar general şi Ordinarius, ca şi obligațiile monahale în calitate de călugăr al Ordinului Sfântul Vasile cel Mare, nu m-a părăsit deloc gândul lucrării ce mi-am propus în tinerețe şi, pe măsura posibilităților, studiam şi completam mereu fişele documentare cu alte şi alte date. Maica Domnului, Ocrotitoarea şi Povățuitoarea noastră, care la 17 mai 1917 a prezis la Fatima (Portugalia) biruința Răului, a comunismului anarhic şi ateu în Rusia pravoslavnică, ne încuraja, vorbindu-i unui suflet ales că ***"va zdrobi capul dragonului roşu"*** - ceea ce s-a şi întâmplat şi în România prin Revoluția din 22 decembrie 1989 şi spunându-i ***"Biserica voastră este în ființă. Îşi va recăpăta libertatea când Fiul Meu va spune că este purificată. Ea este piatra pe care n-au putut-o înfrânge şi nu o vor putea înfrânge niciodată. Credința în Fiul Meu şi în mine să vă fie!"*** (1 IX.1970). În această lumină şi cu deplină speranță am ajuns la depăşirea impasului şi la realizarea - deşi parțială - a unor înflăcărate proiecte din tinerețe, prin colaborarea cu părintele CLEMENTE PLAIANU, profesor şi publicist, om de cultură, cu experiență şi îndemânare în mânuirea condeiului, autor a mai multor lucrări istorice, manuscrise ce aşteaptă să vadă lumina tiparului, între care şi

monografia **Chiuza, veche vatră românească şi leagăn al Rebrenilor**, o lucrare de proporții - peste 1000 de pagini - lucrare îndelung citată de istoricul literar şi editorul operei lui Rebreanu, Niculae Gheran, numindu-l pe Clemente Plaianu ***"autorul unei solide monografii consacrate Chiuzei "***(Cf. N. Gheran, Tânărul Rebreanu, Editura Albatros, Bucureşti 1986, pag.32). Părintele Clemente Plaianu a asigurat redactarea şi unitatea acestei lucrări.

Roadele colaborării cu Părintele Clemente Plaianu sunt, deocamdată, două monografii istorice, manuscrise dactilografiate gata de tipar, **Cardinalul Iuliu Hossu, 1885-1970**, (la care au mai colaborat preoții dr. Ion Bota, Alexandru Nicula şi regretatul Ion Costan) şi **Canonicul Nicolae Pura, 1913-1981,** precum şi acest scurt istoric al Bisericii Române Unite cu titlul **Catolicism şi Ortodoxie Românească**. Lucrarea aceasta este abia un compendiu din ce am proiectat şi am început să facem încă înainte de Revoluția din 1989. Ivindu-se, însă, după Revoluție nevoia de a pune cartea cât mai degrabă în mâna cititorilor, atât de înstrăinați de problemele bisericeşti în timpul celor aproape cincizeci de ani de dictatură ateistă, precum şi condițiile atât de grele de editare, cu scumpirea hârtiei şi a manoperei tipografice, am fost nevoiți să o reducem şi să renunțăm, deocamdată, la o lucrare de proporții, cum a fost inițial concepută şi cum s-ar cuveni să fie, tratată până în cele mai minuțioase detalii, problema atât de complexă a conviețuirii celor două Biserici româneşti din Transilvania, şi după Marea Unire din 1918, din România întregită.

Dacă Sfânta Fecioară, Maica Domnului Isus, căreia îi închinăm în mod deosebit ostenelile noastre, ne va fi în continuare Ocrotitoare şi Povățuitoare, nădăjduim ca, într-o viitoare ediție, să putem ține cont de necesitatea completării şi îmbunătățirii lucrării.

Sigur că într-o lucrare ce abundă de atâtea date istorice, nume de persoane şi locuri, citate etc., pe lângă toată grija avută, s-ar fi putut strecura unele greşeli. Sperăm că cititorii, încredințați de bunele noastre gânduri, le vor îndrepta cu bunăvoință, iar noi îi asigurăm că, într-o nouă ediție, vom ține seama de observațiile pertinente şi sugestiile binevoitoare.

Cluj-Napoca 6 mai 1991, ziua pomenirii Sfântului, dreptului şi mult pătimitorului IOV

Prof. dr. Silvestru Augustin Prunduş

INTRODUCERE

După revoluție şi abrogarea, la 30 decembrie 1989, a decretului de sorginte stalinisto-comunistă, nr.358 din 1 decembrie 1948, de desfiinţare a Bisericii Române Unite, revenirea în legalitate i-a adus acesteia posibilitatea ieşirii din catacombe şi libertatea de respiraţie sub cerul liber. Continuă însă să fie privată de întregul patrimoniu ce i-a fost răpit în 1948 - biserici, mănăstiri, reşedinţe eparhiale, case parohiale, şcoli de toate gradele etc.-, cu toată abrogarea decretului în virtutea căruia i-au fost răpite abuziv. Timp de 41 de ani, atacată şi lovită din toate părţile, Biserica Română Unită a fost lipsită de cel mai elementar drept de a se apăra. Urmare acestor atacuri, ce continuă uneori - şi azi - cu aceeaşi înverşunare, din respect faţă de adevăr, este necesar să intervenim şi să punem în lumină, în faţa noilor generaţii de preoţi şi credincioşi, atât a celor rămaşi fideli Bisericii noastre sau a celor ce ne-au fost înstrăinaţi în nefericitele împrejurări ale anului 1948, cât şi a tuturor oamenilor de bună credinţă care au la suflet această problemă majoră a neamului românesc, cauza Bisericii, ca să cunoască realitatea istorică, adevărul pe care nu au avut de unde să-l cunoască.

În primul mileniu de creştinism, Ortodoxia a fost în totalitatea ei catolică, iar Catolicismul ortodox. Pe atunci noţiunile acestea nu erau supuse unor interpretări ultra-confesionaliste, nu erau opuse şi antagoniste, ci perfect îngemănate, completându-se în mod fericit una pe alta. Târziu, după declanşarea marii schisme din 1054, a început să li se dea un sens confesionalist, mai ales la neamurile greco-slave.

Catolicismul românesc, adevărata noastră **Ortodoxie**, vizează două mari adevăruri pentru care Biserica Română Unită a militat şi continuă să lupte fără întrerupere:

- originea latină a neamului românesc;
- dependenţa religioasă de Biserica Romei, în care vicarii lui Cristos, urmaşii Sfântului Apostol Petru, Papii, continuă şi vor continua, până la sfârşitul veacurilor, să împlinească porunca Divinului Întemeietor: ***"Paşte oile mele!... Paşte mieluşeii mei!"*** (Ioan 21, 15-18).

Marele arhipăstor al Bisericii Române Unite, episcopul martir Iuliu Hossu, întâiul cardinal român, s-a caracterizat printr-o neţărmurită dragoste faţă de glia străbună, patria sa dragă, pe care a dorit-o neştirbită în hotarele ei fireşti. A dovedit, în acelaşi timp, o nedezminţită fidelitate faţă de Roma Apostolului Petru şi a împăratului Traian, colonizatorul Daciei, al ţării care, prin romanitate şi creştinism, la 1 Decembrie 1918, a devenit România Mare. Cardinalul, pe atunci episcop de Gherla, a avut fericirea de a vesti el, lumii şi istoriei, această mare împlinire a neamului, izvorîtă din sufletul tuturor românilor şi hotarîtă de Marea Adunare de pe Câmpul lui Horia de la Alba Iulia.

Între însuşirile proprii marelui arhiereu trebuie scoasă în evidenţă grija deosebită prin care s-a ferit pe sine însuşi şi a căutat, pe cât a putut, să-şi ferească şi neamul de patima şi mândria unor popoare vecine, care fac din Dumnezeul tuturor un zeu al lor, ca şi a fraţilor de sânge, care în alt fel, fără rost şi fără noimă, caută să limiteze izvorul credinţei străbune exclusiv în aria naţională, identificând confesionalismul lor patriotard cu adevăratul românism, pe care-l socot monopolul lor, repudiind cu fanatism catolicismul latin străbun, credinţa autentică a strămoşilor noştri, şi ajung, atât în primul cât şi în al doilea caz, la idolatrie naţională şi intoleranţă, fie şovină, fie confesională. Crezul cardinalului martir am dori să ne fie călăuzitor far de lumină şi fir roşu al lucrării de faţă.

CAPITOLUL I

CREŞTINAREA ROMÂNILOR

"Unii istorici bisericeşti au căutat, din prejudecată confesională, să demonstreze că, deşi de limbă latină, românii au fost, dacă nu din capul locului, atunci de foarte devreme, sub jurisdicţia legitimă a Constantinopolului grecesc. Nu credem că aşa stau lucrurile. Puţinele mărturii pe care le avem despre creştinismul latin din Illyricum pledează pentru teza opusă, pentru romanitatea acestui creştinism. Nu numai cele mai vechi obiecte creştine descoperite pe teritoriul Daciei Traiane vădesc orientarea populaţiei către Italia, Panonia, Illyricum, dar şi personalităţi eclesiastice cunoscute, un Nicetas din Remesiana, un Dionisie Exiguus, se arată strâns legaţi, cum era şi firesc, de creştinătatea occidentală. Aceşti străromâni, cum încearcă să-i numească un învăţat prelat contemporan,[1] «au fost desigur ortodocşi, dar nu pentru că ţineau de Biserica constantinopolitană, atât de supusă rătăcirilor, ci tocmai pentru că păzeau dreapta credinţă, împotriva Constantinopolului, alături de papalitate»".[2]

Creştinismul de pe teritoriul patriei noastre îşi are începutul în propovăduirea Sfântului Apostol Andrei, fratele Sfântului Petru, Corifeul Apostolilor. Acestuia, după o tradiţie consemnată de timpuriu, i-a căzut la sorţi evanghelizarea în Scythia.[3] Mărturiile literare, coroborate cu cele folclorice şi arheologice, dovedesc elocvent că în Scythia Minor (Dobrogea de azi), creştinismul îşi are începutul cu Sfântul Apostol Andrei. Din sud ucenicii lui au trecut Dunărea în Dacia, ai cărei locuitori, dacii, pe baza religiei lor, aveau o doctrină şi o trăire religioasă foarte apropiată de Evanghelie.[4] Credinţa lor într-un singur zeu, Zamolxe, şi în nemurire, a fost un mediu prielnic pentru evanghelizare. Herodot, după ce spunea că ***"geţii sunt cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci"*** adaugă că ***"ei se cred nemuritori... credinţa lor este că ei nu mor, iar cel care piere se duce la Zamolxe, o fiinţă divină*** (daimon)***... ei nu cred că există un alt zeu decât al lor"***.[5]

După ocuparea Daciei de către romani, la 106, au fost aduşi aici colonişti, conform mărturiei lui Eutropius, ***"ex tot orbe romano"*** (din toată lumea romană).[6] Dintre coloniştii aduşi, o parte erau din Asia Mică, îndeosebi din Capadocia şi Siria, precum şi din Grecia, provincii de multă vreme romanizate şi, în mare măsură, creştinate, cei mai mulţi fiind însă din provinciile romane sud-dunărene. Mulţi dintre aceştia au adus cu ei elementele Evangheliei şi trăirea creştină, care se va grefa peste trăirea creştină a autohtonilor daci, dând naştere unei spiritualităţi specifice poporului nou format sub faldurile romanizării şi creştinării. E bine să subliniem că prezenţa pe teritoriul Daciei a coloniştilor din Asia Mică, aşa cum avertizează acad. Constantin Daicoviciu, nu-i dă nimănui dreptul ***"de a transforma Dacia într-o expozitură a orientului greco-sirian"***[7], cum fac unii teologi şi istorici ai Ortodoxiei româneşti, *pentru a justifica religia creştină a românilor în formă răsăriteană, singurii latini de credinţă ortodoxă*, afirmaţii rezultate nu din realitatea istorică, ci dintr-un fanatism confesional cu totul nejustificat, păgubitor.

Neîndoielnic că şi între soldaţii legiunilor romane aduse în Dacia, unii erau creştini, chiar dacă, în virtutea disciplinei militare, erau obligaţi să-şi trăiască viaţa spirituală pe ascuns. La fel au fost aduşi deţinuţi din diferite părţi ale imperiului şi mai ales de la Roma, condamnaţi tocmai pentru delictul de a fi creştini, la muncă forţată în mine ***"ad metalla damnati"***. Dintre aceştia după eliberare, mulţi au rămas pe loc, cum au rămas şi o parte din soldaţii eliberaţi după 25 de ani de activitate militară, ***"veteranii"***, de la care ne-a rămas în limba română cuvântul *bătrân*, întemeind atât unii cât şi ceilalţi familii creştine, adevărate pepiniere misionare. Nu trebuie neglijat nici elementul autohton. Dintru început elementele autohtone, lipsite de clasa conducătoare, cu caracter etnic geto-dacic, populaţia rurală autohtonă a fost în scurt timp o pradă uşoară a prozelitismului şi a deznaţionalizării treptate, lente, prin romanizare pierzând în primul rând factorul ce era şi este mai specific, profund legat de fiinţa ancestrală a sufletului colectivităţii populare - limba strămoşească, acel idiom vechi indo-european, din care azi mai recunoaştem în vorbirea poporului vreo 160-170 cuvinte, identificate prin grele şi complicate operaţiuni comparativ-etimologice.[8] Populaţia indigenă, deja romanizată după 170 de ani, va fi aceea care, la retragerea legiunilor de către Aurelian (271-275), va rămâne în continuare pe loc, asigurând continuitatea atât de contestată de cei ce râvnesc şi azi întoarcerea unor vremuri de

mult apuse, a rămas aceeaşi străveche populaţie autohtonă pe care a găsit-o expansiunea romană şi care nu fusese nici exterminată (la venirea romanilor, n.n.) şi nici alungată din cuprinsul provinciei.[9] Procesul de romanizare şi creştinare din provinciile romane s-a extins şi în regiunile dacilor liberi, generalizându-se pe la sfârşitul secolului III şi începutul secolului IV. Romanizarea şi creştinarea odată începute, au fost mereu în ascensiune, chiar şi sub scurgerea haotică a popoarelor migratoare care ne-au lăsat puţine urme în materie de limbă şi de credinţă. Limba latină devenind singurul mijloc de comunicare între diferitele grupuri etnice din Dacia, s-a menţinut şi după retragerea militară şi administrativă efectuată de Aurelian, contribuind la romanizarea şi creştinarea altor etnii pripăşite printre autohtoni. Rămas în *calea răutăţilor*, pământul patriei noastre, lipsit de apărarea armată a legiunilor romane retrase, cu toate cotropirile ce s-au făcut, populaţia romanizată şi-a păstrat limba, nefiind ruptă nici de populaţia latinofonă din sudul Dunării, din provincia Illyricum, împreună cu care populaţia fostei Dacii Traiane formau *romanitatea dunăreană*, concomitent dezvoltându-se şi viaţa bisericească. După ocupaţia făcută de goţi, ţinutul din nordul Dunării a fost numit Gothia sau Ţara Goţilor. În contactul cu populaţia indigenă daco-romană creştină, goţii care abia au cunoscut creştinismul la venirea lor din nordul Mării Negre au început să se creştineze în număr mare. Clasa conducătoare a goţilor a rămas mult timp păgână.

Aşa se explică persecuţiile lui Athanaric, atât cea din jurul anilor 348, cât mai ales cea din anii 370-372, care au cauzat martiriul multor creştini, între care amintim pe Sfântul Nichita, ars de viu, şi Sfântul Sava Gothul, înecat în râul Buzău cu un buştean legat de gât. După uciderea acestora, creştinii din Gothia, în clandestinitate şi ilegalitate, s-au organizat într-o Biserică creştină cu episcopi rămaşi anonimi. Negreşit aceştia au fost mai degrabă horepiscopi, itineranţi, adăpostindu-se pe unde puteau şi cum puteau, asigurând perpetuarea Bisericii daco-romane.

Urmărind în continuare viaţa bisericească din primele veacuri pe întinsul patriei noastre vom stărui cu deosebire asupra actelor de afirmare şi apărare a Bisericii, una, sfântă, catolică şi apostolică, a intervenţiei străbunilor noştri în acţiunile socotite litigioase care au dus la marea schismă din 1054, a luptei şi încercărilor de refacere a unităţii bisericeşti distruse, precum şi a ***"destinului fatal"*** al Bisericii româneşti, care a aruncat-o în Ortodoxismul slavo-grecesc, anticatolic şi antilatin.

În Scythia Minor, evanghelizarea începută de Sfântul Apostol Andrei a dat naştere unei vieţi creştineşti înfloritoare. Acolo a luat fiinţă mai târziu Episcopia de Tomis (Constanţa) dintre ai cărei ierarhi amintim pe *Bretanion* sau *Vretanion*, pentru rezistenţa faţă de arianismul împăratului Valens; *Gherontius* sau *Terentius*, care a participat la sinodul din Sardica, însărcinat de împăratul Teodosie cel Mare să păstreze în Scythia Minor puritatea credinţei, *ortodoxia catolică de la Niceea* (325) ***"să urmeze o astfel de religie pe care dumnezeiescul Apostol Petru i-a învăţat pe romani... pe care pontiful - Papa - Damasus o profesează"***.[10] *Teotim Scitul şi Filosoful*, numit de huni "zeul romanilor", prietenul şi apărătorul Sfântului Ioan Gură de Aur, pentru care a intervenit la papa cerând reintegrarea lui în scaun.

Călugării daco-romani din Scythia cunoşteau operele Sfântului Vasile cel Mare, preocupările lor erau întocmai ca ale Sfântului, *de a apăra unitatea Bisericii* şi înlăturarea schismei dintre Constantinopol şi Roma, provocată în anul 482 de patriarhul Acacie şi împăratul Zenon, iar o delegaţie a lor, în frunte cu Ioan Maxenţiu, este prezentă, întâi la Constantinopol şi apoi la Roma, unde expune în faţa Papei Hormisdas (514-523) doctrina lor menită să aducă reconcilierea dizidenţilor şi refacerea unităţii.

Spre deosebire de Bizanţ, unde limba liturgică era greaca, în bisericile din zona *romanităţii dunărene*, inclusiv Dacia Traiană, era latina, limba vorbită de locuitorii ţinutului. ***"Cu excepţia Dobrogei, a gurilor Dunării şi a unor zone mai mult sau mai puţin largi de la nordul Dunării, Imperiul bizantin nu a stăpânit niciodată în chip direct teritoriul României şi pe locuitorii săi"***.[11] De aceea în toate teritoriile dacice, inclusiv cele ce au suferit temporar stăpânirea bizantină, limba bisericească a fost latina.

Concomitent cu lupta dusă pentru păstrarea unităţii bisericeşti, pe teritoriul *romanităţii dunărene*, locuit de strămoşii noştri, s-a dezvoltat de timpuriu o frumoasă literatură patristică de limbă latină.

Sfântul Ioan Cassian, călugăr, s-a născut în anul 360, în Scythia Minor, ***"natione scytha"*** - de neam scit, cum spune Ghenadie de Marsilia. După mai multe peregrinări în Orientul apropiat, hirotonit de către Sfântul Ioan Gură de Aur ca ierodiacon, a rămas pe lângă acesta la Constantinopol până în

404, la al doilea exil, când, încredințându-i-se un mesaj din partea clerului şi poporului dreptcredincios, a mers la Roma la Papa Inocențiu I pentru a-l determina să intervină în favoarea Sfântului său protector, Ioan Gură de Aur. De acolo a plecat la Marsilia, a fost hirotonit ieromonah şi s-a ocupat de organizarea vieții monahale, întemeind două mănăstiri, una de călugări şi alta de călugărițe, în jurul anului 415.[12)] Apelul făcut la papa pentru a interveni în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, cum a făcut şi Episcopul Teotim Scitul şi Filosoful, ne arată că, şi în Răsărit, papa era considerat ca supremă autoritate în Biserică, dovadă incontestabilă că, implicit, se recunoştea primatul apostolic al pontifului roman.

Opera rămasă de la Sfântul Ioan Cassian constă din trei lucrări, toate scrise în limba latină:

- De Institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis - Despre aşezămintele creştineşti cu viață de obşte şi despre remediile împotriva celor opt păcate principale, în 12 cărți;

- Colationem Sanctorum Patrum XXIV - Convorbiri cu Părinții XXIV;

- De incarnatione Domini contra Nestorium Libri VII - Şapte cărți despre Întruparea Domnului contra lui Nestorie. Aceasta a fost scrisă la cererea arhidiaconului Leon, ajuns papă la Roma, şi ***"are între altele meritul de a prezenta pentru prima dată, Apusului, doctrina lui Nestorie*** (erezia patriarhului bizantin, n.n.) ***şi de a fi supus-o unei critici severe... O asemenea scrisoare reprezintă încă un însemnat pas în teologia de limbă latină a secolului V"***.[13)] Ca să poată fi citite la Constantinopol, lucrările Sfântului Ioan Cassian au trebuit traduse în limba greacă. Astfel, **Convorbirile cu Părinții** au fost traduse încă din secolul V. ***"Din trecutul său roman, Imperiul transferat pe Bosfor în lumea greacă, a păstrat numai numele, principiul de unitate şi legitimare a aspirațiilor sale la organizarea politică a lumii. Romanitatea daco-iliriană, ultimul bastion al vechii Rome latine în Orient a împiedicat până în secolul al VII-lea această evoluție... În atitudinea Bizanțului față de români, urmaşii acestei romanități orientale, ostilă elenismului şi legată de creştinătatea latină orientală, găsim ecoul acestei vechi antinomii... În toate dialectele, atât în cele de la nord de Dunăre, cât şi în cele balcanice, bizantinii nu sunt numiți niciodată altfel decât greci, iar statul bizantin este în toate timpurile pentru români împărăția grecească... Definirea Imperiului bizantin ca imperiu grecesc este un loc comun în gândirea politică a Occidentului romano-catolic"***.[14)] Aşadar, etnicitatea romanică şi limba vorbită, latina, i-a îndreptățit pe români să se opună grecizării bizantine şi le-a creat temelia de apropiere la Apusul roman.

Sfântul Dionisie Exiguus (cel Mic sau cel Smerit) s-a născut, la fel, în Scythia Minor. Bun cunoscător al celor două limbi, latina şi greaca, a fost chemat la Roma de către Papa Gelasius I (492-496). A stat la Roma sub 10 papi, de la Anastasiu al II-lea (496-498) până la Vigilius (537-555). Data probabilă şi locul morții sale sunt stabilite între anii 540-545 la Vivarium.[15)] Cassiodorus, prim-ministru al lui Teodosie şi prieten al lui Dionisie Exiguus, spune despre el că ***"erat totus catholicus"*** - era catolic desăvârşit (în întregime).

Opera sa constă mai mult *din traduceri patristice în limba latină*, cu scopul de a le pune la dispoziția confraților săi călugări sciți, drept armă de combatere a ereziei cristologice a lui Nestorie, patriarhul Constantinopolului. Vorbind despre bizantini spune: ***"Credința flexibilă şi nestatornicia acestora față de adorarea lui Dumnezeu tare mă mâhnesc. Ei îşi schimbă adesea părerile după bunul plac al împăraților, ca şi cum sfânta religie se poate schimba după calcule omeneşti"***.[16)]

Dintre traducerile Sfântului Dionisie Exiguus trebuie neapărat semnalate următoarele:

- Epistola sinodală a Sfântului Ciril al Alexandriei contra lui Nestorie, traducere trimisă episcopului Petru din Scythia Minor (crescătorul şi binefăcătorul său), căruia i se adresează numindu-l ***"vestra beatitudine catholica"*** - fericirea ta catolică, adică ***"dreptcredincioasă"***, în opoziție cu erezia combătută în epistolă.

- Pentru a recomanda formula teopaschită *Unul din treime a pătimit în trup pentru noi*, formulată de patriarhul Proclu împotriva lui Nestorie, recurge la un text din **De Civitate Dei** a Sfântului Augustin, citându-i cuvintele din Cartea XI, cap. 24, care, între altele, cuprind şi *doctrina purcederii Spiritului Sfânt şi de la Fiul*. Dintre scrierile originale ale lui Dionisie Exiguus menționăm:

- Seria hagiografică cu unele biografii de sfinți,

- Scrierile de drept canonic, între care canoanele conciliilor ecumenice (Niceea, Constantinopol, Efes şi Calcedon) şi

- Decrete pontificale.

Este demn de reținut cum vorbeşte Dionisie Exiguus în scrierile sale despre papii de la Roma, în care el vede şi recunoaşte pe supremul cap al Bisericii:

În dedicația făcută papei Hormisdas cu ocazia traducerii canoanelor conciliare scrie: ***"Domnului, Preafericitului papă Hormisdas, Dionisie Smeritul, Regulele Sfinților Părinți pe care Fericirea Ta m-ai obligat să le traduc din greceşte...*** **cu puterea ce vă ridică peste ceilalți ierarhi mi-ați poruncit".**[17] La fel vorbeşte despre papa Gelasie, care ***"s-a bucurat de aşa mare bunăvoință, încât cu voia lui Dumnezeu*** **primind primatul în Biserică pentru folosul celor mulți...*acest păstor... a fost un distins*** **întâistătător al Scaunului Apostolic*, împlinind şi păzind poruncile lui Dumnezeu"***.[18] Cu aceste mărturisiri, Dionisie Exiguus atestă credința străbunilor noştri că *primatul în Biserică nu era onorific* sau din vrere omenească, *ci din voia lui Dumnezeu.*

"O ultimă serie de lucrări ale monahului daco-roman din Scythia Minor o formează lucrările de cronologie creştină".[19] El a pus bazele *erei creştine* şi, începând cu cronologia lui, se socotesc anii de la Întruparea Domnului Isus Hristos, calculați până atunci în diferite feluri: de la întemeierea Romei (Ab Urbe condita), de la prima Olimpiadă, de la Facerea lumii etc.

Sfântul Nichita de Remesiana, născut la 340, "de naştere el însuşi daco-roman", pare a încorona activitatea patristică a străbunilor noştri.[20] A fost apostolul daco-romanilor, romanizatorul triburilor scito-getice şi îndeosebi a tribului ***"bessilor cei neînvinşi în războaie din pădurile şi văile Carpaților"***,[21] învățându-l să-l preamărească pe Hristos ***"corde romano"*** - cu inimă romană, să ducă o viață curată, în pace, dezrădăcinând din firea lor pornirile sălbatice. ***"Depinzând jurisdicțional de episcopul Romei mergea, din când în când, la acesta spre a-i raporta situația diocezei şi a primi îndrumări sau a participa la un sinod"***.[22] A avut legături şi cu Ascolios din Tesalonic, numit de Papa Damasus (366-384) vicar al Scaunului roman în Illyric, de care depindea şi dioceza lui Nichita.[23] Organizând viața călugărească a tradus în limba latină, în acelaşi timp cu Rufin din Aquilea (345-411), **Regulele monahale** ale Sfântului Vasile cel Mare.[24] Prieteniile lui în Apus, în afară de Paulin de Nola, cu sfinții Augustin şi Ambrozie al Milanului confirmă atât latinitatea lui cât şi existența unei culturi latine bine conturate pe meleagurile daco-romane.[25]

Toate lucrările Sfântului Nichita au fost scrise în limba latină:

- Te Deum, operă muzicală, ***"o adevărată teologisire cântată"***.

- Libelli instructionis, un adevărat catehism destinat candidaților la botez.

- De vigiliis servorum Dei - Despre privegherea robilor lui Dumnezeu, omilie alcătuită din 9 capitole.

- De Psalmodie bono - Despre folosul cântării psalmilor.

- De diversis appelationibus - Despre diferitele numiri (ale Domnului nostru Isus Hristos).

Deşi cunoştea mai multe limbi - greaca, spune apologetul său de la Nola, dar e probabil că şi altele, de vreme ce a predicat dacilor, sciților, bessilor, goților, armenilor etc. Niceta scrie numai în limba latină (aproape) o jumătate de veac - spune C. Giurescu - străduindu-se toată viața lui la un creştinism *corde romano*.[26]

"Apariția acestor scrieri trebuie considerată şi ca o contribuție la problemele istorice ale patristicei şi la problematica scrisului românesc, a lingvisticii, a literaturii, a filologiei, într-un cuvânt la problematica culturii străvechi româneşti. Credem că limba latină pe care o vorbeau străbunii noştri, matricea structurală lexicală a limbii române ce şi-a căpătat o identitate specifică la numai câteva secole după romanizarea Daciei, demonstrând o vitalitate uimitoare ca «insulă de latinitate» precis delimitată «într-o masă slavă» a rezultat un adevărat privilegiu obiectiv al destinului nostru istoric şi pentru dezvoltarea neamului românesc".[27] Străbunii noştri au fost, deci, acei la care romanitatea s-a impus prin limbă, aşa încât latinitatea a fost o caracteristică esențială a lor. Dar cei dintâi care ne-au contestat-o au fost, în chip surprinzător, bizantinii, care nu găsesc ***"un temei de solidarizare cu strămoşii noştri, deşi ei înşişi se socotesc şi se numesc*** **romei*, adică romani. Înverşunarea cu care bizantinii se obstinează să vadă în români o etnie barbară, străină de imperiu şi numai tolerată, nu-şi au egal decât în literatura maghiară despre românii din Transilvania. În pofida faptului că românii se numesc ei înşişi*** **români *în toate dialectele şi graiurile lor, fie nord-dunărene, fie balcanice, daco-românii*** **rumâni*, aromânii*** **arumâni*, istro-românii*** **rumeri*, bizantinii îi desemnează prin etnonimul de împrumut slav*** **vlahi.**

La nivelul literaturii culte numeroase sunt mărturiile despre atitudinea de ostilitate a bizantinilor față de aspirația românilor la conservarea şi afirmarea identității lor romanice".[28)] Scriitorii bizantini, Kakaumenos în sec. XI ***"om de cultură mediocră şi tocmai din această pricină reprezentativ pentru mediocritatea comună***, Nichita Choniates în sec. XIII şi Ioan Canabutzes, în sec. XV, ***îi consideră pe români barbari, în timp ce Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216) face din conştiința romanității vlahilor lui Ioniță Caloian un argument în favoarea unirii bisericeşti cu Roma şi a întregirii lor în ordinea politică mondială, legitimată de papalitate"***.[29)]

CAPITOLUL II

CEZAROPAPISMUL. FATALUL DESTIN AL ISTORIEI

În anul 292, împăratul Diocleţian a împărţit Imperiul roman în 4 prefecturi: Italia, Galia, Illyric şi Orient, împărţite în 12 dieceze şi 101 provincii care, sub Constantin cel Mare, se vor ridica la 14 dieceze şi 117 provincii, împărţire care, cu mici modificări, a rămas până la căderea Imperiului roman de Apus (la 476). La 11 mai 330, împăratul Constantin cel Mare a ridicat colonia grecească *Bizantion* la rangul de capitală a imperiului, sub numele de *Constantinopol,* devenită după căderea Imperiului roman de Apus capitala unică a imperiului.

Prefectura Illyric cu metropola Sirmium, apoi Scupi şi Tesalonic cuprindea diecezele: Illyric cu metropola Sirmiun. Dieceza aceasta va deveni Illyricul Apusean. Mai cuprindea diecezele Dacia şi Macedonia. La 19 ianuarie 379, Teodosie cel Mare îl numeşte pe Gratian coîmpărat, îi încredinţează prefectura Orientului la care mai adaugă două dieceze din Illyric, Macedonia şi Dacia, care vor forma Illyricul Oriental, *continuând să rămână din punct de vedere ecleziastic sub jurisdicţia patriarhului din Roma*. Astfel Papa Damasus numeşte în 383 pe episcopul Ascholiu din Tesalonic vicar al său pentru Illyric şi poartă corespondenţă cu episcopii ilirici.[30] ***"Până în secolul al VI-lea este indiscutabilă apartenenţa Illyricului de sfera de jurisdicţie a papei şi nici istoricii bisericeşti contemporani nu o contestă. Ei, însă, susţin că dorinţa de putere a pontifilor romani a provocat tulburări în această zonă, căci după ce Illyricul trece sub autoritatea împăraţilor răsăriteni, papalitatea nu încetează să-şi afirme aici drepturile. Problema este pusă greşit. A afirma dreptatea patriarhiei constantinopolitane înseamnă a face operă de parţialitate*. E mai corect să constatăm că principiul bizantin al aşa-numitei acomodări a Bisericii la cadrul politic administrativ al imperiului se ciocneşte în Illyricum, încă din secolul al III-lea, cu principiul autonomiei organizării bisericeşti faţă de fluctuaţiile organizaţiei administrative imperiale, reprezentat de Roma. Credem că latinitatea acestei regiuni a fost principalul motiv al disputei dintre Roma şi Bizanţ. Romanitatea illyriană tindea în chip firesc să rămână ataşată Romei din pricina comunităţii de limbă** (subl.n.). ***Ceea ce apără istoricii noştri bisericeşti, poate fără să-şi dea seama, este însă principiul intervenţiei directe a împăratului în treburile Bisericii, principiul bizantin. Căci nu un act de autoritate al Bisericii, ci unul al împăratului este acela care pune Illyricul - revenind ulterior asupra lui - sub obedienţa capitalei de pe Bosfor în vremea lui Teodosie I. Crearea de către Iustinian a arhiepiscopiei Iustiniana Prima era o soluţie temporară dată acestei dispute. Este probabil că şi creştinii latinofoni din nordul Dunării au depins de această arhiepiscopie.*** **Dar intrarea românilor în dependenţa canonică a Constantinopolului avea să se facă mai târziu, prin Biserica bulgară, după căderea Illyricului sub autoritatea acestora, după creştinarea lor..."** (subl.n.).[30]

În consecinţă, nu străbunii noştri, latinofoni, atât de pe teritoriul patriei noastre, cât şi populaţia romanică din sudul Dunării, populaţii care au format împreună *romanitatea dunăreană*, nu ei au înclinat spre Biserica Bizanţului grecesc ci, dimpotrivă Biserica Bizanţului a căutat să-şi întindă antenele asupra acestor populaţii, cu deosebire prin împăraţii pe care i-a stimulat spre cezaro-papism, în care au găsit mediul prielnic. Pentru a înţelege mai bine izvorul controverselor dintre Biserica Răsăritului şi cea din Apus, să trecem în revistă câteva canoane aferente hotărîte de părinţii sinodali, de cele mai multe ori la cererea împăraţilor, datorită unui curent de opinii ce începuse să fie popularizat în Răsărit de către greci împotriva patriarhului Romei, a primatului apostolic în Biserică.

Canoanele 6 şi 7 ale sinodului de la Niceea din 325 prevăd onorurile cuvenite patriarhilor din Alexandria, Antiohia şi Ierusalim.

Canonul 9 al sinodului din Antiohia din 341 atenţionează pe episcopii din regiune să-l numească primat pe episcopul din metropolă.

Canonul 5 al sinodului din Sardica din 344 stabileşte dreptul de apel la forul mitropolitan şi apoi la episcopul Romei ca for suprem.

Canonul 3 al sinodului din Constantinopol din 381 decretează: ***"Episcopul Constantinopolului să aibă întâietatea după episcopul Romei, pentru că este Roma Nouă".***

Sinodul din Calcedon din 451, în can. 28, reactualizează canonul 3 de la Constantinopol şi-l întregeşte, rezervându-i arhiepiscopului din Constantinopol hirotonirea mitropoliţilor din Pont, Asia, Tracia ***"precum şi a episcopilor din locurile barbare de sub ocârmuirile sus-zise"*** şi mai adaugă să aibă ***"onoare deopotrivă cu Roma Veche... socotindu-se în locul al doilea"***. Acest canon a generat controverse interminabile, până în zilele noastre, între cele două scaune patriarhale. După această dată se vor constitui în Biserică cinci mari centre cu întâistătători: *Roma Veche, Roma Nouă* (Constantinopolul), *Alexandria, Antiohia* şi *Ierusalim*. Acest canon, însă, nu restrânge drepturile episcopului Romei, ale Scaunului Apostolic, aşezând Constantinopolul după Roma. Cu totul deosebit au interpretat bizantinii, care intervin prin împăraţi, peste tot, în treburile Bisericii.

Din mulţimile de acţiuni cezaro-papiste, prin care împăraţii bizantini s-au amestecat profund în treburile Bisericii, ne vom referi numai la două exemple, amintite în treacăt şi de istoricul Nic. Şerban Tanaşoca, citat de noi mai sus, de-ajuns pentru a caracteriza mentalitatea bizantină care, prin asemenea acţiuni, atentând la jurisdicţia Scaunului Apostolic al Romei, a primatului papal şi, concomitent, a Unităţii Bisericii lui Hristos, a pregătit încetul cu încetul marea schismă din 1054.

În primul rând este vorba de problema Illyricului, provincia romană de la Dunăre, ai cărei credincioşi de limbă latină au fost din început sub jurisdicţia papei. Cu toate împărţirile administrative şi trecerea unor provincii de la un imperiu la altul, papii şi-au menţinut intactă jurisdicţia lor asupra întregului Illyric latin. Aşa papa Damasus (366-384), ca şi papii Siricius (384-399) şi Inocenţiu I (401-417). Însă, în urma unei neînţelegeri între ierarhii locali, împăratul Teodosie, la 14 iulie 421, intervine printr-un act de cezaro-papism şi stabileşte ca ***"în toate provinciile Illyricului... dacă s-ar ivi ceva îndoială, aceea trebuie rezervată sinodului bisericesc şi judecăţii sfinte cu ştirea preacucernicului domn, şeful preasfintei legi din Constantinopol, care se bucură de prerogativele Romei Vechi".*** Aşadar, *episcopul Bizanţului, care la 381 a primit primatul de onoare* în calitate de episcop al capitalei imperiale răsăritene, nefiind mulţumit cu onoarea ce i s-a acordat, caută - prin instigarea împăratului - să uzurpe şi *primatul de drept divin* al episcopului Romei, urmaşul Sfântului Apostol Petru. Dar, atât Papa Celestin (422-432), cât şi Leon cel Mare (440-461) n-au renunţat la jurisdicţia la care se atenta sistematic. Această brutală intervenţie imperială, istoriografia ortodoxă o consideră ca un act legitim de competenţă şi justiţie bisericească.

Al doilea exemplu pentru ilustrarea problemei este însăşi înfiinţarea arhiepiscopiei *Prima Iustiniana*. Împăratul Iustinian, prin Novela XI din 14 aprilie 535, vrând să ridice la o faimă deosebită localitatea sa natală, Tauresium, a ridicat pe locul acesteia - sau lângă ea, părerile fiind împărţite - un oraş numit Iustiniana Prima, în care a aşezat o arhiepiscopie şi reşedinţa prefectului Illyricului, până atunci cu sediul la Tesalonic, unde a fost aşezată la timpul său când a fost mutată de la Sirmium din cauza năvălirii hunilor. Noii înfiinţate arhiepiscopii i s-au repartizat mitropoliile şi episcopiile din următoarele provincii ale prefecturii Illyricum: Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis, Moesia Prima (Superior), Dardania şi o parte din Pannonia Secunda. Iustiniana Prima se întindea şi asupra unei regiuni din nordul Dunării (de pe teritoriul ţării noastre). Până atunci toate cele circa 25 de eparhii s-au aflat sub jurisdicţia arhiepiscopiei de Tesalonic, dependentă de Roma şi erau toate locuite de o populaţie romanică de limbă latină. Nu au aparţinut Primei Iustiniana, Moesia Inferior (Bulgaria răsăriteană de azi) şi Scythia Minor (Dobrogea), deşi populaţia acestor provincii era de asemenea latinofonă şi păstra legăturile cu Biserica Romei, împotriva administrării imperiale a Bizanţului. Împăratul, instigat de trufia grecească şi tradiţionala latinofobie, cere papei Agapetus I (535-536) să-i acorde arhiepiscopiei titlul de *locţiitoare a patriarhiei romane* (tópon epéhon). Papa însă nu i-a acordat titlul cerut şi nu i-a făcut împăratului concesiunea solicitată nici cu ocazia unei călătorii întreprinse la Constantinopol. Cererea i-o va satisface şi-i va acorda arhiepiscopului titlul de *locţiitor, locum tenens, tópon epéhon*, Papa Vigilius (537-555), ales papă cu concursul împărătesei Teodora. Prin concesiunea făcută, arhiepiscopul nu a devenit *înlocuitor* al papei, cum susţin unii istorici confesionalişti, fiindcă "tópon epéhon" nu înseamnă *a înlocui* ci *a ţine locul* (cuiva). Deci, concesiunea făcută de papa a fost limitată la rolul de locţiitor al său, mandatar sau vicar, papa menţinându-şi jurisdicţia, care nu o va pierde decât odată cu migraţia slavilor şi aşezarea lor în Balcani. De această părere este şi istoricul Dimitrie Onciul, din care cităm: ***"... prefectura Illyricului era sub jurisdicţia Scaunului patriarhal al Romei. Patriarhul din Constantinopol nu avea în Europa decât Tracia cu Moesia Inferior şi Scythia*** (Dobrogea)***. În Illyricum patriarhul Romei avea ca vicar al său pe arhiepiscopul de Tesalonic,***

constatat în această calitate fără întrerupere din secolul IV până în secolul VI*, când împăratul Iustinian înfiinţează în locul său natal** (Tauresium)**, în Dacia Aureliană, arhiepiscopia Prima Iustiniana (535), el supune acestui arhiepiscopat, latin şi subordonat Romei** (subl. n.), ***provinciile: Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis, Moesia Secunda (Inferior), ***Dardania, Praevalitania, Macedonia Secunda, Partea Panoniei până la Sirmium, împreună cu câteva puncte din nordul Dunării, cuprinse în fortificaţiile dunărene,*** (Novella XI). **Vicariatul patriarhal al Romei *în Illyricum trece, apoi, la arhiepiscopatul Primei Iustiniana cu celelalte episcopate latine, lui subordonate, din părţile ocupate de păgâni... În urmă creştinii din aceste părţi atârnă iarăşi de arhiepiscopatul din Tesalonic, care continuă a fi sub jurisdicţia Romei. Pe timpul luptelor iconoclaste (726-842), Illyricul bizantin se desfăcu de Roma, după ce Împăratul Leon al III-lea Isaurul*** (printr-un act de cezaro-papism, n.n.) ***îl pune la 733 sub jurisdicţia patriarhului constantinopolitan. Dar această măsură nu avea sancţiune canonică şi n-a fost recunoscută de papa... Însă, este cert că Roma n-a renunţat la dreptul său de jurisdicţie în aceste părţi. Încă în anul 860, Papa Nicolae I orânduieşte pe arhiepiscopul de Tesalonic - more vetere - ca vicar al Scaunului din Roma în provincia Illyricului... Patru ani în urmă se face creştinarea bulgarilor (864), care a hotărît apoi soarta Bisericii noastre... Prin bulgari şi, odată cu dânşii, am primit limba slavonă în Biserică şi stat, care domină apoi viaţa noastră intelectuală până în secolul al XVII-lea.* Aşa ne-a fost fatalul destin al istoriei"** (subl.n.).[31)]

CAPITOLUL III

UNITATEA CREDINȚEI ÎN DIVERSITATEA RITURILOR. SLAVIZAREA CULTULUI PRIN BULGARI

Mărturisim, din capul locului, că nu urmărim sub nici o formă diminuarea valorii şi măreției ritului slavo-bizantin care, egal cu celelalte rituri creştine, a exprimat şi a servit, la fel, *aceeaşi credință a Bisericii lui Hristos - până la schisma cea mare din 1054 - una, sfântă,catolică (sobornicească) şi apostolică*. Însă, prin slavizarea cultului, Biserica românească a fost ruptă de legăturile ei fireşti cu Roma de care, până atunci, a legat-o nu numai limba, originea etnică şi comuniunea credincioşilor ei cu popoarele latine, ci însăşi credința primită sub forma romană, sub oblăduirea căreia neamul nostru a trăit aproape o mie de ani. Ruptura a fost cu totul nefirească, fără voia şi fără ştirea poporului credincios, datorită acelui *fatal destin al istoriei.* Aceasta este pierderea ce o deplângem. Şi dacă totuşi nu ne-am pierdut ființa romană a neamului, aceasta desigur nu se datoreşte Ortodoxiei bizantine,cum cu totul arbitrar şi nejustificat şi-o revendică *Ortodoxia românească antilatină*, ci, dimpotrivă, se datoreşte, pe de o parte, deosebitei vitalități a neamului românesc, iar pe de alta, acelei credințe creştine inițiale, înveşmântate în haină latină romană, masele de credincioşi rostindu-şi în continuare, şi după migrația slavilor, rugăciunile, de cel puțin două ori pe zi, aşa cum le-a moştenit din străbuni, în limba latină, transformată apoi în străromână şi română, iar duminica şi în sărbători, în biserică, până ce preotul recita slujbele în limba slavonă, pe care credincioşii nu o înțelegeau, ei îşi repetau rugăciunile latino-romanice.

Care a fost situația Bisericii pe teritoriul patriei noastre la venirea slavilor? În Scythia Minor (Dobrogea), ultimul mitropolit de Tomis atestat documentar a fost Valentinianus (549-553). Deşi Scythia Minor făcea parte din Imperiul roman de răsărit, Valentinianus era în legătură şi purta corespondență cu Papa Vigilius (537-555) privitoare la dezbaterile din sinodul al V-lea ecumenic de la Constantinopol (553), dovedindu-se un autentic daco-roman ca şi antecesorii săi. Invazia avarilor în 557 distruge o bună parte din aşezările regiunii, pentru ca, apoi, în jurul anului 660, Imperiul roman bizantin să piardă moştenirea de la Dunăre, pe urma pătrunderii masive a slavilor, urmată de cea a bulgarilor care, creştinându-se în 864 sub Boris (852-889), impun o altă orientare peste întreg spațiul balcano-dunărean. În locul episcopiilor înfloritoare, focare de cultură şi civilizație romană, vor rămâne episcopi anonimi până la întemeierea Principatelor române.

Ritul liturgic în mitropolia Tomis, până la venirea slavilor, atât în centrele episcopale cât şi în horepiscopii, parohii şi mănăstiri era unul local, de structură capadociană, grefat pe elemente autohtone latine şi foarte asemănător cu cel daco-latino-iliric; acesta, la rândul său, era înrudit cu cele din Apus. Înaintea formării ritului constantinopolitan şi a celui de la Athos, daco-romanii şi-au avut ritul lor propriu, mai vechi şi bine fundamentat pe fundalul schemei apostolice, îngemănat cu tradițiile locale.

Ritul bizantin sau constantinopolitan îşi are şi el legăturile organice cu Cezareea Capadociei. La cererea credincioşilor rămaşi fideli credinței în lupta cu mulțimea de episcopi arieni şi semiarieni, Sfântul Vasile, mitropolitul exarh al diecezei Pontus, în anul 359 îl trimite pe prietenul său, Sfântul Grigore Teologul, să restaureze credința şi tradițiile liturgice. Abia după cel de-al doilea sinod ecumenic (381) se va afirma şi Constantinopolul pe plan liturgic, mai ales odată cu venirea în scaun a Sfântului Ioan Gură de Aur (ţ407). *Liturghia actuală din ritul bizantin, atribuită Sfântului Ioan Gură de Aur*, aşa cum se află în liturghiere, este o redactare de pe vremea patriarhului Filotei (1351-1376). În operele Sfântului Ioan Gură de Aur aflăm altă schemă liturgică, comună tuturor liturghiilor orientale şi, în mare parte, şi celor occidentale. A face ***"lege strămoşească"*** din ritul constantinopolitan, pătruns la noi sub formă slavonă şi apoi grecească, este un anacronism şi o gravă eroare istorică, fiindcă a avut urmări dezastruoase pentru cultura şi spiritualitatea românească, abia în jurul anului 1700 devenind - parțial - românesc şi cu influență pozitivă în cultura românească.

Ritul daco-latino-iliric, ritul nostru strămoşesc, la început foarte simplu, se mărginea la strictul necesar. ***"Cultul se reducea la câteva rugăciuni, până şi săvârşirea Tainelor*** (botezul, cununia) ***şi a Slujbei principale se făceau toate într-o formă simplă"***.[32)] Clădit pe schema apostolică în limba

latină, cu elemente autohtone daco-romane, propriu ținuturilor ***"romanității dunărene"***, acest rit era caracteristica cea mai autentică a ființei noastre daco-romane, terminologia primară cultică fiind în exclusivitate latină. Rugăciunile de bază ale credinței noastre, cum sunt ***"Tatăl nostru"*** şi ***"Credeul"*** nu au nici un cuvânt străin. Cele câteva cuvinte slavone, aflate azi în aceste rugăciuni, au fost introduse ulterior, târziu. O dovadă că am avut ritul nostru propriu latin, dar deosebit de cel apusean, o formează unii termeni creştini de origine latină, deosebiți de cei ai popoarelor creştine latinofone apusene. Astfel, la noi, cuvântul biserică derivă de la *basilica*, pe când în Apus, pe lângă *basilica*, s-a folosit şi ecclesia, de la care s-a format în limbile romanice apusene: *chiesa* la italieni, *église* la francezi, *iglesia* la spanioli, *igreja* la portughezi. De asemenea, sunt deosebiți termenii privitori la *credință*, pentru care noi folosim mai mult cuvântul *lege* de la *lex-legis* (acuz. legem), pe când limbile neolatine apusene folosesc cuvintele derivate de la *fides-fidei: foi* în franceză, *fede* în italiană etc. Aceste cuvinte nu pot fi socotite, în nici un caz, ca o dovadă că românii nu ar fi primit creştinismul din Apus, cum caută un subterfugiu preazeloşii acoliți ai Răsăritului.[33)] Adevărul este că aceşti termeni au apărut când Biserica creştină din părțile ***"romanității dunărene"*** îşi avea deja bine conturată personalitatea, nu mai puțin latină ca a Apusului, cu care, însă, era în permanentă legătură prin ierarhii săi, care recunoşteau în episcopul Romei pe urmaşul Sfântului Apostol Petru, deținător de drept divin al autorității supreme în Biserică, în calitate de vicar al lui Hristos. Pe de altă parte, asemenea sinonime, nu numai religioase ci şi profane, seculare, apar în orice limbă , caracteristice unor regiuni sau chiar localități vecine între ele, mici deosebiri lexicale care, însă, nu pot fi folosite ca argumente de discriminare a unora împotriva altora dintre regiuni sau localități. În limba română sunt prea multe asemenea exemple ca să mai stăruim şi noi cu altele.

"Creştinarea românilor este, aşadar, veche, romanică. Ritul slav şi folosirea limbii slavone ca limbă de cultură, caracteristice pentru istoria medievală a românilor, nu au fost rezultatul activității, în vechea Dacie sau la romanii sud-dunăreni, a ucenicilor fraților Chiril şi Metodie, cum au crezut în trecut că pot afirma unii cercetători, ca B.P.Haşdeu, apărați şi astăzi, fără temei şi ignorând obiecțiile formulate de alții, de cercetători ca Pandele Olteanu. **Nu misionarismul bizantin între slavi ci, în primul rând, politica statului bulgar, creştinat sub Boris Mihail, pe cale politică, în ascultare de Constantinopol se găseşte la originea introducerii culturii şi cultului slav la noi** (subl.n.). ***Caracterul de superstrat al influenței slavo-bulgare în Biserica românească este lesne sesizabil la nivelul lexicului creştin românesc, la care cuvintele de origine slavonă privesc mai ales ierarhia, formele superioare de organizare a Bisericii în cadrul statului şi teologia speculativă, lucru semnificativ, acest superstrat va fi înlocuit mai târziu, în parte cu unul grecesc, efect al contactelor directe cu patriarhia constantinopolitană, fie liberă, fie captivă. Introducerea slavonismului cultural la români s-a făcut, desigur, numai în condițiile unei dominații asupra românilor, a statului bulgar, slav şi creştin, a primului țarat. Primul val de bizantinism în creştinismul nostru şi, în genere, în cultura noastră se datorează, aşadar, unui intermediar slavo-bulgar".***[34)]

Slavii s-au infiltrat la est şi sud de Carpați, iar unii în Panonia, pe care o stăpânesc, împreună cu avarii, în a doua jumătate a secolului al VI-lea, de unde, în secolul următor, pătrund şi în Transilvania peste poporul daco-roman, creştinat deja demult.

Monograma votivă de la Biertan, lângă Mediaş, din sec. al VI-lea, ***"Ego Zenovius votum posui" -*** Eu Zenobius mi-am împlinit promisiunea (mi-am depus ofranda), este o dovadă eclatantă atât a creştinării şi latinității, cât şi a continuității.[35)] Aşezați printre germanii ocupanți, slavii au împrumutat de la ei numirea de *voloh*, *vlah* sau *valah* cu care îi numeau pe autohtonii romanici, de la care au împrumutat primele elemente de credință creştină, de factură latină. Campania împăratului bizantin Constantin al IV-lea în 679-680, la nord de gurile Dunării, împotriva protobulgarilor se încheie cu eşec, iar triburile sub conducerea lui Asparuh (Isperih) pătrund la sud de Dunăre, unde formează ***"Uniunea celor şapte triburi"***, primul stat sau țarat bulgar recunoscut de bizantini în 681. Prin acest proces politic începe procesul de slavizare a protobulgarilor, ca şi a romanității sud-dunărene.

Romanitatea nord-dunăreană din Dacia Traiană, deşi a rămas izolată atât de lumea romană cât şi de cea bizantină, cultural şi numeric superioară ocupanților slavi, îi asimilează, bineînțeles nu fără ca aceştia să lase unele urme.

Triburile slave din Panonia se unifică sub Manomir (830-846), iar sub urmaşul său Rostislav se consolidează statul Moravia Mare (din Cehoslovacia, peste Ungaria până în ţinutul dintre Dunăre şi Sava din Jugoslavia de azi). În primăvara anului 863 împăratul Mihail al III-lea, care, gata oricând a-şi asuma răspunderi canonice, împreună cu patriarhul Fotie, trimite o misiune numeroasă, condusă de doi fraţi originari din Tesalonic, unde se vorbea greaca, latina şi slava, *Constantin zis Filosoful* (827-869), care se va călugări la Roma sub numele de *Chiril*, şi *Metodie* (825-885). Înzestraţi cu o frumoasă cultură filosofică şi teologică, fraţi de sânge şi de călugărie, au pornit în primăvara anului 863 spre Moravia Mare, în fruntea unei importante şi numeroase misiuni. În vederea evanghelizării, Constantin a alcătuit un alfabet format din 40 de litere, având la bază alfabetul elen, cu o grafie adaptată sunetelor slave, numit glagolitic. Opoziţia crescândă a clerului misionar latino-german din bisericile limitrofe, ba foarte probabil şi a clerului romanic autohton care ţinea morţiş la tradiţiile proprii şi la limba latină, ajunse la urechile Papei Nicolae I (858-867). Acesta, sesizându-se, în calitate de autoritate supremă în Biserică şi a jurisdicţiei personale asupra teritoriilor în cauză, îi citează la Roma pe ambii conducători ai misiunii. Ajunşi la Roma, în locul papei Nicolae I care-i invitase, între timp decedat la 13 noiembrie 867, îi primeşte cu multă bunăvoinţă Papa Adrian al II-lea (867-872). Acesta *aprobă cărţile liturgice în limba slavă* şi dă dispoziţie să fie depuse în mod solemn pe altarul Bisericii *Sfânta Maria ad Praesepe* (la Iesle), azi *Santa Maria Maggiore*, după ce a fost celebrată liturghia în limba slavă în bazilicile Sf. Petru şi Sf. Pavel. În cursul şederii la Roma, Constantin se îmbolnăveşte şi, după ce mai înainte depuse voturile şi îmbrăcase schima mare monahală sub numele de *Chiril*, la 4 aprilie 869 moare şi e îngropat în bazilica Sf. Clement. Metodie este hirotonit preot şi trimis de papă cu scrisori de recomandare către principii slavi Rotislav, Sveatopluk şi Kocel, în care se arată că, deşi au fost trimişi în ţări aparţinătoare Scaunului Apostolic al Romei de către împăratul bizantin Mihail, ei nu au lucrat cu nimic împotriva canoanelor. În primăvara anului 870, principele Kocel îl trimite pe ieromonahul Metodie înapoi la Roma, cu o delegaţie de 20 de nobili, cu rugămintea ca papa să-l hirotonească episcop. În acest scop Papa Adrian al II-lea reface vechea episcopie de la Sirmium (Mitroviţa), distrusă în 582, retrage drepturile arhiepiscopului din Iuvarum (Salzburg), acordate de Carol cel Mare, fără a fi fost aprobate (sau contestate) de Sfântul Scaun, iar pe Metodie îl consacră ca Episcop al Panoniei şi îl însărcinează ca legat ***"ad gentes"*** pentru naţiunile slave, cu dreptul de a predica şi liturghisi în limba slavă.[36)] Faptul acesta i-a pus în mare alarmă pe principii germani, care îl acuză pe Metodie că le-a uzurpat dreptuile de jurisdicţie, motiv pentru care Metodie a fost închis. Pe de altă parte, evenimentele politice se succed cu repeziciune. Rotislav cade sub sabia nepotului său Sveatopluk. Acesta preia conducerea Moraviei Mari, împreună cu Carloman, sub suzeranitatea lui Ludovic Germanicul. La intervenţia Papei Ioan al VIII-lea (872-882), în luna mai 873, Metodie este eliberat, cu condiţia să nu mai liturghisească în limba slavă, numai să predice, lucru care n-a putut fi respectat şi nu a putut opri liturghia în slavă pentru cei care o vorbeau. Reclamat din nou, Papa Ioan al VIII îl citează iarăşi, la 14 iunie 879, la Roma, pentru a justifica ortodoxia credinţei pe care o propovăduieşte şi întrebuinţarea limbii slavone la liturghie.[37)] Metodie pleacă la Roma însoţit de delegatul şi reprezentantul principelui Sveatopluk, nobilul Semizin. Deşi la întoarcerea lui Metodie la Roma, în scrisoarea papei către principe e lăudat alfabetul glagolitic şi legitimată limba slavă în evanghelizare şi cultul divin, totuşi papa lasă să se întrevadă poziţia populaţiei autohtone daco-romane, manifestată prin însuşi reprezentantul principelui, nobilul Semizin, care prefera limba latină, cum era şi firesc: ***"Dacă ţie şi juzilor tăi vă place să auziţi mai mult liturghii în limba latină poruncim ca pentru tine să-ţi slujească solemnităţile liturghiilor în limba latină"***.[38)] Deci, din scrisoare rezultă că populaţia romanică - ea fiind cea condusă de juzi - păstra încă limba liturgică latină, chiar dacă vorbea latina vulgară, o prefera în cultul divin faţă de cea slavă şi îşi avea organizaţia ei politico-socială sub conducerea juzilor. Pe atunci, Biserica Romei şi a Constantinopolului era una, o singură credinţă în diversitatea riturilor, în ciuda unor dificultăţi provocate de vederi omeneşti. La 6 aprilie 885 Metodie s-a stins din viaţă şi a fost aşezat spre odihnă veşnică la Velehrad - Roma Slavă - în Moravia cehoslovacă, prohodit cu mare solemnitate, în limbile slavă, latină şi greacă.[39)]

Trebuie remarcat: cea dintâi grafie slavă a fost *glagolitică*, singura până în anul 893, în care se păstrează documente răspândite la toate neamurile slave, până şi primele traduceri paleoslave bulgare sunt scrise în această grafie, după care vor fi urmate de *grafia chirilică introdusă nu de Chiril*

ci de presbiterul Constantin, confundat cu Chiril, dar numită chirilică sau cirilică, în amintirea lui Chiril, fratele lui Metodie. Grafia chirilică se va înscăuna la slavii meridionali şi la ruşi, iar la slavii apuseni şi la polonezi, atât în Biserică şi în cultul liturgic, cât şi în toate activitățile culturale adminsitrative, limbile lor naționale vor folosi grafia latină.[40)]

Urmaşul lui Metodie, Gorazd, nu reuşeşte să continue la acelaşi nivel apostolatul fraților Chiril şi Metodie şi, silit, pleacă în Bulgaria împreună cu confrații săi: Clement, Laurențiu, Naum şi Anghelov, unde sunt primiți de țarul Boris, de curând creştinat, iar Bulgaria, în 870, fusese trecută sub jurisdicția patriarhiei din Constantinopol. Sub dominația bulgară populația romanizată din sudul şi nordul Dunării va căuta să-şi păstreze autonomia, orientându-se, ba chiar căutând legături directe cu Roma. Concluzia trasă de Dimitrie Onciul, citată de noi mai sus, se impune de la sine: ***"Prin bulgari... am fost despărțiți de Biserica romană, de la dânşii am primit limba slavonă în Biserică şi stat...*** **Aşa ne-a fost fatalul destin al istoriei*"*.**[41)] În această problemă este la fel de explicit şi istoricul Ştefan Meteş: **"În Biserica noastră, supusă Scaunului patriarhal din Roma, a dominat până către sfârşitul veacului al IX-lea limba latină** (subl.n.). ***Preoții noştri din acea vreme îndepărtată se sfințeau de episcopi latini din dreapta Dunării. Aceasta era o tradiție de mai multe veacuri. Când bulgarii ajung stăpâni în sudul Dunării şi introduc ritul slav în Biserică... străbunii noştri, urmând vechea tradiție, se duceau la centrele episcopale slave, pentru sfințire de preoți, antimise şi alte trebuințe creştineşti,*** **deşi nu se puteau înțelege în limba latină, care era şi a Bisericii româneşti** (subl.n.). ***Şi fiindcă episcopii slavi nu ştiau latineşte ca să învețe pe preoții noştri... nefiind în apropiere episcopi creştini latini, unde ar fi putut merge preoții noştri la sfințire. Introducerea ritului slav, deci, începe a prinde rădăcini în Biserica românească în veacul al X-lea, cucerind-o cu totul în cel următor, întărindu-se pentru a putea stăpâni mai multe veacuri... Împăratul bizantin Vasile al II-lea, numit Bulgarohtonul*** (ucigătorul de bulgari), ***sfarmă cu totul, la 1018, statul bulgar, a cărui populație se refugiază în bună parte în nordul Dunării. Între aceşti refugiați au fost foarte mulți clerici, care au întărit la noi în Biserică ritul slavon. Se poate spune că introducerea limbii slavone în Biserica românească se datoreşte acestor refugiați, între care au fost mulți preoți, episcopi etc. Prin aceşti refugiați s-au introdus în Biserica noastră mai multe oficii şi slujbe bisericeşti cu numiri greco-slavone, precum şi alfabetul cirilic"***.[42)] Mai cităm şi pe Vasile Pârvan: ***"Romanismul şi creştinismul nostru s-au putut astfel dezvolta, cauza că noi am putut trăi până în veacul al VIII-lea în continuitatea trupească şi sufletească cu patria mamă italo-ilirică, când au fost lăsați în vălmăşagul slavo-turanic"***.[43)]

Pe când Dimitrie Onciul, Ştefan Meteş şi Vasile Pârvan văd în schimbarea limbii noastre liturgice şi a ritului nostru prin slavi, ***"fatalul destin al istoriei"***, un nefericit caz de forță majoră, ***"lăsarea în vălmăşagul slavo-turanic"***, alți istorici, ne referim cu deosebire la cei bisericeşti, văd în slavizarea Bisericii salvarea Ortodoxiei neamului. **"Ritul slav** - spune Mircea Păcurariu - **a fost pentru noi în împrejurările de atunci un mijloc de păstrare a Ortodoxiei... Dacă românii ar fi folosit în continuare limba lor, pe care unii cercetători o numesc protoromână sau străromână... Romei i-ar fi fost foarte uşor să ne atragă în ritul latin, dar fiind faptul că vorbeam o limbă asemănătoare cu aceea pe care o folosea ea în cultul său"** (subl. n.).[44)] *Stranie afirmație.* Limba română ar fi fost cea mai mare primejdie pentru Ortodoxie, dacă ar fi rămas în continuare în Biserică şi nu ar fi fost înlocuită cu slavona, după judecata istoriografiei ortodoxe confesionaliste. În loc să recunoaştem că ***"fatalul destin al istoriei"*** a întrerupt viața firească a Bisericii noastre străbune, ritul nostru propriu daco-roman, cu rânduiala serviciilor religioase în limba vorbită de poporul credincios, latina cu timpul în devenire în română. Stăpâniți şi azi nejustificat, mai ales noi, românii, de vechea fobie grecească antiromană, în fond împotriva noastră înşine, a originii şi străbunilor noştri, a propriei noastre spiritualități latine, căutăm să justificăm copilăreşte că salvareaa ne-a venit prin slavizare, deşi, dimpotrivă, prin aceasta ne-am pierdut limba liturgică proprie, scrisul latin şi, cu ele, identitatea noastră.

O altă nefericită împrejurare a destinului nostru istoric a fost migrația ungurilor şi aşezarea lor în nemijlocita noastră vecinătate, în apus. Popor turanic, în 896 trece Carpații prin vasul Verecke, sub conducerea lui Arpad şi, din Noricum, în Panonia, distrugând statul Moraviei Mari şi odată cu el organizația bisericească şi civilă, transformând - pentru un secol - ținuturile stăpânite într-un pustiu. Acolo n-a mai putut fi vorba de creştinism, cu tendințe orientale, germane, romane, slave, bizantine

sau daco-romane, ci de a fi sau a nu fi. Se părea că în Panonia dispăruse orice urmă de creştinism.[45] Pentru a-şi salva fiinţa naţională, ungurii sunt obligaţi să intre în rândul popoarelor civilizate, adoptând religia creştină. La început au oscilat în hotărîrea lor de a se decide pentru unul din riturile creştine, răsăritean sau apusean. Primele elemente de credinţă le-au primit de la Constantinopol: principele Bulcsu sau Bulcsudas, între anii 949-950 şi Gylas sau Gyula, unul dintre cei şapte comandanţi ai ungurilor, botezaţi la îndemnul Împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul, sub patriarhul Teofilact, care le-a hirotonit şi un episcop, pe Ierotei. Fiica lui Gyula, Şarlota, se căsătoreşte cu principele Geza (972-997) şi au avut fiu pe Vajk (Voicu), botezat sub numele de Ştefan, odată cu tatăl său. După moartea Şarlotei, Geza se recăsătoreşte cu Adelaida, sora principelui polon Mieczyslav, o creştină catolică zeloasă, care orientează politica soţului său spre germani, cerând şi primind misionari, în frunte cu episcopul Piligrim de Passau, în 973, pentru ca în 983 să fie adus în Ungaria episcopul Adalbert de Praga cu misionari cehi, în timp ce la Panonhalma călugări benedictini de la Monte Casino, din Italia, construiesc o puternică mănăstire. Capitala a fost aşezată la Strigoniu (Esztergom), care a rămas până azi reşedinţa arhiepiscopului primat al Ungariei. Urmaşul lui Geza a fost fiul său, Ştefan, care, în 998, fiind silit să înăbuşe revolta populaţiei maghiare păgâne, condusă de unchiul său Koppany, a pus capăt păgânismului. Ştefan a organizat patru abaţii benedictine şi zece episcopii, în frunte cu abaţia de Strigoniu, între care şi episcopiile Cenadului, Oradei şi Transilvaniei, aceasta din urmă fără reşedinţă, numită după regiunea care *urma să fie ocupată.* Fără îndoială, Biserica organizată după sistemul feudal a devenit în scurtă vreme un instrument de exploatare în mâna claselor stăpânitoare, în dauna celor de jos. Înzestrată cu drepturi şi privilegii speciale, deosebite de restul ţărilor catolice, ea şi-a pus toată fiinţa în făurirea şi consolidarea statului maghiar, ajutându-l în acţiunile sale de expansiune şi dominaţie, trecând uneori la acte de intoleranţă faţă de alte naţionalităţi şi confesiuni creştine. Această comportare a Bisericii maghiare a fost potrivnică nu numai spiritului creştin, ci şi sfaturilor date de Ştefan, întemeietorul regatului, fiului său *Emeric* în testamentul făcut, cuprinse în legislaţia lui Werböczi: ***"Căci regatul cu o singură limbă şi un singur obicei este slab şi neputincios... Care grec ar conduce pe latini cu obiceiurile greceşti? Sau care latin ar conduce pe greci cu obiceiurile latineşti? Nici unul! Deci, urmează-ţi datinile ca între ai tăi să fii distins şi între străini lăudat."***[46]

Rezumând cele de mai sus se desprind două concluzii, de care istoricul este obligat să ţină seamă: *Cea dintâi* este că ritul slav şi limba slavonă, în Biserica românească, nu au fost rezultatul activităţii lui Ciril şi Metodie pe pământul vechii Dacii, ci politica statului bulgar creştinat sub Boris. *A doua* se identifică cu o altă cauză determinantă, care a menţinut Biserica romano-latină a străbunilor noştri în braţele bizantinismului slavon (şi apoi grecesc), a fost exemplul nefericit oferit de Biserica maghiară catolică; aceasta a făcut din religie un mijloc de exploatare şi opresiune, iar românii, rupţi de comuniunea popoarelor latine apusene-catolice, au confundat - unii continuă să o confunde şi azi - Biserica Romei cu cea maghiară. Catolicismul, primit din interese politice, i-a făcut pe unguri să se despartă, mulţi dintre ei, de Biserica Romei la cea dintâi ocazie, îmbrăţişând Protestantismul (sec. XVI). Comportarea ungurilor faţă de românii din Transilvania a fost, deci, una din cauzele care i-a determinat pe domnitorii români să opteze pentru Ortodoxia bizantină, Nicolae Alexandru Basarab prin înfiinţarea Mitropoliei Ţării Româneşti la 1359 şi Alexandru cel Bun la 1401 prin înfiinţarea celei din Moldova.

CAPITOLUL IV

MAREA SCHISMĂ DIN 1054

Schisma dintre cele două mari ramuri ale Bisericii creştine, răsăriteană şi apuseană, prin proporţiile care le-a luat şi consecinţele care au urmat, a fost cea mai mare tragedie medievală, după părerea unor istorici mai tragică şi mai păgubitoare decât Reforma protestantă. Cauzele ei au fost multiple şi nu în primul rând teologice, acestea fiind mai mult pentru a justifica ruptura decât să o provoace. Trei din cauze trebuie socotite principale:

a) Cezaro-papismul.

b) Ambiţia patriarhilor din Constantinopol.

c) Antagonismul etnic sau ura reciprocă dintre greci şi latini.

Germenii schismei au fost aruncaţi în terenul ecleziastic încă din veacul al IV-lea, au înflorit sub patriarhul Fotie (858-867 şi 877-886), ca să rodească din plin sub patriarhul Mihail I Cerularie (1043-1058), bărbat ambiţios, energic şi autoritar, dar plin - peste măsură - de iubirea de sine şi naţia sa grecească.

a) Revenind cu câteva detalii asupra *cezaro-papismului*, trebuie să arătăm că a fost una din cauzele determinante ale schismei. Încă din secolul al IV-lea îşi arată colţii, chiar prin împăratul Constantin, cel ce a decretat libertatea creştinismului şi punerea lui pe picior de egalitate cu cultul oficial de stat păgân, prin edictul de la Milano din 313. El a voit să fie capul Bisericii creştine, aşa cum, în păgânism, împăratul era şeful suprem al cultului, pontifex maximux. Neavând însă putere de ord şi fiindu-i interzise actele sacerdotale, a găsit totuşi o cale ocolită spre sanctuar, după cum ne spune Eusebiu: Constantin s-a numit pe sine *episcop exterior*.[47] După fixarea capitalei Imperiului de răsărit la Bizanţ, văzând episcopii din Orient că pe împărat îl preocupă şi desfată cultul personalităţii pe linie religioasă, pretextând obligaţii de recunoştinţă pentru binele făcut Bisericii, au căutat - printr-un servilism pronunţat - să scoată în relief această veleitate imperială, numindu-l pe bazileu ***"egal cu apostolii, alesul, vicarul, chipul lui Dumnezeu, preot şi rege. Orice atingea persoana sa era considerat* sfinţit *şi în curând ceremonialul de la curte îi conferea onoruri aproape divine. Ca episcop exterior se plasa peste toţi episcopii* dinlăuntru*, care deveneau supuşii săi şi cărora le poruncea ca stăpân"***.[48] Atât Constantin, cât şi urmaşii săi s-au preocupat personal de tot ceea ce privea Biserica, asigurându-şi o putere excesivă, atât în materie de dogmă cât şi de disciplină, chestiuni care în Biserica romană erau un atribut de drept divin exclusiv al papilor. De aici începe *cezaro-papismul bizantin*. ***"Împăratul se amestecă să convoace, să prezideze, să dirijeze, să confirme sinoadele. Episcopii chemaţi care nu ascultă sunt ameninţaţi cu cele mai aspre pedepse şi, aceste ameninţări, nu sunt cuvinte zadarnice. Ereticii, adică aceia pe care împăratul îi consideră ca atare, sunt urmăriţi fără milă. Împăratul legiferează în probleme privind viaţa clericilor şi a călugărilor. Supraveghează atât de strâns alegerile episcopale, exercită asupra clericilor o astfel de presiune, mai ales când e vorba a-l numi pe episcopul capitalei, încât alegerile se reduc la o simplă formalitate. Nu este rar cazul în care prelaţi dezagreabili sunt înlocuiţi de intriganţi şi linguşitori"***.[49] Nici dogmele nu sunt la adăpost în faţa capriciilor şi puterii împăratului. Aproape toate marile erezii dintre anii 325-787 (I-ul şi al VII-lea sinod ecumenic au fost patronate, susţinute, uneori chiar născocite de împăraţi. Unii au promulgat edicte dogmatice cu ton de definiţie "ex cathedra" şi, ce e mai rău, aproape toate aceste edicte exprimă o erezie. În fond, scopul edictelor a fost politic.

Biserica stăpânită de împărat nu dispunea decât de episcopi curtezani, orientalii fiind, prin însăşi firea lor şi prin temperamentul rasei înclinaţi spre servilism şi intrigă. Sub mâna de fier a autocratului, cei mai buni dau dovada unei deplorabile slăbiciuni de caracter, în timp ce intriganţii şi valeţii merg în întâmpinarea voinţei împăratului.

Conciliabule scandaloase au luat apărarea atâtor erezii. În faţa valului ereziilor şi a schismelor neîntrerupte, desfăşurate pe întinderi mari de timp, *numai episcopul Romei a avut curajul să ţină piept cu puterea imperială*, neîncetând să-i repete cezarului că nu are dreptul să se amestece în domeniul credinţei şi al conştiinţei şi, fără să slăbească vreodată, le-a înfierat încălcările sacrilege. Papii au fost

aceia care s-au opus cu toată hotărîrea tuturor ereziilor, fie ele chiar imperiale. Unii dintre ei au plătit cu pierderea scaunului sau chiar a vieții. Până la urmă papii au fost învingători. Ei au făcut să triumfe credința în sinoadele ecumenice de la Niceea, Efes, Calcedon, Constantinopol, s*inoade care au dat o strălucită mărturie primatului şi infailibilității lor*. Unii dintre împărați au fost nevoiți, până la sfârşit, să le recunoască autoritatea, competența şi drepturile. Iustinian, în 533, într-o constituție adresată episcopului capitalei sale, îşi însuşeşte formula papei Hormisdas şi repetă în mai multe rânduri, în cod şi în novele, că ***"episcopul Romei este capul tuturor Bisericilor"***.[50)] Papa rămâne însă o piedică pentru împărații bizantini şi majoritatea acestora caută să se scape de el, opunându-i în acest scop un rival cu totul la discreția lor, pe episcopul Romei noi.

b) A doua cauză, la fel de determinantă în promovarea marii schisme, a fost a*mbiția patriarhilor bizantini*, conducătorii spirituali ai Romei noi. Acest titlu de *Romă nouă*, dat Constantinopolului, conține şi exprimă el însuşi întregul program şi întreaga suită de ambiții bizantine pe tărâm religios. Episcopii bizantini trag o concluzie care le convine împăraților şi o aprobă: dacă în viața Constantinopolului este Roma nouă, de ce n-ar fi şi în viața bisericească? Acest argument provine din două premise bizantine clasice, născocite de o şiretenie caracteristică Orientului:

- *Biserica trebuie subordonată statului*, de unde urmează că rangul bisericesc al unui oraş depinde direct de rangul ce-l are oraşul respectiv în stat, premisă din care derivă şi cea de a doua,
- *Primatul recunoscut din primele secole episcopului Romei nu provine dintr-un drept divin ci numai din calitatea de capitală a oraşului unde îşi are sediul.* Fiind acum două capitale, trebuie ca şi în ordinea ecleziastică să aibă *două primate*. *Cea dintâi premisă* se confundă cu vechiul principiu păgân, în virtutea căruia şeful statului era şi şeful religios, pontifex maximus, o demnitate ce împăratului îi convenea de minune. A doua este negația totală a primatului papal ca instituție de drept divin. A admite primatul Romei de drept divin, patriarhul bizantin n-art fi putut aspira decât la - cel mult - un primat onorific, secundar, în urma patriarhului Romei, aşa cum s-a stabilit inițial prin can. 3 al sinodului din Constantinopol la 381, ca ***"episcopul Constantinopolului să aibă întâietate după episcopul Romei, pentru că este Roma nouă"***. Însă mândria simbiotică, alimentată reciproc de împărat şi patriarh, a făcut să fie reconsiderat acest canon 3, la sinodul din 451 de la Calcedon, când, prin can. 28, s-au acordat aceleaşi privilegii Constantinopolului, motivând că oraşul este onorat de prezența împăratului şi a senatului. Protestele papei împotriva can. 28 al sinodului de la Calcedon au rămas fără rezultat. Ridicat deasupra scaunelor patriarhale din restul Orientului, Bizanțul, atât prin împărat cât mai ales prin patriarh, a început rivalitatea cu patriarhul Romei. Deşi papii s-au opus mereu ambiției nesățioase a episcopilor bizantini, deosebita grijă pentru unitatea Bisericii i-a făcut, de multe ori, să închidă ochii în probleme de jurisdicție, ceea ce n-au putut însă face atunci când a fost vorba de credință. Şi au fost foarte dese cazurile când patriarhii bizantini ***"creaturi docile ale cezaro-papismului"*** au fost aproape întotdeauna ***"corifei sau ațâțători ai ereziei... Dintre 60 de titulari care s-au succedat pe scaunul patriarhal al Constantinopolului între cele două concilii de la Niceea*** (de la 325 la 787, n.n.), ***27 sunt eretici notorii, condamnați de conciliile ecumenice sau adversari adevărați ai deciziilor lor"***.[51)] Numărul lor sporeşte dacă se socotesc şi cei ce n-au scos din diptice numele predecesorilor condamnați. Toate acestea au dat naştere la schisme preliminare, care au pregătit încetul cu încetul *schisma cea mare*. Într-un interval de 506 ani au existat rupturi deschise între cele două ramuri ale Bisericii creştine timp de 248 de ani.

c) *Antagonismul etnic* sau *ura dintre greci şi latini* a fost a treia cauză determinantă a schismei. Încă de la ocuparea Greciei de către romani, aceste două mari neamuri ale lumii antice au nutrit unul împotriva altuia o antipatie şi un dispreț reciproc. În primele veacuri de creştinism se pare că antagonismul a fost mai atenuat. Persecuțiile i-au obişnuit să sufere împreună şi, indiferent de originea etnică, în fața martiriului erau adevărați frați în Hristos cu toții. Situația se schimbă cu totul, în special după elenizarea împăraților bizantini, după care grecii au încetat să învețe limba latină, pentru ei o limbă aspră şi săracă, iar latinii au încetat să învețe greaca pe care o consideră un vehicol al ereziei şi sofisticei, ajungând în felul acesta să nu se mai înțeleagă. Situația religioasă a fost determinată şi de cea politică. Atunci când Papa Leon al III-lea (795-816) a restaurat, pe baze noi, Imperiul roman din occident în favorul dinastiei carolingiene ***"a fost o lovitură dată orgoliului bizantin, care se intitula mereu în ciuda realității, împărat al romanilor"***.[52)] Ei, bizantinii, au provocat, prin purtarea lor, orânduirea apuseană. Italia recucerită de Iustinian a fost exploatată şi

tratată ca o țară străină. Asfel, sciziunea politică o anunța pe cea religioasă, Biserica răsăriteană fiind cu totul înfeudată bazileului.

Înaine de a ne opri asupra declanşării propriu-zise a schismei, este necesar să arătăm aportul deosebit a două personalități bizantine la pregătirea şi declanşarea despărțirii celor două ramuri ale Bisericii lui Hristos, patriarhii bizantini Fotie şi Cerularie, care şi-au închinat o mare parte din viață scoaterii în relief ***"a tot ceea ce în domeniul teologiei, disciplinei liturgice şi chiar a obiceiurilor simple, erau de natură să ridice un zid de separare între cele două Biserici".***[53] Papalitatea, datorită luptei împotriva ereziilor, şi-a câştigat cu timpul o deosebită faimă în răsărit. Înainte de a distruge prestigiul papalității nu se putea promova o separare totală, pe care o doreau atât patriarhii cât şi împărații. Pentru a-l distruge au căutat ***"cu o infernală abilitate puncte de doctrină*** - dogme - ***nu destul de limpezite în discuțiile teologice, capabile să antreneze controverse fără de sfârşit. Divergențele canonice, rituale, sau obiceiurile trebuiau să câştige, încet, masele populare, care trebuiau convinse că ... între religia greacă şi cea latină este un abis. Fotie a insistat asupra chestiunilor dogmatice, Cerularie asupra celor liturgice şi disciplinare"***.[54]

Fotie, bine pregătit, iscusit şi abil, dar om de conjunctură. Când era în necaz şi avea nevoie de sprijin apela la papa, îi aducea omagii şi afirma solemn primatul, însă când nu găsea la Roma aprobarea abuzurilor sale, căuta pretexte să-şi acopere revolta şi orgoliul rănit şi să-şi satisfacă setea de răzbunare. Întronat în locul lui Ignațiu şi somat de bazileu să demisioneze, a apelat pentru recunoaştere la Papa Nicolae I (858-867), printr-o scrisoare prin care făcea profesiune de credință catolică şi, după ce a falsificat faptele, solicită, pe un ton de ipocrită umilință, recunoaşterea. Neprimind răspuns favorabil, a ridicat chestiunea Filioque şi a atacat primatul. După moartea lui Ignațiu, apelează din nou la papa, de data aceasta la Ioan al VIII-lea (872-882). Şi, desigur, supunerea ar fi fost perfectă, dacă papa nu ar fi cerut să facă reparație publică pentru scandalurile provocate, şi dacă Roma ar fi acceptat să şteargă din lista sinoadelor ecumenice sinodul din 869-870, care l-a condamnat şi depus. Se ațâță din nou şi atacă pe latini că postesc sâmbăta, folosesc lactate în prima săptămână din Postul Mare, obligă preoții la celibat, adausul Filioque la simbolul credinței şi doctrina purcederii Sfântului Spirit.[55] Mai atacă pe latini că-şi rad barba şi, mai ales, contestă primatul papei, susținând că acesta a trecut la episcopul din Constantinopol, după ce oraşul a devenit capitala imperiului. Toate aceste obiecțiuni ridicate împotriva Apusului nu au prea prins rădăcini la contemporanii săi, care le socoteau drept pretexte în lupta lui Fotie contra Romei. De aceea, după ce a fost condamnat de Papa Ioan al VIII-lea, în 881, patriarhul a recurs la o nouă şi vicleană stratagemă. În loc să atace direct primatul papal, respectat de cea mai mare parte a clerului din Răsărit şi de a se ocupa de micile deosebiri, de obiceiuri şi disciplină, s-a dedicat cu totul polemicii dogmei controversate a purcederii Sfântului Spirit, căutând să denatureze doctrina latină, până atunci a întregii Biserici, prin tot felul de argumente sofistice şi să afirme că Sfântul Spirit purcede numai de la Tatăl. Jonglează cu termenii Sfintei Scripturi şi ignorează voit afirmațiile Sfinților Părinți greci care spun că *Sfântul Spirit purcede din Tatăl prin Fiul*, ca şi ale Sf. Augustin, o mare autoritate teologică în chestiune. Pentru el, toate textele care tratează în afara vederilor sale, au fost interpolate şi nu aparțin autorilor respectivi. În fața lui Fotie şi a urmaşilor lui, occidentalii n-au fost decât nişte barbari ignoranți, care însă au depăşit orice măsură prin ***"cel mai funest dintre toate relele, adausul la simbol al lui Filioque"***.[56]

Mihail Cerularie (1043-1058), la rândul său, a folosit o altă tactică. În scopul urmărit de el, controversa purcederii Sfântului Spirit era prea transcedentală şi nu putea fi socotită ca un mijloc eficient pentru a produce separația. După moartea lui Fotie spiritele s-au mai potolit, Fotie însuşi murind după reconciliere în comuniune cu Biserica Romei, deşi conflictele continuau mereu să se ivească între cele două Biserici. Bazileii se amestecau chiar şi în alegerea papilor, dar numele papilor continuau să fie înscrise în dipticele bisericii Sfânta Sofia. Pretextul declanşării schismei l-au format hotărîrile sinoadelor de la Siponto din 1050-1053, prin care s-a stabilit desființarea arhiepiscopiei de rit bizantin din sudul Italiei şi încadrarea ei în arhiepiscopia de rit latin de la Beneveto. Cerularie însă pregătise ruptura încă de la urcarea sa în scaunul patriarhal. A început să radieze numele papei din dipticele sacre. Pentru reuşită, el schimbă tactica lui Fotie şi lasă pe plan secundar atât Filioque cât şi primatul şi şi-a plasat lupta pe terenul difernțelor liturgice şi disciplinare, mai adecvate pentru a impresiona poporul de rând, mulțimile şi a-i inspira aversiunea față de latini.

În colaborare cu Episcopul Leon de Ohrida şi călugărul din Constantinopol, Niceta Pectoratul (Stetathos), instrumente docile ale patriarhului, a atacat violent pe latini. Îi învinuieşte de iudaizare, fiindcă întrebuinţează azimă la Sfânta Liturghie ca materie euharistică, postesc sâmbăta, consumă cărnuri sugrumate, nu cântă ***"Aleluia"*** în Postul Mare, opresc căsătoria clerului ş.a. În 1053 a închis bisericile latine din Constantinopol, a somat pe clerici, pe călugării latini şi poporul credincios să urmeze obiceiurile greceşti, să accepte ritualul bizantin şi, în urma refuzului, i-a anatemizat ca ***"azimiţi"***. Cancelarul patriarhal Nichifor a trecut la fapte de fanatism furibund, aruncând ostiile consacrate şi călcându-le în picioare, motivând că, fiind azimă, nu sunt valid consacrate.[57)]

Atitudinea Papei Leon al IX-lea în faţa acestui vandalism a fost, pe linia marilor tradiţii ale Romei apostolice, deosebit de energică. Prin scrisoarea *In terra pax hominibus* din 2 septembrie 1053, fără să discute meschinele acuzaţii ale grecilor, a pus chestiunea primatului Bisericii romane şi pe Cerularie în situaţie de a-l recunoaşte. Nesincer şi viclean, patriarhul s-a prefăcut la început că cedează. Scrisoarea lui Cerularie adresată papei l-a convins însă pe acesta că orice acord paşnic era imposibil cu patriarhul. Totuşi, la stăruinţa împăratului Constantin IX Monomahul care din interese politice avea nevoie de menţinerea statuquo-ului, a unităţii în Biserică, şi care propune un sinod la Constantinopol, papa acceptă propunerea şi, ca urmare, în ianuarie 1054, trimite o delegaţie, în frunte cu cardinalul Humbertus de Silva Candida şi arhiepiscopul Petru de Amalfi, persoane nu prea fericit alese pentru o astfel de misiune, dat fiind, îndeosebi, temperamentul violent şi antipatia cardinalului german faţă de greci. Pe lângă tot sprijinul dat de împăratul atât de slăbănog şi cu toată victoria repurtată de cardinal într-o discuţie publică cu Niceta Pectoratul asupra pâinii euharistice, Cerularie, sigur de sprijinul moral al episcopilor din Orient, a păstrat până la sfârşit atitudinea sa trufaşă şi a refuzat să aibă cea mai mică convorbire cu trimişii Sfântului Scaun. Nici unul dintre episcopii din Orient nu şi-au ridicat glasul în favoarea Romei. Totodată, a sosit la Constantinopol vestea încetării din viaţă a Papei Leon al IX-lea, intervenită pe data de 19 aprilie 1054, veste care a stimulat şi mai mult încăpăţânarea patriarhului. Urmare a acestei desfăşurări a evenimentelor, delegaţii Romei, cu deosebire cardinalul Humbertus, şi-au pierdut răbdarea şi, grăbiţi, au hotărît ruptura, deşi, prin moartea papei, mandatul lor a încetat şi prin ceea ce au hotărît, şi-au depăşit atribuţiile. Aşa că, sâmbătă, 16 iulie 1054, la începutul Liturghiei, au depus pe altarul catedralei Sfânta Sofia, bula prin care i-au excomunicat pe Leon de Ohrida, Niceta Pectoratul, cancelarul Nichifor şi pe toţi adepţii lor, declarându-l pe patriarh depus. În ziua următoare, delegaţia papei a părăsit Constantinopolul.[58)]

Excomunicarea l-a întărâtat pe patriarh şi mai mult şi, în loc să-l doboare, i-a grăbit triumful, stârnind o revoltă împotriva împăratului fiindcă a fost de partea Romei; acesta, pentru a nu-şi pierde coroana, i-a trimis patriarhului o scrisoare de scuze şi a consimţit la întrunirea unui sinod, convocat de patriarh pe data de duminică, 24 iulie1054, la care au participat 12 mitropoliţi şi 2 arhiepiscopi. Acest sinod a pronunţat ***"anatema maranata"*** împotriva Papei Leon al IX-lea decedat, a Cardinalului Humbertus, a delegaţilor şi a întregii Biserici romane şi a întors spre latini toate plângerile cuprinse în bula de excomunicare.[59)] Edictul sinodal a împrumutat textual primele fraze din enciclica lui Fotie către episcopii din Orient şi îi acuză pe occidentali că-şi rad barba, că au adus pe Filioque, interzic căsătoria clericilor, se servesc de azimă la consacrarea euharistiei. Problema azimei l-a preocupat în mod deosebit pe Cerularie. Revine asupra ei în două scrisori adresate lui Petru din Antiohia, în care mai adaugă şi alte comportări latine: ***"Călugării lor folosesc grăsimi de porc şi se hrănesc cu slănină; brânza este permisă în prima săptămână din Postul Mare. Consumă carne miercurea, brânză şi ouă vinerea, iar sâmbăta postesc toată ziua... La ei, doi fraţi pot să se căsătorească cu două surori. La Liturghie, unul dintre miniştri mănâncă azimă şi dă celorlalţi sărutarea păcii. Episcopii lor poartă inel în deget; este, zic ei, un semn al legăturii cu Biserica lor. Când fac botezul nu fac decât o singură imersiune şi umplu cu sare gura botezatului(?!!).Ei nu vreau să venereze moaştele sfinţilor (?!!). Unii dintre ei refuză să dea cult sfintelor icoane (?!!)... Ei fac încă multe alte lucruri, pe care ar fi prea mult să le enumerăm".***[60)] ***În tratatul*** **Despre franci şi ceilalţi latini*****, atribuit iniţial în mod greşit lui Fotie, dar care a fost inspirat chiar de Cerularie, sunt enumerate 33 de critici la adresa latinilor, dintre care dăm şi noi aici câteva*** *mostre:* ***"Intrând în biserică, latinii se prostern la pământ mornăind, apoi fac pe pământ cu degetul o cruce pe care o sărută, se ridică şi încep rugăciunea. Ei nu o numesc pe Maica Domnului*** **Theotokos*****, ci numai Sfânta Maria. Ei mănâncă arici, broaşte ţestoase, ciori, corbi, pescăruşi,***

şacali, şoareci. Ornatele episcopilor şi ale preoţilor lor sunt multicolore, de mătase, în loc să fie de lână. Episcopii lor poartă mănuşi, fac semnul crucii cu cinci degete, degetul cel mare singur atingând faţa etc. etc."[61)]

Aceste divergenţe n-au fost, în fond, decât nişte pretexte ridicole, care însă prezentate de cler şi călugări poporului credincios au avut ca efect imediat convingerea acestuia că, între Biserica grecească bizantină şi cea romană, există un abis de netrecut; că latinii sunt aproape nişte sălbatici care consumă tot felul de vietăţi spurcate, lucruri care până atunci credincioşii de rând nu le-au cunoscut şi care, izvorîte din imaginaţia atât de productivă a dizidenţilor bizantini, au făcut să sporească şi mai mult ura de veacuri împotriva latinilor. Iată, deci, cum a luat naştere autocefalia greco-bizantină. Cu trecerea timpului ***"acuzele"*** au fost sporite peste tot pe unde au ajuns să le propovăduiască emisarii Bizanţului. Au generat alte şi alte ***"deosebiri"*** care îndepărtau tot mai mult Bisericile una de alta. S-au folosit tot felul de născociri cu care să impresioneze pe credinciosul simplu, mai puţin cunoscător şi mai puţin interesat de disputele dogmatice. Asemenea mijloace nu i-au scăpat şi le-a folosit din plin şi Ortodoxia românească. Folosind astfel de născociri greco-bizantine, izvorîte exclusiv din ură faţă de neamurile latine, a încercat Ortodoxia să-şi legitimeze ruperea de Biserica romană.

CAPITOLUL V

URMĂRILE SCHISMEI

Cea dintâi şi cea mai tragică urmare a fost însăşi separaţia celor două mari ramuri ale Bisericii creştine. Evenimentele istorice următoare, în loc să o atenueze, au adâncit-o. Astfel, cruciadele, în loc să contribuie la apropierea dintre Orient şi Occident, au lărgit prăpastia separării. Cruciaţii au acaparat întregul comerţ levantin şi i-au silit pe împăraţii bizantini să le acorde privilegii exagerate. ***"Republicile italiene, a căror politică a fost totdeauna machiavelică, au exasperat, până la capăt, populaţia din Constantinopol. În 1183 a avut loc masacrarea latinilor"***.[62] Ocuparea Bizanţului de către turci în 1453, în loc să-i unească pe creştini în faţa pericolului păgân, a adâncit şi mai mult despărţirea. Pe de o parte, patriarhul, ajutat de turci să fie capul comunităţii creştine din imperiul semilunei, *a devenit un papă al Orientului*, sprijinit de başbuzuci să-şi încaseze dijmele de la credincioşii pe care-i reprezenta şi erau supuşii lui şi, prin el, ai statului otoman, îi crea capului Bisericii o situaţie privilegiată; pe de altă parte, sultanilor le convenea schisma, fiindcă slăbea forţa combativă a Europei creştine în faţa tendinţelor de hegemonie musulmană. Aşadar, odată cu declanşarea schismei s-au creat în Biserica creştină două mari comunităţi: în Apus Biserica romană sub conducerea unui cap văzut, arhipăstorul de drept divin al Romei, urmaşul Sf. Apostol Petru, Papa, iar în Răsărit mai multe Biserici divizate în autocefalii independente, care nu recunosc nici o autoritate vizibilă, comună, fiindcă, în teorie, ele recunosc numai sinodul ecumenic cu drept universal de jurisdicţie peste toate Bisericile particulare. Însă, cum sinodul ecumenic nu mai funcţionează - după ei - de la anul 787 (al doilea sinod de la Niceea, al 7-lea ecumenic şi ultimul în ordine cronologică), este normal să afirmăm că, de fapt, pentru ei nu mai există nici o autoritate vizibilă, comună pentru diferitele autocefalii. ***"Ansamblul acestor Biserici nu formează nici măcar o confederaţie în sensul propriu al cuvântului, fiindcă o confederaţie presupune o autoriatate centrală, pe care Bisericile ortodoxe autocefale nu o au"***.[63] S-ar putea pune întrebarea, retoric. Până la anul 325, când a avut loc primul sinod ecumenic la Niceea, Biserica creştină a fost lipsită de o conducere vizibilă, eficientă? *De drept*, există între Bisericile orientale o anumită uniformitate, dar nu fără importante diferenţe. Unitatea s-ar exprima prin *forma sinodală*, fiecare dintre ele având în frunte un sinod, chiar şi cele conduse de patriarh. Sinodul are rolul de parlament şi deţine puterea legislativă. *De fapt,* însă, aproape în toate statele cu majorităţi ortodoxe, autoritatea supremă în guvernarea exterioară a Bisericilor autocefale o deţine statul, fie sub formă vizibilă - cazul bazileilor bizantini şi al ţarilor Rusiei; fie mascată - cazul autocefaliilor din Balcani ş.a., urmare căreia Bisericile se intitulează naţionale. În legătură cu activitatea Bisericii ruse dăm, pe scurt, părerea unui om de ştiinţă, din afara celor două mari confesiuni ale Bisericii creştine: ***"De la ea*** (Biserica rusă, n.n.)***, spune A.I. Herzen, au învăţat ţarii ce este despotismul bizantin; ea a silit poporul să se supună orbeşte, chiar atunci când îl ţineau legat de pământ şi-l încovoiau sub jugul robiei. Petru cel Mare a paralizat influenţa clerului... Ce au făcut slavofilii? Ei propovăduiau supunerea, această principală virtute a Bisericii greceşti, această temelie a ţarismului moscovit.* Ei propovăduiau dispreţul faţă de Occident, singurul care mai putea să lumineze în vâltoarea vieţii ruse"** (s.n.).[64] ***"Supremaţia statului în guvernarea Bisericii orientale a fost recunoscută în mai multe rânduri de către autorităţile religioase."***

Ortodoxia pretinde că îşi afirmă unitatea de credinţă prin aceea că *toate Bisericile autocefale se supun unui cap invizibil, unic, lui Isus Hristos*, şi folosesc toate deopotrivă ritul bizantin. Dar sunt multe şi diferenţele care intervin între diferitele Biserici autocefale, fie între ele luate în ansamblu, fie între teologii lor care, tratând probleme dogmatice sau de morală şi, ajungând la rezultate diferite, nu au o autoritate infailibilă care să tranşeze definitiv controversele. Unitatea de comuniune bisericească, necesar să existe, în principiu, între toate Bisericile autocefale, nu există. Patriarhia din Constantinopol, care a râvnit primatul, în sens exclusiv, în dauna Sfântului Scaun Apostolic al Romei, odată cu ocupaţia otomană şi-a pierdut autoritatea şi, o serie de Biserici, declarându-se autocefale, n-au mai recunoscut jurisdicţia constantinopolitană. Este cazul Bisericii ruse şi a Bisericilor statelor din

Balcani, multă vreme separate de patriarhul ecumenic. Acesta le-a recunoscut foarte greu autonomiile.

După limba liturgică, Bisericile ortodoxe autocefale se divid în patru grupe:

I. Grupa Bisericilor de limbă greacă:

a) Patriarhatul din Constantinopol cu sediul la Istanbul, cartierul Fanar, cu credincioşii dispersaţi în Asia Mică, Turcia europeană, Creta şi insulele turceşti din Arhipelag.

b) Biserica din Grecia, condusă de un sinod, autonomă din 1833, recunoscută ca atare de patriarhul din Constantinopol în 1850. Are în frunte un mitropolit primat la Atena.

c) Biserica din Cipru, autonomă, limitată la insulă. Are în frunte un arhiepiscop la Nicosia.

II. Grupa Bisericilor greco-arabe, care folosesc la liturghie limbile greacă şi arabă amestecate: patriarhatele din *Antiohia* cu reşedinţa la *Damasc* (Siria), *Ierusalim* (Israel) şi *Alexandria* (Egipt) şi *arhiepiscopatul din Sinai.*

III. Grupa Bisericilor de limbă slavă:

a) Biserica rusă, autonomă din anul 1589, în frunte cu un patriarh, cu reşedinţa la Moscova.

b) Biserica bulgară, în frunte cu un patriarh, cu reşedinţa la Sofia, mult timp dizidentă faţă de Constantinopol.

c) Biserica sârbă, recunoscută ca autocefală din 1879, cu reşedinţa la Belgrad şi cu jurisdicţie asupra credincioşilor din Muntenegru şi a sârbilor ortodocşi din Ungaria.

d) Bisericile ortodoxe cu mai puţini credincioşi din *Cehoslovacia* şi *Polonia.*

IV. Grupa română:

a) Biserica ortodoxă română de pe teritoriul patriei noastre, autocefală din 1864, recunoscută de Constantinopol în 1885, patriarhat din 1925, cu reşedinţa la Bucureşti.

b) Biserica ortodoxă a Moldovei (Basarabiei), cu un mitropolit la Chişinău. După ocuparea Basarabiei şi Bucovinei de Nord în 1940 şi reocuparea lor în 1944, credincioşii români ortodocşi din Bucovina de Nord şi fostul judeţ Hotin au fost încadraţi în episcopia ucrainiană ortodoxă de Kiev, cei din judeţele sudice ale Basarabiei în episcopia ortodoxă rusă a Odesei, pentru rest rămânând mitropolia Moldovei, cu sediul la Chişinău şi sub jurisdicţia patriarhiei ortodoxe ruse moscovite. Ultimul mitropolit din şirul mitropoliţilor ruşi de la Chişinău, Serapion Fadeev, necunoscător al limbii române, a fost înlocuit în urma protestului înaintat de deputaţii moldoveni din Congresul Poporului al URSS, la 29 mai 1989,[69)] cu Vladimir Cântăreanu, de origine basarabean, român, dar care a optat pentru jurisdicţia Moscovei.

c) Biserica ortodoxă română din Statele Unite ale Americii şi Canada, cu o episcopie sub jurisdicţia patriarhiei din Bucureşti şi cu alta autonomă.

Mai menţionăm *Biserica albaneză*, cu un număr mai mic de credincioşi, devenită autocefală din 1937, *Biserica armeană* şi alte comunităţi ortodoxe de mai mică importanţă, cum sunt Bisericile ortodoxe constituite în episcopii sau mitropolii în diasporă, în Europa şi America de Nord, organizate îndeosebi de emigranţii ruşi.

Schisma a pecetluit o ură sălbatică, un adevărat virus, între cele două mari confesiuni, catolică şi ortodoxă, izvorul atâtor nenorociri ulterioare, de care n-a fost cruţat nici neamul românesc, şi cu deosebire el, cu toate că ar fi meritat o soartă mai bună. Dintre popoarele latinofone *singuri noi, românii, am căzut în mrejele Ortodoxiei greco-bizantino-slave*. Ortodoxia românească se datoreşte, în primul rând, situaţiei geopolitice vitrege, deosebită cu totul de celelalte neamuri latinofone, care apropiate geograficeşte, au putut constitui, din punct de vedere spiritual, o masă compactă mai uşor de apărat împotriva diferitelor primejdii intervenite în trecutul lor istoric, fiind şi mai departe de drumurile bătătorite de coloşii migraţiilor din pustele euro-asiatice. În privinţa aceasta noi, românii, am fost dezavantajaţi de destin, lăsaţi ***"în calea răutăţilor"***. Am spus că *românii au căzut în mrejele Ortodoxiei,* eterodoxe şi anticatolice, fiindcă ei nu au avut nici un rol activ în declanşarea schismei ci, dimpotrivă, au fost victimele ei. Dacă românii ar fi avut la data schismei o organizare statală proprie unitară, cât de cât consolidată şi şi-ar fi putut păstra organizarea bisericească şi ritul daco-latino-iliric din primele veacuri, ar fi fost cuprinşi şi ei, alături de ceilalţi latini, în edictul sinodal prin care Mihail Cerularie şi sinodul său au rostit ***"anatema maranata"***, împotriva latinilor. Dar destinul a hotărît altfel. În numele nostru au vorbit bulgarii. Ţaratul şi ierarhia bulgară ne-au dat liturghia bizantină şi ritul slavon, atât liturghia cât şi limba fiind elemente hotărîtoare pentru a ne scoate din concertul

popoarelor europene, cu deosebire al celor latine şi a ne ***"orientaliza"***, cu urmările cunoscute, atât politice cât şi culturale.

Aşadar, ***"bizantinismul nostru este expresia unei cuceriri, efectul unei silnicii...*** **care a izolat pe români de restul lumii romanice occidnetale"** (s.n.).[66)] Cu toată această silnicie, spiritualitatea daco-romană a străbunilor noştri nu a putut fi denaturată. Poporul de rând, masele de credincioşi, au ascultat, veacuri la rând, şi pe bulgari, şi pe sârbi, şi pe greci, cum îşi etalau în biserică, la altar sau la strană, cunoştinţele lor de psaltichie nazală, dar n-au manifestat nici un interes pentru a şi le însuşi ci, dimpotrivă, au continuat să vorbească şi să se roage în limba lor proprie, în latina devenită cu trecerea timpului tot mai mult româna, expresie a unei sacre moşteniri legate de o credinţă pe care n-au repudiat-o până azi.

Este de reţinut că, după schismă, teologii lui Mihail Cerularie s-au îndreptat, cu deosebire, spre o polemică antilatină, continuând atacurile împotriva purcederii Spiritului Sfânt, a azimelor, a primatului papal şi a celorlalte puncte controversate, toate conţinând aceleaşi fobii antilatine. Pe la sfârşitul secolului al XIV-lea, polemiştii greci ajunseră la 103 plângeri împotriva Bisericii latine.[67)] De atunci şi până în zilele noastre s-a ajuns la peste 160 de divergenţe. Toate acestea au generat consecinţe extrem de grave. Bisericile se exclud în mod reciproc una pe alta. Bisericile autocefale pun pe acelaşi plan divergenţele dogmatice, de reală importanţă, cu cele disciplinare şi liturgice de mai mică însemnătate, dar cu mai mare priză în masele de credincioşi, cu totul străini şi indiferenţi în faţa discuţiilor de teologie speculativă, cunoştinţele lor religioase rezumându-se cu deosebire la disciplină şi mai ales la rit. Lipsa de unitate în ridicarea obiecţiunilor, deosebită de la o autocefalie la alta, este o notă ce defavorizează Ortodoxia în disputa cu Catolicismul unitar.

Rămânând în sfera deosebirilor dogmatice şi neglijând acuzele de disciplină, din care cele mai multe sunt născociri răutăcioase, izvodite cu scopul expres de ponegrire şi promovare a discordiei şi urii de rasă, străine de orice sentiment de religiozitate, ne vom ocupa, pe scurt, de deosebirile doctrinale, care sunt pretexte evidente de separaţie şi care trebuie avute în vedere în orice discuţie de cei ce urmăresc şi doresc cu sinceritate refacerea unităţii Bisericii.

BISERICA. Pentru Ortodoxie, Biserica nu este o monarhie cu un *cap văzut*, ci o aglomerare de Biserici naţionale, autonome, care nu ascultă şi nu recunosc decât un *cap invizibil*, pe Isus Hristos. Contestă primatul de drept divin al Sfântul Apostol Petru.

INFAILIBILITATEA. În catolicism un atribut al papei, când *decretează ex cathedra în materie de credinţă şi de morală*. În Ortodoxie este un atribut al Bisericii, în totalitatea ei. Subiectul infailibilităţii este corpul episcopal luat în ansamblu şi nu unul sau altul dintre episcopii singuratici. O exercită Biserica învăţătoare, fie când se întrunesc episcopii în sinodul ecumenic, fie când episcopii dispersaţi în eparhii îşi manifestă expres acordul într-o problemă de doctrină. Atât posibilitatea sau imposibilitatea convocării sinoadelor ecumenice - dată fiind despărţirea schismatică de la 1054 - cât şi magisterul ordinar sau învăţătura unanimă a episcopilor dispersaţi în eparhiile lor sunt foarte mult teoretizate de teologii Bisericilor autocefale, fără să se ajungă la un consens, aşa că în mod practic, în Bisericile orientale infailibilitatea este inoperantă şi teologii nu se înţeleg între ei când trebuie să decidă dacă după sinodul de la Niceea din 787 infailibilitatea s-a mai manifestat vreodată în vreun fel. Această practică arată că în Bisericile ortodoxe nu poate fi vorba în nici un fel de un progres religios în tâlcuirea atâtor probleme rămase nedesluşite deplin. Aceasta datorită absenţei unui organ vizibil de conducere unitară, înzestrat cu una dintre cele mai importante note ale Bisericii, infailibilitatea.

CĂRŢILE SFINTEI SCRIPTURI. În ce priveşte canonul cărţilor sfinte, între cele două Biserici, până în secolul al XVIII-lea a fost un acord deplin. După această dată, teologul rus Teofan Procopovici a atacat inspiraţia cărţilor şi fragmentelor deutero-canonice ale Vechiului Testament, învăţătura lui devenind în secolul al XIX-lea doctrină oficială a Bisericii ortodoxe ruse, consemnată în **Catehismul** lui Filaret, aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii ruse care, concomitent, a suprimat din **Mărturisirea** lui Dositei pasajul care menţine împotriva lui Chiril Lucaris canonicitatea deutero-canonicelor. Această inovaţie acceptată de mai multe Biserici autocefale devine o armă uşoară contra infailibilităţii Bisericii Orientale, fiindcă neagă canonicitatea acestor cărţi împotriva propriilor ei *mărturisiri de credinţă,* a sinodului trullan din 692 şi a celui de-al doilea sinod de la Niceea, care le-au aprobat.

SFÂNTA TREIME. Începând cu Fotie, majoritatea teologilor ortodocşi exclud participarea Fiului la purcederea Sfântului Spirit. Polemica este susținută, cu deosebire, împotriva adausului FILIO|UE la simbolul credinței.

PĂCATUL ORIGINAR, GRAȚIA, MARIOLOGIA. Fie că se resping, fie că se interpretează greşit învățăturile catolice scolastice despre aceste articole de credință, teologii ruşi şi cu cei greci nu se pun nici ei de acord. În privința Imaculatei Concepțiuni atât grecii cât şi ruşii, azi, resping de comun acord definirea dogmei ca o inovație doctrinară, deşi ruşii până la jumătatea secolului al XVIII-lea au profesat doctrina latină.

BOTEZUL, EUHARISTIA, MIRUL. Este atacată practica Botezului prin turnare, folosirea azimei ca materie euharistică, cuminecarea laicilor cu o singură specie, refuzul de a-i cumineca pe copiii mici, iar din punct de vedere dogmatic, diferitele Biserici autocefale nu sunt în deplin acord dacă Botezul şi Mirul au caracter indelebil, *imprimă sau nu sigil sacramental* şi pot sau nu pot fi repetate în acelaşi subiect. În 1755 patriarhul Ciril V al Constantinopolului decretează că papistaşii sunt necredincioşi şi trebuie rebotezați, însă membrii sinodului său au refuzat să-i aprobe propunerea.[68] Ulterior, datorită urii unor fanatici antilatini, decretul lui Chiril a obținut putere de lege.[69] Biserica greacă remiruieşte şi pe cei ce se întorc de la latini, pe când cea rusă numai pe cei ce vin de la mahomedani sau iudaism.

POCĂINȚA. Bisericile autocefale susțin că dezlegarea sacramentală, când este validă, îl scapă întotdeauna pe penitent, nu numai de pedeapsa veşnică ci şi de orice pedeapsă temporară. Aceasta este o inovație protestantă, bazată pe clasica afirmare reformată că ***"Isus Hristos a satisfăcut cu prisosință pentru păcate şi nu are ce face cu satisfacerile penitenților"*** şi se opune însăşi doctrinei tradiționale a Bisericii ortodoxe aşa cum e cuprinsă în lucrările teologilor greci din secolele XVI şi XVII şi în mărturisirea lui Dositei. Pe acelaşi motiv îi contestă papei dreptul şi puterea de a acorda *indulgențe*, deşi Biserica greacă a avut şi ea obiceiul de a elibera celor vii scrisori de indulgență, *sugkhorakhárti*, ba mai mult, ***"a mers până acolo că acorda direct morților o dezlegare plenară de orice păcat şi de orice pedeapsă".***[70]

PREOȚIA. Până în secolul al XVIII-lea, Biserica greacă susținea, la fel cu cea catolică, dogma că Taina Sfintei Preoții imprimă caracter indelebil, iar Dositei, interpret al Bisericii greceşti, susține în *Mărturisirea de credință* că ***"Botezul imprimă un caracter indelebil ca şi Preoția".***[71] Contestarea acestui caracter neşters al Sf. Preoții a inițiat-o Biserica rusă în combaterea sectei ***"Rascolnicilor"***, care-şi recruta preoți din clerici transfugi sau decăzuți din Biserică. Pe aceştia Biserica i-a considerat că, odată cu depunerea, şi-au pierdut puterea sacerdotală, fiind repuşi în statul laical. *Astfel preoția a ajuns să fie considerată ca un fel de delegație a autorității eclesiastice, susceptibilă de a putea fi retrasă.* Biserica rusă acceptă, însă, validitatea hirotonirilor catolice. Nu şi pe cele anglicane. Teologii Bisericilor de limbă greacă sunt şi ei divizați în disputele privitoare la caracterul indelebil al Sf. Preoții: unii susțin caracterul neşters, alții invaliditatea Tainei pentru cei depuşi. Această fluctuație a influențat însăşi practica Bisericii patriarhale constantinopolitane - ca şi în privința Botezului - şi uneori hirotonesc din nou, alteori nu, pe cei ce aderă la Ortodoxie. Aşa ***"Macarie din Diarbekir a fost botezat şi hirotonit din nou... În 1860 preoții melchiți au fost primiți numai prin ungere cu mir"***.[72]

CĂSĂTORIA. Atât Mântuitorul în Evanghelie, cât şi Sfântul Apostol Pavel, prezintă căsătoria drept o legătură indisolubilă între soți. Căsătoria încheiată cu o persoană divorțată este adulter.[73] Indisolubilitatea căsătoriei a fost apărată şi în răsărit de Părinții greci din secolul al IV-lea, dar a fost mereu violată, începând, îndeosebi, de la împăratul Iustinian. Adulterul nu este, cum se susține de obicei, singura cauză de divorț admisă de dreptul canonic al Bisericii orientale. Mai sunt: conjurația contra suveranului, tentativa de asasinat, avortul provocat de femeie, nebunia unuia dintre soți, absența prelungită sau abandonul pe față a unuia dintre soți, schimbarea religiei după căsătorie, chiar dacă îmbrățişează catolicismul, condamnarea la o pedeapsă infamantă etc. ***"Biserica... a adoptat prescripțiile legii civile"***.[74] Divorțul pronunțat de instanțele civile de judecată este considerat temei valabil pentru încheierea unei noi căsătorii şi, concomitent, pentru ambii soți, indiferent dacă unul sau ambii sunt vinovați de desfacerea vechii legături şi indiferent dacă motivul a fost adulterul sau orice altă cauză.

SCOPUL ULTIM. Învățătura despre scopul ultim în Bisericile autocefale nu este unitară. Se înțeleg toate într-un singur punct, anume: să respingă învățătura Bisericii catolice despre Purgatoriu cu focul

său curățitor. În această problemă, în Ortodoxie sunt două curente opuse: unul foarte apropiat de doctrina catolică, evitând doar numirea de "purgatoriu" își găsește expresia în **Mărturisirea de credință** a lui Dositei. Celălalt, de influență protestantă, este reprezentat parțial de **Mărturisirea ortodoxă** a lui Petru Movilă, care neagă că ar exista o categorie intermediară între mântuiți și condamnați.[75] Respinge orice pedeapsă temporară destinată să purifice sufletele,[76] dar soarta condamnaților nu este irevocabil fixată înainte de judecata din urmă.[77] Alții, ca Androutsos, susțin că judecata particulară, care are loc după moarte, separă pentru totdeauna pe cei buni de cei răi, iar rugăciunile săvârșite pentru morți nu ajută acestora nimic, ci doar la consolarea celor vii.[78] În ce privește *fericirea sfinților* înainte de judecata din urmă, teologii ruși se pronunță pentru vederea intuitivă a lui Dumnezeu, pe când mulți dintre teologii greci susțin că această vedere nu va fi dată nici celor aleși decât după judecata din urmă și că, așteptând, ei se bucură de o fericire naturală identică cu cea a patriarhilor în Limb, înainte de a-i vizita Mântuitorul.

Atâtea alte articole de credință sunt enumerate de Bisericile Răsăritului și socotite *kainotomies* sau *inovații* latine. Am consemnat și noi, mai sus, câteva din ele, însă fără posibilitatea și, în același timp, fără intenția de a le reda exhausiv. De câte ori Biserica romană își intensifica în Orient propaganda de unificare sau papii își reînnoiau chemările la unitate, răspunsurile Ortodoxiei luau întotdeauna un caracter polemic și ***"inovațiile"*** latinilor apăreau ca ciupercile după ploaie. N-am stăruit nici asupra diferențelor liturgice și disciplinare care, în fond, nu pot justifica separația. Însă, nici acestea nu sunt lipsite de importanță în domeniul practicii rituale și disciplinare, orice inovație având un efect nociv între credincioși. Aceștia se interesează mai puțin sau chiar deloc de discuțiile teologice speculative, care necesită cunoștințe mai profunde decât cele de care dispune poporul de rând. În schimb, mulțimile sunt foarte atașate de rituri și de obiceiuri. Introducerea calendarului gregorian, în anul 1924, în Biserica Ortodoxă Română a dus la dizidență, la apariția Bisericii ortodoxe de stil vechi, *stiliștii*. Această stare de spirit din toate Bisericile ortodoxe împotriva calendarului ***"latin"*** este o urmare firească a atmosferei create și întreținute de Bisericile ortodoxe, de atâta timp, între credincioșii lor împotriva latinilor, acum nemaiputându-i stăpâni. Deși calendarul gregorian este *latin,* introdus de papalitate și are bază științifică recunoscută, credincioșii Ortodoxiilor autocefale, intoxicați cu atâta ură antilatină, nu mai pot fi convinși de utilitatea lui. Pentru a ajunge la pas cu vremea și a ieși din această stare retrogradă, Biserica ortodoxă a adus o corectură calendarului gregorian, mică, dar - spun ei - suficientă pentru a nu mai fi *latin* și a aștepta o conjunctură favorabilă pentru a-l aplica.

În ce privește Biserica românească, deși se numește și ea ***"ortodoxă"*** și ***"autocefală"***, trebuie să recunoaștem că, datorită tradiției păstrate de credincioși, pe lângă toată propaganda anticatolică de atâtea veacuri a ierarhiei, mai mult străină de neam și de interesele lui, a păstrat în cea mai mare măsură credința primară romană. Participarea credincioșilor în trecutul nu prea îndepărtat la slujbele săvârșite în biserici într-o limbă neînțeleasă - slavă sau greacă - a fost pasivă. Nu și-au însușit aceste limbi atât de străine structurii lor spirituale. Au fost mai mult ***"privitori ca la teatru"***. Rugăciunea, conversația lor cu Dumnezeu, izvorâtă din intimitatea sufletului, și-o rosteau singuri, în tăcere, în limba lor proprie pe care o vorbeau și o înțelegeau, în latină, devenită tot mai mult română. Așadar, adeziunile la Ortodoxia bizantină greco-slavă a românilor s-a făcut fără consimțământul lor. O dovadă este *identitatea dogmelor catolice cu credința poporului român ortodox*. Controversele sunt susținute exclusiv de ierarhie și de clerul educat în spirit greco-slav de ură antilatină. Călătorii străini, atât prin Transilvania cât și prin Principate, relatează că în secolul al XVI-lea românii îl numeau pe papa ***"Părintele cel Mare"***,[79] un atribut acordat, fără dubiu, urmașului Sfântului Apostol Petru, care deține primatul în Biserică, Papa. Că primatul papal este considerat de români de proveniență divină o confirmă până și folclorul răspândit pe întreaga suprafață a patriei noastre, cu multele *povestiri despre petrecerea lui Dumnezeu pe pământ însoțit de Sfântul Apostol Petru* și niciodată de vreun alt apostol și, cu atât mai puțin, de căpetenia Bisericii din Țarigrad. Convingerea românilor mai este că primatul Sfântului Apostol Petru continuă și în cer și că acolo are întâietatea după Isus Hristos. Această convingere reiese, de asemenea, din tradiția populară, din povestirile despre cei decedați, ale căror suflete ajung la ***"poarta Raiului"***, unde-l întâlnesc mai întâi pe *Sfântul Petru, purtătorul cheilor Împărăției Cerurilor,* vădită aluzie la cuvintele Mântuitorului: ***"Ție-ți voi da cheile Împărăției Cerurilor și orice vei lega pe pământ va fi legat și în ceruri și orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat și în ceruri"*** (Matei XVI, 19).

În ce priveşte credința maselor de credincioşi ortodocşi în *Purgatoriu*, problema e mai clară. Am arătat mai sus că celelalte Biserici orientale, şi cu deosebire Biserica greacă, resping cu totul posibilitatea de a-i mai ajuta pe cei dispăruți, de a le fi de folos cu ceva pentru odihna sufletelor lor, slujbele celebrate pentru ei neajutând decât la consolarea celor vii. Or, credincioşii Ortodoxiei româneşti au un cult al morților foarte dezvoltat şi cu totul deosebit, fapt ce a obligat Biserica ortodoxă română să înscrie în *Învățătura* de credință posibilitatea ajutorării sufletelor celor decedați. Pentru credincioşi nu numai rugăciunile Bisericii pot fi de folos în acest scop, ci şi rugăciunile, posturile, faptele de milostenie etc. săvârşite de ei cu intenția de a-i ajuta pe cei dispăruți. Nu numai în Transilvania, ci şi în Vechiul Regat, unele femei evlavioase aleg grâul pentru prescura destinată slujbei de pomenire a morților, bob cu bob şi rostesc la fiecare bob ales cel puțin un *Tatăl nostru*. Această credință escatologică e cea romană, străbună, rămasă de la creştinare şi care, pe lângă toate sforțările greco-slave, nu a putut fi dezrădăcinată din sufletele şi din practica românilor. Atât au reuşit, doar, schismaticii să nu-i zică ***"Purgatoriu"*** şi să iscodească alte deosebiri privitoare la *focul curățitor,* ca, totuşi, să nu fie identitate deplină între dogma catolică şi cea ortodoxă, speculații teologice care nu-i preocupă pe credincioşi.

Părerile Ortodoxiei privitoare la *celibatul preoțesc* din Biserica romană trebuie privite prin două aspecte total deosebite. Unul îl constituie critica oficială a Bisericii ortodoxe, care consideră celibatul ca o inovație străină de Biserică, înşirată între celelalte pretinse inovații, de care s-ar fi făcut vinovați latinii. Al doilea aspect îl constituie părerea credincioşilor despre celibat, cu totul deosebită de cea oficială. Poporul îşi dă seama că un preot celib, sau un călugăr, este mai dezlegat de legăturile şi grijile lumeşti, pe celibi considerându-i pe toți călugări şi aşa-i numeşte, indiferent dacă au îmbrăcat sau nu rasa monahală. Chiar şi preoții văduvi, care - fireşte - îşi poartă cu demnitate statutul văduviei, prezintă pentru credincioşi o încredere mai deosebită. Preoții celibi - vorbim despre cei ce-şi cultivă cu adevărat chemarea sacerdotală -, au în popor o faimă care-i ridică deasupra preoților căsătoriți. Serviciile lor sunt mult mai solicitate. La ei apelează credincioşi de toate confesiunile şi-i caută venind de la mari depărtări, dovadă că sunt mai agreați şi-i conferă credinciosului o încredere deosebită de cea conferită de preoții familişti.

CAPITOLUL VI

DISPUTA ÎNTRE APUS ŞI RĂSĂRIT PENTRU A-ŞI APROPIA ROMÂNII, DE LA SCHISMĂ PÎNĂ LA SINODUL DE LA FERRARA - FLORENŢA

Foarte bine sesizează N. Şerban Tanaşoca, tânărul istoric bucureştean, că mai bine de trei secole tulburi, urmate după marea schismă, n-au avut câştig de cauză nici una dintre cele două mari ramuri ale Bisericii creştine, occidentală şi orientală, asupra românilor. Cu toată vitregia intervenită prin ocupaţia slavo-bulgară din sudul Dunării şi întreruperea *"romanităţii dunărene"* de cea latină occidentală, totuşi papalitatea dispune şi după schismă de resursele necesare pentru a lua contactul cu credincioşii latinofoni - românii - de la nord de Dunăre, fiind informată deplin asupra stărilor din teritoriile valahe, atât de misionari - călugări -, cât şi de delegaţii pontificali, *legaţii apostolici,* ce-i va avea în cele două state vecine, Ungaria şi Polonia, rămase sub jurisdicţia Romei. Însă, până la urmă, organizaţiile bisericeşti ale acestor două ţări, adoptând structura socială medievală, de exploatarea chiar a propriilor lor credincioşi, ca şi politica statală de cucerire şi dominaţie, vor constitui una din cauzele determinante, ca în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, principatele române, Moldova şi Ţara Românească, să-şi formuleze opţiuni pentru Ortodoxia bizantină, legând de acestea independenţa lor statală, socotind-o ameninţată de unguri şi de poloni, pe care - din păcate - îi confundau cu catolicismul însuşi.

Din capul locului trebuie să combatem mentalitatea, înscăunată de propaganda confesionalistă a Ortodoxiei româneşti, prin care, pe de o parte, ***"ortodox"*** este identic cu român, iar ***"catolic"*** în mod necesar înseamnă străin şi cu deosebire ungur, ca şi cum n-ar exista alţi ortodocşi în afară de români - neamurile greco-slave - şi alţi catolici în afară de unguri - îndeosebi neamurile latine. Pe de altă parte, când vorbim despre cele două rituri, greco-slav sau bizantin şi latin sau roman, trebuie înţeles că, până la marea schismă din 1054, acestea nu se pot distinge în Ortodoxie şi Catolicism, deosebite una de alta, *Biserica fiind până la separaţia prin schismă una şi nedespărţită*, pe cât de catolică pe atât de ortodoxă, ultima numire, ortodoxă, circulând abia din secolul al IX-lea, în urma victoriei împotriva iconoclaştilor. Surprind, în această privinţă, concluziile istoriografiei Ortodoxiei româneşti, care distinge chiar din primele veacuri de existenţă a Bisericii creştine unice, o Ortodoxie separatistă românească. Din afirmaţia că Ursus, participant în anul 787 la cel de al doilea sinod ecumenic de la Niceea, a fost episcop român pe teritoriul dominat de avari, care putea fi în Banat şi, drept urmare, aceasta ar putea fi dovada existenţei episcopiei ortodoxe române la sfârşitul secolului al VIII-lea, normal este să se tragă concluzia că Ursus a fost într-adevăr episcop român, după cum îl arată şi numele, dar şi aceea că el reprezenta credincioşii din eparhia lui în calitate de episcop al Bisericii creştine unice, încă nedespărţite şi nicidecum al Ortodoxiei româneşti anticatolice, pe atunci inexistentă. E totodată improbabil ca Ursus să fi practicat ritul bizantin, slavizarea care ni l-a impus prinzând foarte greu în rândurile daco-romanilor, ajungând decisivă abia în secolul al XI-lea. Existenţa unor episcopii creştine pe teritoriul daco-roman încă din secolul al IV-lea e firească, dar nu de pe atunci şi a *mănăstirilor greceşti.* Acestea n-ar fi putut să apară şi să înlocuiască pe cele de rit daco-roman numai după slavizarea prin bulgari, după care ritul ***"grecesc"*** va desemna ritul bizantin, la noi de limbă slavă. Aceeaşi situaţie a fost şi la Morisena (Cenad), mănăstire care a fost ocupată de călugări de rit latin, sub conducerea veneţianului Gerard, adus de regele Ştefan al Ungariei în jurul anului 1030, deci înainte de marea schismă. Încă nu existau legături apropiate între Bizanţ şi moştenirea daco-romană. ***"Aşa cum a arătat strălucit Nicolae Iorga, de la Aurelian şi până la ultimul dintre Paleologi, ba chiar după aceasta la sultanii otomani, obiectivul strategic de miază-noapte al imperiului a fost consolidarea limesului dunărean faţă de asalturile venite din partea stepei eurasiatice. Abandonarea Daciei a fost tocmai în virtutea acestei raţiuni strategice definitivă şi părăsirea românilor «în calea răutăţilor», locul nostru în istoria universală era cu atât mai tragic cu cât răspundea unui interes al «lumii civilizate...» Atunci când a fost şi aşa cum a fost politica Bizanţului de încadrare a ţărilor române în sfera de influenţă, în secolele XIV-XV a urmat aceeaşi raţiune de stat... Romanitatea şi, mai ales,***

creştinismul românilor nu a determinat cum au crezut, iluzionându-se unii cercetători, amăgiţi de retorica ideologică a vremii, politica de apropiere a Imperiului bizantin."[80] Cronicarii bizantini înşişi nu vorbesc de o apropiere între Bizanţ şi români înainte de secolul al XIV-lea. Astfel, în secolul al XIII-lea, Nichita Choniates şi ceilalţi istorici ai vremii ***"îi privesc pe valahi ca pe iniţiatorii coaliţiei barbare româno-bulgare-cumane, îndreptate împotriva Bizanţului"***.[81] ***"Până la 1359... Biserica munteană,*** spune A.D. Xenopol***, atârna de altă patriarhie decât de a Constantinopolului care, în anul arătat, Alexandru Basarab cere de la acesta din urmă să-i sfinţească un mitropolit, lucru la care patriarhul consimte numai sub condiţia expresă ca pe viitor să nu mai ceară mitropolit de aiurea decât de la Constantinopol"***,[82] de unde rezultă că până atunci Biserica românească nu a avut legături directe cu patriarhia din Bizanţ. ***"Creştinismul la români,*** spune A.D. Xenopol, ***a îmbrăcat forma bulgărească şi fu introdus la ei cu violenţă, de către stăpânii lor, bulgarii de peste Dunăre... Cu toate acestea în rândul episcopiilor bulgăreşti, enunţate de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, după răsturnarea întâiului imperiu bulgăresc, în hrisovul prin care recunoaşte autocefalia mitropoliei de Ohrida, nu se vede trecută nici o episcopie cu reşedinţa dincolo de Dunăre"***.[83] Totuşi, după zdrobirea ţaratului bulgar, s-au refugiat în nordul Dunării mulţi preoţi bulgari, cu deosebire călugări, dar ei nu au mai constituit o organizaţie bisericească propriu zisă. Erau între ei şi unii care aveau darul arhieriei. Aşezaţi în mănăstiri, în locuri retrase, duceau o viaţă de horepiscopi şi hirotoneau dintre localnici pe cei ce vroiau să se preoţească, continuând astfel ***"orientalizarea"*** sub întâiul ţarat şi consolidând-o. În acest sens trebuie înţeleasă ***"existenţa episcopiilor slavo-bulgare, atât cea din mănăstirea*** **grecilor** ***de la Morisena, cât şi cea din*** **castrul** ***de la Tibiscum*** (Jupa)***, între care vor fi fost şi călugări autohtoni."*** Ambele vor dispare după înfiinţarea episcopiei latine de la Cenad. ***"Abia după desfiinţarea imperiului bulgăresc şi după ce ţările de la nordul Dunării încap sub stăpânirea ungurilor şi cumanilor vedem apărând în ele episcopi deosebiţi"***.[84] Asemenea biserici cu călugări ***"greci"*** vor mai dăinui în Transilvania. Despre unii din aceştia scrie la 1204 regele maghiar Emeric papei Inocenţiu III (1198-1216) că ***"au ajuns în stare de decadenţă"***, semn că slăbise contactul cu Biserica bulgară, perioadă în care al doilea imperiu, cel româno-bulgar al Asaneştilor, îmbrăţişase, sub Ioniţă Caloian, *catolicismul ortodox* în comuniune cu papa.

Ştefan Pascu susţine, pe bună dreptate, într-o lucrare mai veche, că ***"limba latină nu este înlocuită definitiv cu cea slavonă până în veacul al XI-lea şi românii nu rupseră cu totul legăturile cu Biserica Romei până în această vreme. Ritul se orientează tot mai mult spre Bizanţ, dar limba bisericească rămâne cea latină. Dovada ne-o oferă un codice din veacul al XI-lea ce se păstrează în biblioteca Universităţii din Zagreb, codice scris în limba latină, ritul fiind un compromis între cel roman şi cel bizantin, specificându-se în însuşi codicele amintit că este*** **ritul acela pe care-l învăţa Sfântul Niceta de Remesiana"**.[85]

Papalitatea, întreruptă secole la rând să-şi reia legăturile cu populaţia daco-romană, prin aşezarea slavilor şi bulgarilor în Balcani şi a avarilor în Panonia, după ce a avut din nou posibilitatea de-a relua contactul cu străbunii noştri, era firesc să caute să-şi impună iarăşi jurisdicţia asupra teritoriilor pierdute şi a populaţiei româneşti, despărţită cu atâta silnicie de comunitatea etniilor latine. Dar încercările papilor de a-şi restabili jurisdicţia în teritoriile daco-romane sunt considerate de Ortodoxia confesionalistă şi de cei ce o copiază, drept ***"prozelitism"***, iar atunci când acţiunile papilor sunt îndreptate împotriva preoţimii schismatice bulgaro-slave, introduse violent pe teritoriul nord-dunărean, istoriografia aceluiaşi confesionalism o deplânge şi se revoltă cu totul nejustificat, neţinând cont de realitatea istorică anterioară, descrisă cu multă amărăciune de istoricul A.D. Xenopol: ***"Românii, deşi intrară sub stăpânirea bulgară de la Cubrat înainte, fură deocamdată lăsaţi în pace în privinţa religioasă, aşa că se putea vedea la ei creştinismul în formă romană o viaţă creştină de vreo 500 de ani*** (sfârşitul sec. IV - sfârşitul sec. IX), ***în care timp se întipăriră adânc noţiunile fundamentale ale creştinismului roman în mintea poporului şi se alipiră atât de strâns de cuvintele latine ce le însemnau, încât acestea nu mai puteau fi dezrădăcinate prin nici o înrâurire exterioară. De când, însă, bulgarii se creştinară şi introduseră la ei forma creştinismului slavon, începură o propagandă foarte activă pentru lăţirea acestei credinţe în tot cuprinsul împărăţiei lor, care se întindea la nordul Dunării asupra Valahiei şi a Transilvaniei unde se aflau românii... Înrâurirea Bisericii bulgăreşti asupra minţii şi dezvoltării poporului român, care ţinu aproape opt veacuri, fu din cele mai dăunătoare... Limba latină fu o şcoală***

pentru limbile poporane. La noi slavismul, tâmpit, orb şi lipsit de orice idee apasă ca un munte asupra cugetului poporului român, fără să-i aducă nici un folos, îngroşând tot mereu întunericul care-l cuprinse, în loc de a-l împrăştia".[86)]

În acest context trebuie să privim preocuparea papalităţii de ţinuturile româneşti. Legăturile noastre bisericeşti directe cu Bizanţul, înainte de secolul al XIV-lea, sunt simple fabulaţii prin care încearcă să se documenteze că Ortodoxia românească este rezultatul unei acţiuni nemijlocite a Bisericii bizantine constantinopolitane asupra populaţiei daco-romane din spaţiul nord-dunărean, inclusiv Transilvania. Biserica Bizanţului, de origine şi limbă greacă, dacă ar fi acţionat direct, ne-ar fi impus de la început ca limbă liturgică limba greacă, cum o va face în principate mai târziu, dar numai după ce domnii români vor lua legăturile cu patriarhia constantinopolitană, îndeosebi sub fanarioţi.

După slăbirea teroarei bulgăreşti şi statornicirea ungurilor, după primele dibuiri între ritul bizantin şi cel catolic în acesta din urmă, apar pe cuprinsul Transilvaniei şi Banatului primele episcopii de rit latin: la Cenad (Morisena), Oradea şi cea a Transilvaniei cu reşedinţa la Alba Iulia. ***"În perioada de organizare a diecezelor amintite era considerată ca aparţinând acestora, şi populaţia română găsită de unguri la venirea lor în Transilvania. Numai în felul acesta se poate explica organizarea a trei dieceze, căci întreaga populaţie maghiară în această perioadă, chiar după constatările istoricilor unguri, nu se putea ridica decât abia la 200.000 de suflete. Dacă acesta era numărul total al ungurilor, al acelora ce vor fi venit în Transilvania nu se putea ridica la mai mult de câteva zeci de mii de oameni, nici aceştia toţi creştini, nu era nevoie de înfiinţare a trei dieceze, una singură fiind prea mult."***[87)]

Numărul scăzut al populaţiei ungureşti a determinat pe regii Ungariei să colonizeze Transilvania cu alte neamuri, care aveau misiunea militară de a apăra frontiera răsăriteană a ţării. Ca urmare, au fost colonizaţi secuii şi saşii şi, un al treilea grup, cavalerii teutoni, toate trei grupurile de religie catolică. Aceştia din urmă, aduşi în 1211, în urma descoperirii intenţiilor lor de independenţă, la 1225 au fost izgoniţi de către regele Andrei al II-lea.

Revenind asupra scrisorii din 1204 a regelui ungur Emeric, prin care îl informa pe papa Inocenţiu al III-lea despre existenţa ***"unor biserici cu călugări greci ajunse în stare de decadenţă din cauza episcopilor diecezani şi din cauza acelor greci înşişi"***, pe temeiul acestei informări ***"papa vorbeşte în două rânduri despre o episcopie în aceste părţi, pe care voia să o organizeze aparte de cea latină de Oradea, pe seama populaţiei de rit grecesc din acele părţi, aşadar pe seama românilor şi care dorea să fie supusă direct Sfântului Scaun"***.[88)] ***"Însă, această episcopie de rit bizantin pe seama românilor din Transilvania, sub jurisdicţia directă a papei, nu s-a mai înfiinţat, din cauza opoziţiei făcute de clerul maghiar, care avea tot interesul să nu ia fiinţă o asemenea organizaţie bisericească, în care caz ar fi pierdut veniturile de la populaţia nou înfiinţatei episcopii"***.[89)]

Aşadar, în secolul al XIII-lea, papa îşi reluase deja, în întreaga Transilvanie şi în Banat, jurisdicţia întreruptă de migraţia popoarelor eurasiatice, îndeosebi slavii, bulgarii şi avarii. Neglijarea din partea regilor unguri, precum şi a ierarhiei maghiare, a misiunii lor "apostolice", a problemelor Bisericii din Transilvania, ameninţând şi ereziile ortodoxiei slavone sud-dunărene, care trecuse deja bogomilismul în nordul Dunării, determină Sf. Scaun să intervină direct. Pentru îmbunătăţirea situaţiei transilvane, mai ales după avântul de convertire la catolicism iniţiat de marele papă Inocenţiu al III-lea (1198-1216), avânt urmat cu acelaşi zel de către Honoriu al III-lea (1216-1227) şi Grigore al IX-lea (1227-1241), unul dintre mijloacele folosite a fost trimiterea călugărilor misionari din cele două ordine religioase, *dominican* şi *franciscan*, primii făcându-şi apariţia în Transilvania prin anul 1221, iar ceilalţi ceva mai târziu. Călugării au desfăşurat o vie activitate şi au înfiinţat *convente*, care au împânzit întreaga ţară. Încă înaintea lor, mai activau în partea sud-estică a Transilvaniei *călugării cisterciţi,* cu sediul în mănăstirea Cârţa din Ţara Făgăraşului, iar în centru activau benedictinii. Papa Grigore al IX-lea a reluat iniţiativa de la 1204 a Papei Inocenţiu al III-lea şi a cerut Regelui Bela al IV-lea (1235-1270) să instituie, pentru românii din regatul său, un episcop catolic, deprins cu obiceiurile şi limba lor, înzestrat cu venituri suficiente,care să fie, conform hotărîrii sinodului de la Lateran, în 1215, vicar al episcopului de Milcovia.[90)] Dar aceleaşi cauze care au împiedicat înfiinţarea episcopiei româneşti la 1204, au readus şi de data aceasta în scenă opoziţia ierarhiei maghiare, care nu a renunţat la privilegiile obţinute din exploatarea românilor. Pe de altă parte, ofensiva catolică a fost întreruptă de

invazia tătarilor din 1241, care a prefăcut în ruine întreg regatul Ungariei, nimicind şi Cumania, şi episcopia Milcovei.[91)] În urma distrugerilor lăsate de tătari, Biserica Transilvaniei se va reface tot mai greu. Pentru atragerea puterii laice să colaboreze cu cea bisericească, Papa Ioan al XXII-lea (1316-1334) adresează, pe la anul 1328, o scrisoare voievodului Transilvaniei - Toma şi comitetului de Braşov - Solomon, cerându-le să acorde tot sprijinul pentru reorganizarea Bisericii şi pentru propovăduirea catolicismului la toţi locuitorii. Din scrisoare se vede iarăşi opoziţia ierarhiei maghiare, identificată cu statul expansionist şi cu structurile medievale ale acestuia, că a pus asupra credincioşilor români sarcini iobăgeşti extrem de grele şi, de aceea, sesizat, papa cere şi o ***"tratare mai blândă, ca nu cumva să se întoarcă de la legea cea nouă şi să nu scoată de la aceştia dijmele întregi cu rigurozitate"***.[92)] La 1348, Papa Clemente al VI-lea (1342-1352) scrie şi el scrisori de îndemn, în acelaşi scop, atât episcopului catolic de Oradea, cât şi *mai multor principi şi voievozi români*. Datorită acestei acţiuni se va reorganiza şi episcopia Milcovei din Moldova de sud-vest. La 1374 s-a pus problema înfiinţării episcopiei catolice de Severin, care ia fiinţă la 1380, aderând un număr mare de români la catolicism. Această episcopie va dăinui, cu unele întreruperi, până în secolul al XV-lea, perioadă în care a încetat activitatea horepiscopilor bulgaro-sârbi de la Mehadia.

În Ţara Românescă, sub Radu I (1377-1383), la 1381 a luat fiinţă *episcopia catolică de Argeş* cu întâiul episcop Nicolae Antoni, urmat de alţi trei episopi până la sfârşitul secolului al XIV-lea. Că această episcopie nu se limita numai la străini, cum trag concluzia unii istorici, o dovedeşte însăşi situaţia întâiului mitropolit ortodox al Ungro-Vlahiei, Iachint, adus la 1359 de domnitorul Nicolae Alexandru Basarab, cu aprobarea patriarhului din Constantinopol, de la Vicina, din Dobrogea. Instalat la Argeş, după unii istorici la Câmpulung, Iachint ar fi refuzat să participe la un sinod patriarhal la Constantinopol, pe motivul că e prea bătrân pentru o atare călătorie. Patriarhul aflând, însă, că motivul real ar fi altul, anume că mitropolitul ***"este călcător şi dispreţuitor al legii ortodoxe şi aplicat spre catolicism"***.[93)] a trimis în Ţara Românească pe Daniil Critopulos, avocat al patriarhiei, să ancheteze cazul. Rezultatul anchetei a fost că în locul lui Iachint a fost numit chiar grecul Daniil Critopulos. Dar, pentru a nu-i nemulţumi pe credincioşi şi clerul autohton, care ţineau la Ischint, s-a convenit să împartă mitropolia în două, Daniil luând partea de apus, dinspre Severin, Iachint rămânând cu cea de răsărit. Că acţiunea de reconciliere a românilor din Muntenia cu Sediul Apostolic al Romei luase un deosebit avânt în timpul mitropolitului Iachint recunoaşte şi istoriografia ortodoxă, însă interpretată tendenţios: ***"În ce priveşte motivele înfiinţării*** (împărţirii mitropoliei Ungro-Vlahiei .n.n.) ***trebuie să avem în vedere în primul rând acţiunea prozelită catolică a franciscanilor în Ţara Românească şi părţile Vidinului, ocupat de regatul feudal maghiar, între anii 1365-1369, acţiune pornită de Papa Urban al V-lea"***.[94)] Întărirea catolicismului în această perioadă a avut loc şi în sudul Dunării, unde erau încă multe elemente daco-romane supuse deznaţionalizării slavo-bulgare. Mitropolitul Daniil al Vidinului, rămas fără scaun, a fugit în Ţara Românească. Opţiunea făcută de Nicolae Alexandru Basarab la 1359, prin care a solicitat de la Constantinopol mitropolit, pare a nu fi fost definitivă. ***"În 1390 patriarhul grecesc, adresându-se lui Mircea, voievodul Munteniei, îi vorbeşte de «arhiepiscopul vostru de la Ohrida». Pe cât se vede, Muntenia se întorsese de curând, iarăşi la vechea ei ascultare de scaunul Ohridei, după ce stătuse dezbinată câtva timp, trecând sub cel de Constantinopol"***.[95)]

După expulzarea cavalerilor teutoni, prin grija *fraţilor predicatori* şi aprobarea Papei Grigore al IX-lea (1227-1241), a luat fiinţă *episcopia Cumaniei*, în sudul Moldovei, subordonată direct Sfântului Scaun Apostolic. Primul episcop a fost Teodoric. Sfârşitul acestui episcopat l-a adus invazia tătarilor (1241), care au pustiit totul şi au ars catedrala. Încercarea regelui ungur Bela al IV-lea de a redobândi ţinuturile pierdute prin colonizarea cavalerilor ioaniţi în Cumania n-a izbutit. Totuşi, călugării dominicani nu şi-au pierdut nădejdea şi încearcă să recâştige ei aceste teritorii, acum alipindu-se lor şi franciscanii, după cum se vede din bula Papei Grigore al IX-lea din 1 iunie 1239, reîntărită şi adăugită de Inocenţiu al IV-lea (1243-1254), dându-li-se împuternicire ***"să convertească şi să boteze, să administreze Sfintele Taine în teritoriile aflate în afara suzeranităţii Scaunului papal", printre care este citată şi Cumania.***[96)] Repetatele încercări ale Sfintului Scaun de a completa scaunul eparhial al Milcovei, între anii 1279-1371, cu un episcop care să rezideze în eparhie, n-au dat rezultat. Lipsită de episcop, eparhia Milcovei a rămas numai în seama preoţilor unguri. Purtarea acestora fiind neomenoasă, plângerile împotriva lor au ajuns până la papa, arătându-i-se acestuia că e nevoie de un

episcop care să cunoască limba şi obiceiurile credincioşilor. Astfel, papa Urban al V-lea a fost informat că ***"o parte din neamul mare al valahilor trăiesc la hotarele dinspre tătari ale Ungariei şi au îmbrăţişat catolicismul şi că s-ar putea converti uşor şi alţii dacă li s-ar ridica o biserică episcopală, iar ei ar dobândi un episcop propriu, deoarece nu sunt mulţumiţi cu preoţii unguri"***.[97)] Despre acest lucru scrie, la 13 octombrie 1374, urmaşul lui Urban al V-lea, Papa Grigore al XI-lea, atât Regelui Ludovic cât şi arhiepiscopilor de Strigoniu şi Kalocsa, cerându-le să cerceteze plângerile şi propune, dacă e posibil, să fie numit episcop Antonio de Spoleto, care cunoaşte limba românilor, ***"qui linguam dicte natione (Valachorum) scire"***. Dar *nici de data aceasta* cei doi arhiepiscopi n-au dat urmare dispoziţiilor papale. Aşezarea unui episcop român, sau ştiutor de limba română, a rămas o simplă dorinţă papală, propunerea Sfântului Scaun fiind - a câta oară? - eludată de ierarhia maghiară, şi acum ca şi la 1234 când s-a cerut episcop vicar pentru români. Înainte de scrisoarea Papei Grigore al XI-lea, de la 1730 a îmbrăţişat catolicismul voievodului Moldovei Laţcu (1365-1375) şi a luat fiinţă la Siret o nouă episcopie catolică, la care a fost numit Andrei Vasile de Cracovia. Siretul avea o frumoasă tradiţie catolică încă dinainte de ***"descălecat"***, existând acolo o mănăstire franciscană, în care erau înmormântaţi doi călugări, Blaj şi Marcu, martirizaţi de tătari.

Dacă Milcovia ar fi primit un episcop autohton de rit oriental sau cel puţin unul care *ştia* româneşte, aşa cum a cerut Sfântul Scaun, iar la Siret să fi fost, la fel, aşezat un ierarh autohton, sau cel puţin un vicar pentru credincioşii de rit oriental, conform celor stabilite în sinodul din Lateran la 1215, voievozii muşatini, urmaşii lui Laţcu, nu mai aveau motiv să se adreseze, pe la 1392, patriarhului din Constantinopol pentru a le recunoaşte ca mitropolit pe Iosif, român de origine, recunoaştere căreia patriarhul bizantin i s-a opus, ţinând cu tot dinadinsul să le trimită un grec, abia pe la 1401, sub Alexandru cel Bun, luând sfârşit litigiul cu patriarhia, recunoscându-l pe Iosif.

Nereuşita acţiunii lui Laţcu Vodă de a lega Moldova cu Sediul Apostolic al Romei, pe lângă toată conjunctura favorabilă, se datorează în primul rând faptului că n-a stăruit să fie numit la Siret un ierarh autohton, sau cel puţin care vorbea româneşte - cum au cerut papii pentru episcopia Milcovei-, credincioşii păstrându-şi în continuare ritul bizantin. Ori, Laţcu, aderent al ***"ideii greşite de a face din moldoveni nişte latini, de a le impune un cler străin"*** nu i-a atras pe români. ***"Dacă atunci s-ar fi lăsat poporului ritul său şi dacă s-ar fi câştigat spre unire clerul ţării, în fine s-ar fi dat poporului primul episcop de rit grecesc, atunci ar fi reuşit marea operă, iar istoria românilor ar fi cu totul alta cum este de fapt".***[98)] Pe de altă parte, Episcopul Andrei a fost şi el, ca şi ceilalţi ierarhi ai timpului, provenit din marea boierime poloneză, vlăstarul unei familii cu moşii întinse, fost secretar al episcopului Cracoviei, preferând să ducă o viaţă nobiliară în Polonia şi nu una de apostol sărac la Siret. Nici ceilalţi episopi, urmaşii lui Andrei de Cracovia, Ioan Sartorius, Ştefan Martini, Nicolae Venatoris etc. La episcopia Siretului nu s-au prezentat la reşedinţă, însă titlul de episcop al Siretului îl vom întâlni până în secolul al XVII-lea, când Papa Paul al V-lea (1605-1621) numeşte la Kulm (Königsberg) un episcop auxiliar, pe Abraham Siladechowski, la titlul eparhiei de Siret, deja dispărute.

Baia, fostă şi ea capitală a Moldovei, este un vechi centru săsesc, întemeiat în secolul al XIII-lea de colonişti veniţi de la Bistriţa şi Rodna pentru lucru la mine.[99)] Fără îndoială, Baia este cel mai vechi oraş pe care-l cunoaştem în Moldova.[100)] Saşii i-au zis ***"Moldova"*** după râul din apropiere, iar mai târziu, pe la 1526, ***"Moldovbanya"***. Negustorii au zidit în oraş o biserică mare. Mai era acolo şi o mănăstire franciscană, zidită, probabil, în anul 1337 de către Margareta Muşata. Aici îşi va avea sediul *custodele vicariatului franciscanilor* din asociaţia misionarilor ambulanţi ***"fraţii peregrini"***.[101)]

Prin tratativele voievozilor muşatini, Petru, Roman şi Ştefan, cu polonii, se formează o tradiţie pe care a urmat-o şi Alexandru cel Bun. Legăturile de rubedenie începute de Petru Muşat, Alexandru cel Bun le întăreşte cu căsătoriile lui însuşi, mai întâi cu Ana şi apoi cu Ringala, două catolice practicante, verişoare ale regelui polon Vladislau Jagello. Aşa că nu este de mirare că în 1402 voievodul recunoaşte de suzeran pe regele Vladislau. În 1407 puterea lui Alexandru cel Bun se întinde paşnică peste toţi feudalii Moldovei şi noul stat moldovean se înfăţişează autoritar în faţa străinilor. În 1411 se reînnoişte tratatul de prietenie. În acelaşi timp, curentul de unire religioasă, lansat de Apusul catolic, se înteţeşte tot mai mult, iar unul din motivele de căpetenie pentru înfiinţarea episcopiei de la Baia a fost, neîndoios, împrejurarea că s-ar putea contribui la răspândirea ideii unirii bisericeşti, în Biserica ortodoxă din Moldova.[102)] În acest context, regele polon cere papei Ioan al XXIII-lea, în 1413, înfiinţarea unei noi episcopii catolice, în oraşul Baia şi trimite la sinodul din Constanţa (Elveţia), în

1415 o solie şi cere sinodului să se ocupe de problema unirii Bisericii din Moldova. În acelaşi an, regele, împreună cu regina Ana de Cilli, se întâlneşte cu Alexandru cel Bun la Snyatin, unde voievodul moldovean veni şi el cu soţia, în fruntea unei numeroase solii de boieri. Au fost prezenţi acolo şi soli din Constantinopol, trimişi de împărat şi patriarh. În urma acestei întâlniri, Witold, regele Lituaniei şi vărul regelui polon, trimite şi el la sinod o solie, în frunte cu Grigore Ţamblac, mitropolitul Kievului, cu delegaţia de a reprezenta şi ţările româneşti, care aveau deja la sinod un delegat mirean, pe nume Chirilă. Grigore Ţamblac soseşte la Constanţa în 19 februarie 1418, însoţit de delegaţi a 18 oraşe româneşti. După întâlnirea regelui polon cu domnitorul român la Snyatin, a fost numit cel dintâi episcop la Baia, polonezul Ioan Ryza, fost superior al ramurii dominicane a vicariatului misionarilor ambulanţi. În timpul păstoririi sale a avut loc divorţul dintre Alexandru cel Bun şi soţia sa Ringala, fapt care a zdruncinat prietenia voievodului moldovean cu polonii. Intervenind asemenea fapte, episcopul Ioan Ryza a stat şi el mult timp departe de scaunul eparhial de la Baia. Greutăţi i-au creat şi i-au complicat situaţia şi unii dintre călugări, infestaţi de erezia husită, sau care s-au dedat în mănăstiri la dezordini şi la o viaţă decadentă, necesitând, uneori, evacuarea lor prin apel la forţa publică. Pe de altă parte, n-a fost sinceră nici alianţa polono-moldavă, dovadă întâlnirea secretă din 1412 dintre regii polon şi ungur, care au plănuit împărţirea Moldovei.[103)] Episcopul Ryza a încetat din viaţă în 1438. A fost urmat de Petru Czipser, Dionisie Ujlak, Ioan Capistrano, ocupaţi cu toţii în alte părţi, nerezistând în scaun. În urma războiului moldavo-maghiar din 1467 dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, peste Baia s-a abătut pustiirea, iar locuitorii s-au împrăştiat în toate părţile. Episcopul de atunci, Ioan Kaminez, polon şi el, era de mult retras între străini.

Câteva concluzii

Ortodoxia românească ţine cu orice preţ să ne dovedească, împotriva adevărului istoric, originea ei bizantină, ca rezultantă a unei acţiuni nemijlocite a Bisericii constantinopolitane asupra celei daco-romane din Dacia Traiană, de dragul căreia încearcă să conteste, în baza unor argumente fragile, până şi evanghelizarea făcută pe pământul nostru de Sfântul Niceta de Remesiana, apostolul românilor.[104)] Or, în realitate, bizantinismul Bisericii româneşti provine prin mijlocirea Bisericii slavo-bulgare, care ne-a înlocuit ritul propriu şi limba latină cu slavona.

- Mănăstirile considerate ortodoxe şi româneşti n-au fost instituţii organizate - cu excepţia câtorva - şi au fost prea puţin româneşti. În majoritatea lor erau ***"mici schituri, locuite de câte 2-3 călugări fără nici o cultură, care trăiau de obicei din cerşit. Aşezământul mănăstiresc se compunea din 1-2 odăiţe mici, în majoritatea cazurilor în regiuni muntoase şi păduroase, cele mai multe dintre ele neavând nici un călugăr preot. Rolul lor în viaţa culturală, socială a populaţiei, cu excepţia câtorva, a fost cu totul nul... Lipsite de o conducere şi o organizaţie centrală, trăindu-şi fiecare din ele viaţa dezolată şi izolată, mănăstirile nu au însemnat nimic"***.[105)]

- Episcopiile *ortodoxe* din această perioadă nu au fost instituţii organizate până la opţiunile voievozilor români pentru ierarhia bizantină: 1359 în Ţara Românească, 1401 în Moldova şi 1391 stavropighia de la Peri din Maramureş. Înainte rezidau în mănăstiri câte un călugăr cu darul arhieriei: ***"Vor fi venit călugări eremiţi*** (alungaţi sau detronaţi pentru oarecare greşeli), ***care se aşezau printre români în vreun schit sau mănăstire de lemn de unde îşi exercitau drepturile vlădiceşti peste cei care îi cercetau pentru mângâiere, în văi şi păduri".***[106)] Aceşti horepiscopi hirotoneau, contra plată, fără nici un discernământ, după cum se târguiau cu candidaţii la preoţie. Aşa se explică existenţa într-un sat cu câteva suflete a câte trei-patru, ba chiar cinci până la zece preoţi.

- Toate bunele intenţii şi strădaniile papalităţii de a consolida catolicismul între români, atât în Transilvania şi Banat cât şi în Principatele române s-au lovit de rezistenţa ierarhiei maghiare şi polone. Aceşti ierarhi, bazaţi pe multe şi mari privilegii sociale şi politice, identificaţi cu structurile medievale ale statelor respective, originari - după obiceiul timpului - din familii nobile, proprietari de moşii întinse, n-au dat curs dispoziţiilor repetate ale Sfântului Scaun de a se prezenta şi a rezida în centrele episcopale, în mijlocul credincioşilor unde li se cerea apostolat, ci au preferat o viaţă mai comodă şi mai fără griji în ţinuturile natale, dar, în acelaşi timp, n-au renunţat la titlurile şi onorurile ce li se acordau la numirea într-un scaun episcopal, pe care totuşi refuzau să-l onoreze cu prezenţa.

- Nu mai puțin vinovate rămân, în fața istoriei, ierarhiile superioare, conducerile bisericeşti maghiare şi polone, pentru neîndeplinirea obligațiilor izvorîte din hotărîrea sinodului din Lateran (1215), de a numi, pentru românii care au îmbrățişat catolicismul, câte un episcop vicar autohton, sau cel puțin care ar fi cunoscut limba română, precum şi neglijarea pregătirii clerului autohton, a preoțimii, recurgând la preoți străini care, pe lângă faptul că nu vorbeau româneşte, se mai şi purtau neomenos cu credincioşii români, fapte ce au determinat inteventiile Romei, care, deşi stăruitoare în fața unei ierarhii şovine, n-au depăşit glasul celui ce strigă în pustie.

- Episcopiile catolice înființate pe teritoriile locuite de români n-au fost numai creații la titlul ***"in partibus infidelium"***, ci pentru păstorirea faptică a credincioşilor catolici din acele locuri, între care şi mulți români. Dovada existenței lor sunt plângerile adresate Sfântului Scaun şi cererile de a interveni în favoarea lor, pentru a fi tratați mai omenos de către preoții străini ***"care nu le cunoşteau limba şi obiceiurile".*** Pentru ei, papii cer ierarhiilor superioare maghiare şi polone să le dea episcopi autohtoni, arhierei, vicari sau cel puțin dintre cei care ***"ştiu"*** româneşte. Ceea ce a dus la ***"risipirea turmei"*** a fost ocuparea scaunelor episcopale de către ierarhi care au refuzat apostolatul. Lor şi ierarhiei lor conducătoare le revine răspunderea că episcopiile existente au devenit cu timpul noțiuni goale de conținut şi simple titluri pentru episcopi, fără beneficii.

- După marea schismă, între cele două mari ramuri ale Bisericii creştine, răsăriteană şi apuseană, a luat naştere o adevărată competiție pentru apropierea credincioşilor români. Hotărîrile definitive le-au luat, însă, domnitorii, voievozii, care au înclinat când într-o parte, când în alta, după cum le dictau interesele politice.

Prea puțin au contat părerile credincioşilor. Ei au rămas, în fond, neschimbați, aceeaşi până azi, cu aceeaşi credință străbună, nealterată de discuțiile teologice speculative, cărora, pe de o parte, nu le-au dat importanță, iar pe de alta, depăşeau puterea lor de înțelegere. Dar, din păcate, ceea ce a prins în sufletele unora dintre ei este fobia, ura antilatină, propagată de clerul bulgaro-bizantin, mai târziu grec, pentru a-şi promova interesele lor, mai mult materiale decât spirituale, profitând de prea puținele cunoştințe istorice ale poporului de rând, creând din latinitate un duşman de moarte al românilor, deşi românii înşişi nu sunt altceva decât latini prin excelență.

CAPITOLUL VII

SINODUL DE LA FERRARA - FLORENȚA ŞI ROMÂNII (1438-1439)

Împăratul bizantin Manuil II (1391-1425) îi spune, pe patul de moarte, fiului şi moştenitorului său la tron, Ioan VIII Paleologul, în prezența generalului Phrantzes, care ne-a şi păstrat aceste cuvinte: ***"Fiul meu, noi, cunoscând bine sentimentele necredincioşilor*** (musulmani n.n.)***, ştim că ceea ce-i tulbură mai mult este spaima că vom ajunge vreodată la unire cu creştinii din Apus. Dacă această unire s-ar realiza, necredincioşii s-ar aştepta la toate relele pe care li le-ar face apusenii lucrând în favoarea noastră. De aceea, fii totodeauna cu gândul la un sinod de unire, pregăteşte-l mai ales când vrei să-i sperii pe necredincioşi, dar nu întreprinde nimic pentru a-L face să izbutească (sinodul) căci, aşa cum îi cunosc, ai noştri sunt incapabili de a ajunge la unire, la bună înțelegere, la pace şi armonie cu occidentalii. Mai mult, ei ar vrea ca aceia să adopte toate obiceiurile noastre vechi, ceea ce este cu neputință şi eu mă tem că între ei şi noi va urma o despărțire şi mai gravă"***.[107] Aceste cuvinte ale împăratului muribund s-au dovedit a fi cu adevărat profetice. Pe lângă toate încercările de unire, inițiate atât din Răsărit cât şi din Apus, lipsa de sinceritate a celor mai mulți dintre participanții orientali, cu deosebire a grecilor, a fost totdeauna notorie şi, în loc de a ameliora şi atenua discrepanța creată între cele două mari ramuri ale Bisericii creştine prin marea schismă de la 1054, a adâncit-o şi mai mult. Pentru orientali, unirea nu a fost o preocupare a Bisericii (ne referim cu deosebire la cei din Imperiul bizantin, la greci). Dacă au participat şi ei la diferitele întâlniri dintre Apus şi Răsărit şi la discuțiile pentru unire, au făcut-o mai mult din servilism față de cezar, autocratul fiind conducătorul de fapt al Bisericii orientale. Nu excludem, însă, excepțiile, fiindcă şi între greci s-au găsit oameni de bună credință care, o dată convinşi, au devenit apărători ai unificării, cu riscul propriei lor vieți.

Înainte de sinodul de la Ferrara-Florența, până azi cel din urmă care a consfințit unitatea celor două Biserici, unitate care a durat însă atât de puțin, istoria consemnează mai multe încercări de unificare, inițiate fie din Apus, prin papalitate, fie din Răsărit, unde împărații vedeau în fața unității bisericeşti singura posibilitate de salvare a imperiului ce pierdea teren, de la o zi la alta, în fața amenințării musulmane.

În 1078, la mai puțin de un sfert de veac de la schismă, papa Grigore al VII-lea a încercat să refacă legăturile păcii cu Bizanțul. Dar, străduințele sale, ca şi ale împăratului bizantin Mihai VII Ducas Parapinakes (1071-1078), au fost spulberate, în urma detronării acestuia de către Nechifor Botaniates.[108]

La 1098, Papa Urban al II-lea (1088-1099) a convocat un sinod unionist la Bari, dar tratativele n-au dus la nici un rezultat.[109]

Pe vremea Papei Alexandru al III-lea (1159-1181), împăratul bizantin, Manuel Comnen (1143-1181), a propus unirea Bisericilor, cu condiția ca papa să-l recunoască pe el de unic împărat al Apusului şi Răsăritului, cu înlăturareaa împăratului romano-german, creația papei Leon al III-lea (795-816), la anul 800, cu încoronarea lui Carol cel Mare. Pretenția împăratului neputând fi acceptată de Roma, unirea a eşuat.

Vrednică de semnalat este trecerea la catolicism a împăratului româno-bulgar, Ioniță Caloian (1197-1207), cu întregul său imperiu. Însă, cruciada a IV-a, condusă de Balduin de Flandra, precum şi asasinarea lui Ioniță în 1207, au cauzat, nu după multă vreme, revenirea bulgaro-valahilor în sfera de influență a Bisericii răsăritene, când - la 1234 - Bizanțul a confirmat împăratului Asan al II-lea (1218-1241) aceeaşi autonomie bisericească, cu primat, ce o obținuse şi Ioniță de la papa Inocențiu al III-lea.[110]

Pe vremea papei Inocențiu al IV-lea (1243-1254), după lungi şi laborioase tratative, era să se realizeze unirea în condițiuni mulțumitoare pentru ambele părți, dar moartea papei şi a împăratului Ioan Vatatzes (1222-1255), întâmplate aproape la aceeaşi dată, a făcut să se spulbere un frumos ideal.[111]

Mult mai mult s-a aşteptat de la sinodul al XIV-lea ecumenic, ţinut la Lyon la 1274, pe vremea Papei Grigore al X-lea (1271-1276), la care, printre alţii, au participat doi titani ai Bisericii, Sf. Toma de Aquino şi Sf. Bonaventura. După dezbateri, orientalii, în frunte cu împăratul Mihai VIII Paleologul (1261-1282), au semnat unirea cu acceptarea dogmelor *Filioque*, *Purgatoriul şi primatul papal*. De data aceasta cauza unionistă a fost susţinută, cu riscul propriei sale vieţi, de către patriarhul Ioan Beccos. Dar s-a năruit curând, mai ales din cauza surorii împăratului, călugăriţa Eudochia şi a călugărilor, care-i urau pe latini de moarte. Nu avem cunoştinţă ca la acest sinod să fi participat vreo delegaţie a Bisericii româneşti.

O altă încercare de a restabili unitatea Bisericii este cea a călugărului grec Varlaam de Seminara, originar din Calabria bizantină, călugăr la Constantinopol şi mare oponent al lui Grigore Palama şi al palamismului, devenit episcop de Cerace, în Calabria (1342-1348). Acesta, la 1339, a pledat cu multă căldură în faţa papei Benedict al XII-lea (1334-1342) şi a cardinalilor, la Avignon, marea cauză a unirii, cerând ajutor împotriva turcilor şi sinod ecumenic pentru a o discuta, dar Curia papală i-a respins cererea, nevoind a supune unei discuţii dogme considerate definitive.[112)]

Sinodul de la Constanţa - Konstantz (1414-1418) - azi în Elveţia, la frontiera cu Germania - e convocat de papa Ioan al XXIII-lea cu întreitul scop de a trata causa fidei - ereziile lui Wicliff şi Huss - *causa unionis* - eliminarea schismei occidentale şi a celei orientale - şi *causa reformationis* - reformele interne ale Bisericii. La acest sinod a fost trimisă, după întâlnirea de la Snyatin din 1415 dintre regele Poloniei Vladislau Jagello şi domnitorul Alexandru cel Bun al Moldovei, o solie formată din delegaţii a 18 oraşe româneşti, moldovene şi muntene, în frunte cu Grigore Ţamblac, mitropolitul Kievului. Delegat mirean a fost Chirilă.[113)] Dar, sinodul, ocupându-se mai mult de lichidarea schismei apusene, depunând ca nelegitim pe însuşi papa Ioan al XXIII-lea care l-a convocat, n-a ajuns la rezultatele scontate.

Până la reînceperea discuţiilor reluate, în zilele noastre, între Răsărit şi Apus, cel mai important sinod unionist, cu participarea masivă şi competentă a reprezentanţilor ambelor ramuri ale Bisericii creştine, catolică şi ortodoxă, rămâne cel de la Ferrara-Florenţa din anii 1438-1439.

Împăratul Manuel al II-lea şi ierarhia bizantină duseseră mai dinainte tratative cu Papa Martin al V-lea (1417-1431), în vederea reconcilierii celor două Biserici. Tratativele au fost continuate atât cu următorul papă, Eugen al IV-lea (1431-1447), cât şi cu sinodul din Basel, convocat de papa Martin al V-lea, pentru a realiza unirea cu Răsăritul, dar neterminat din cauza decesului papei. Unii dintre principii apuseni voiau ca unirea să se înfăptuiască prin sinodul de la Basel, fără concursul noului papă, Eugen al IV-lea, căruia-i erau ostili, ba chiar au ales un antipapă, pe Amedeo, duce de Savoia sub numele de Felix al V-lea. Dar, bizantinii, în frunte cu împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, bine informaţi asupra stărilor din Apus, într-un sinod pregătitor ţinut în 1437 la Constantinopol, au hotărît să angajeze tratativele cu Papa Eugen al IV-lea, nu cu sinodul de la Basel. Papa s-a obligat să suporte toate cheltuielile de dus şi întors ale orientalilor şi întreţinerea întregii lor delegaţii pe timpul tratativelor, indiferent dacă acestea vor duce sau nu la unirea Bisericilor. Între delegaţii Bisericii răsăritene, în afară de împărat şi patriarhul Iosif II al Constantinopolului, au mai fost reprezentanţii celorlalte patriarhii orientale şi anume: patriarhul Alexandriei a fost reprezentat de Antonie, mitropolitul Heracleei şi de protosincelul constantinopolitan Grigore Mammas; patriarhul Antiohiei - de mitropoliţii Marcu Evghenikos al Efesului şi Izidor al Kievului, iar patriarhul Ierusalimului - de Dionisie de Sardes. Au mai fost şi mulţi mitropoliţi şi episcopi, printre care şi Damian, mitropolitul Moldovei, însoţit de vicarul său, protopopul Constantin. Din delegaţia Moldovei mai făceau parte boierul Neagoe şi alţi cinci însoţitori. Împreună cu restul demnitarilor bisericeşti şi mulţi călugări, Orientul a prezentat o delegaţie de 700 persoane.

Sinodul a început la Ferrara. Primele tratative s-au referit la probleme de protocol privitoare la aşezarea tronului imperial în biserică şi a celor două delegaţii, la care împăratul ţinea atât de mult. Deschiderea festivă a avut loc în catedrala "Sfântul Gheorghe" la 8 aprilie 1438. Patriarhul Iosif, fiind bolnav, n-a participat la deschidere, dar a trimis o *gramată* redactată în greacă şi latină, prin care aproba participarea ierarhilor săi la *sinodul pe care-l recunoaşte ecumenic*. După gramată s-a citit în două limbi bula papei de convocare şi deschidere a sinodului. Lucrările au demarat greu, numai după ce împăratul a îngăduit delegaţiei orientale să abordeze, mai întâi neoficial, privat, discuţiile asupra *Purgatoriului şi primatului sau rolului papei în guvernarea Bisericii*. Discuţiile iniţiale s-au purtat într-o

comisie compusă din câte zece greci şi zece latini. Dintre greci, cei mai importanţi au fost Marcu Evghenikos, mitropolitul Efesului, neînduplecat inamic al unirii, Visarion, mitropolitul Niceei, devenit după tratative fervent adept al unirii şi Silvestru Syropulos, arhidiacon şi mare ecleziarh, care ne-a lăsat în **Memoriile** sale un istoric al tratativelor. Purtătorii de cuvânt ai delegaţiei orientale au fost şi ei stabiliţi de împărat, numai din Marcu al Efesului şi Visarion al Niceei. Dintre latini menţionăm pe cardinalul Giuliano Cesarini şi Capranica, Andrei Chrysoberges, arhiepiscop latin de Rodos, dominican, Ioan Torquemada, dominican şi el, şi Ambrosio Traversari, superiorul general al Camaldulenzilor. Din discuţiile purtate s-a putut constata de la început că, cu puţine excepţii, reprezentanţii Bisericii bizantine, departe de a fi fost stăpâniţi de spiritul înţelegerii şi de dorul împăcării frăţeşti, au venit la sinod roşi de ranchiune şi prejudecăţi atavice, mai mult la cererea bazileului. Ei s-au născut, au crescut, au trăit şi au venit dintr-o lume în care atmosfera era foarte încărcată împotriva latinilor, ***"unde clerul în subordine atâţa mulţimile împotriva Romei celei vechi, ţinându-le în febră continuă şi favorizând această atmosferă de demenţă colectivă, care a contribuit şi ea la descompunerea generală".***[114)] Influenţat de o asemenea atmosferă a dialogat cu Apusul mitropolitul Efesului. Discuţiile de la Ferrara despre *Purgatoriu*, purtate o lună şi jumătate, n-au dus la nici un rezultat.

În vara anului 1438 s-a produs printre delegaţii orientali o agitaţie şi o nemulţumire, înfricoşându-se cu deosebire de ciuma ce bântuia la Ferrara şi care a făcut ravagii mai ales în delegaţia rusă, sosită la 15 august 1438 în frunte cu Izidor, mitropolitul Kievului (circa 100 de persoane). Datorită acestui flagel, precum şi faptului că cei mai mulţi dintre principii şi suveranii sinodului de la Basel, aşteptaţi de împărat pentru a trata şi cu ei problema ajutoarelor împotriva turcilor, s-au întors către sinodul de la Ferrara şi papa Eugeniu al IV-lea, grecii au cerut împăratului să aprobe *începutul oficial al discuţiilor teologice*, pentru a depăşi caracterul privat de până atunci. S-a convenit să se ţină trei şedinţe publice pe săptămână, în sala mare a palatului ducal, unde îşi avea papa reşedinţa. Pentru orientali, purtătorii de cuvânt au rămas în continuare aceiaşi: Marcu Evghenikos al Efesului şi Visarion al Niceei. Delegaţia Romei a fost condusă de cardinalul Cesarini. A urmat la discuţie Filioque, atât ca dogmă, purcederea Sfântului Spirit şi de la Fiul, cât şi adaosul *Filioque*, la simbolul credinţei. După patrusprezece şedinţe ţinute la Ferrara asupra *adausului Filioque,* unii dintre delegaţii greci au rămas impresionaţi de argumentarea latinilor şi clătinaţi în convingerea lor tradiţională. Între aceştia, cei dintâi au fost: Visarion al Niceei, Izidor al Kievului şi chiar Gheorghe Scholarios, viitor patriarh (sub turci); acesta, însă, şi-a schimbat mai târziu convingerea, din mândrie şi interes, supărat că n-a fost şi el promovat cardinal cum fuseseră cei dintâi doi. Marcu din Efes a rămas exponentul permanent al opozanţilor. La 10 ianuarie 1439, în şedinţa publică ţinută în catedrala "Sfântu Gheorghe" din Ferrara, s-a citit decretul papei pentru transferarea sinodului la Florenţa. Aici au continuat discuţiile. Asupra purcederii Sfântului Duh s-au purtat - ca de altfel în toate problemele - discuţii foarte aprinse pro şi contra. În şedinţa a şasea, după un lung dialog între Marcu din Efes şi Ioan de Montenero, superiorul provincial al dominicanilor din Lombardia, unul dintre delegaţii latini, acesta a încheiat cu următoarea declaraţie: ***"D-voastră, grecii, se pare că aveţi frică să primiţi învăţătura noastră, fiindcă credeţi că noi atribuim două cauze Sfântului Duh. Să nu vă fie teamă de aceasta. Biserica romană n-a greşit niciodată*** (în credinţă) ***şi nu greşeşte nici acum. Duhul Sfânt n-are decât o singură cauză. Tatăl este începutul Fiului şi al Duhului Sfânt, dar Fiul, având aceeaşi natură cu Tatăl, din cauza acestei naturi comune contribuie şi el la purcederea Duhului Sfânt, dar formează împreună cu Tatăl un singur principiu, o singură cauză a purcederii lui. Duhul Sfânt, deci, nu are două cauze ci numai una".***[115)] Această declaraţie care a produs o mare uşurare între greci a fost reluată, susţinută şi dezvoltată în şedinţa următoare, de către acelaşi reprezentant apusean, cu argumente din Sfânta Scriptură şi din Sfinţii Părinţi răsăriteni şi apuseni, dând o replică argumentelor lui Marcu din Efes, care, din păcate, nu a mai participat la această şedinţă, nici el şi nici Anton al Heracleei, alt adversar înverşunat al latinilor şi al unităţii Bisericii, fiind opriţi de împărat pentru a nu se mai lungi discuţiile. În schimb, asupra argumentelor expuse şi a discuţiilor purtate, ne-au rămas aprecierile celor doi reprezentanţi de seamă ai grecilor, Visarion al Niceei şi Gheorghe Scholarios. Visarion conchide: ***"Latinii au produs nu numai texte ale Părinţilor apuseni, ci o sumedenie din Părinţii noştri răsăriteni, la care noi nu aveam nimic de răspuns decât că sunt alterate, falsificate de ei. Ei au produs pe Epifanie al nostru, care în mai multe rânduri a spus că Spiritul iese de la Tatăl şi de***

la Fiul. Textele sunt false, am răspuns. Ei ne-au citat textele lui Vasile către Eunomie, noi am răspuns: interpolate. Ei au adus mărturii pe Părinții apuseni, noi, ca răspuns, aveam numai: falsificări. După mai multe zile de reflexii şi consfătuiri, noi nu găseam ce să le răspundem... cărți sau Părinți care să fie în contrazicere cu ce spuneau ei (latinii) ***nu puteam produce, nu ne rămânea decât să tăcem"***.[116)] Iată şi un fragment din cuvântul lui Gheorghe Scholarios, ținut grecilor la Florența, despre nevoia de a salva Constantinopolul: ***"Latinii au combătut minunat pentru credința lor. Ei au adus mărturia celor şase Părinți comuni ai Bisericii, dintre cei mai învățați şi mai sfinți, cărora nimeni în lume nu li s-ar putea opune... Aceştia, în esență, spun acelaşi lucru, dacă li se consideră cuvintele cu spirit de adevăr şi de înțelepciune... Tot ce spuneau ei*** (latinii) ***era drept şi ca izvorît din Scriptură şi din Sfinții Părinți. Din partea noastră nu li s-a obiectat nimic la ce ei să nu fi răspuns cu înțelepciune, mărinimie şi adevăr; nici un sfânt nu li se opune în mod evident... Cine ar putea spune că latinii vreau să distrugă credința şi să corupă teologia Sfintei Treimi propusă de Sfinții Părinți? Ar fi ridicol a susține aşa ceva"***.[117)] Marcu din Efes, însă, a rămas neclintit: ***"Cuvintele Părinților latini şi ale marilor învățători occidentali, care spun că Fiul e cauza Spiritului Sfânt, nu le voi recunoaşte niciodată, căci ele n-au fost traduse în limba noastră, nici n-au fost aprobate de sinoadele ecumenice; eu nu le admit şi presupun că ele sunt falsificate şi interpolate"***[118)] (sublinierile ne aparțin).

Discursurile lui Visarion al Niceei şi Gheorghe Scholarios, susținuți de Dorotei al Mitylenei, Izidor al Kievului şi alții, au răzbit rezistența multor delegați orientali, determinându-i să adere la părerea latinilor, cea a Sfinților Părinți latini şi greci, venerați de întreaga Biserică. Numai inimile lui Marcu din Efes şi Anton al Heracleei au rămas de piatră.

Discuțiile privitoare la celelalte puncte de dezbinare s-au purtat, la fel, pe muchie de cuțit. Astfel, au fost reluate discuțiile privitoare la *Purgatoriu*, *adausul Filioque* la simbolul credinței, la *materia Euharistiei* şi la *epicleză*. Până la sfârşit, grecii au recunoscut existența *Purgatoriului* ca loc intermediar, unde sufletele se curățesc înainte de a fi primite în Rai, fără să precizeze dacă acolo suferă chinuri prin foc. Cu privire la *adausul la simbolul credinței a lui Filioque*, deşi au admis dogma de purcedere a Duhului Sfânt şi de la Fiul, nu vor admite niciodată ca acest adaus să fie introdus în simbol. Recunosc, însă, că Biserica romană a avut motive speciale pentru adausul Filioque, cauzate de unele erezii ivite în Apus. Ca *materie a Euharistiei* s-au declarat că atât pâinea dospită, cât şi azima sunt materii valide, dar au cerut şi s-au hotărît să-şi urmeze fiecare tradiția de până acum. La *epicleză* n-au voit sub nici o formă să cedeze, dar latinii au dovedit că, până la Sfântul Vasile cel Mare, liturghiile apostolice şi ale Sfinților Părinți s-au făcut fără epicleză. Dar, în sfârşit, s-a hotărît şi latinii s-au mulțumit cu o declarație solemnă, care să o facă grecii înainte de semnarea decretului final de unire şi să confirme astfel că, pentru prefacerea pâinii şi a vinului, sunt suficiente cuvintele Domnului: ***"Luați, mâncați, acesta este trupul Meu..."*** şi ***"Beți dintru acesta toți, acesta este sângele Meu..."***

După dezbateri furtunoase privitoare la primatul papal, în concluzie orientalii - grecii - au recunoscut în papa pe *Supremul Pontif, Vicar al lui Hristos, păstorul şi învățătorul întregii turme a lui Hristos, care conduce şi guvernează Biserica lui Dumnezeu*, însă fără a prejudicia privilegiile şi drepturile patriarhilor orientali a căror serie s-a stabilit astfel: al Constantinopolei al doilea, după papa, apoi al Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului. Din păcate, patriarhul Iosif al Constantinopolei, bolnav pe tot timpul tratativelor, la 10 iunie 1439 a încetat din viață, cu o lună înainte de închiderea sinodului, în comuniune cu Biserica Romei, unul dintre sincerii susținători ai unirii. A fost înhumat în biserica "Santa Maria Novella" din Florența.

Sinodul a luat sfârşit fără învingători şi fără învinşi. DECRETUL DE UNIRE din 6 iulie 1439 a consemnat acest atât de important act, care rămâne mărturie istorică şi dovada de netăgăduit că au existat oameni de bine în ambele Biserici, care s-au străduit să traducă în viață dorința Mântuitorului de a se realiza ***"o turmă şi un păstor".***

Textul decretului a fost scris pe un pergament, în două coloane, la stânga în limba latină şi la dreapta în limba greacă. Sub textul latin a semnat papa, cardinalii şi întreaga delegație apuseană, în total 115 semnături ale latinilor. Sub textul grecesc a semnat împăratul: ***"Eu în Hristos Domnul, credinciosul împărat şi singurul domnitor al romanilor, Paleologul am subscris",*** urmat de reprezentanții celor patru patriarhate orientale, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim,

arhiepiscopi, episcopi şi prelaţi inferiori. În locul al 13-lea după împărat a semnat, în limba greacă, ***"Smeritul mitropolit al Moldovlahiei şi reprezentant al celui de Sebaste, DAMIAN, mulţumit am subscris"***. În locul al 12-lea, între neepiscopi, a semnat, tot în limba greacă, ***"Protopopul CONSTANTIN şi vicar al celui de Moldovlahia, am subscris".***

Pe tot timpul cât delegaţia orientală ducea tratative cu Apusul, acasă nu înceta propaganda şi instigaţia antiunionistă, susţinută, îndeosebi, de călugării greci, care antrenau întreaga masă de credincioşi împotriva unirii. Fratele mitropolitului Marcu din Efes, Ioan, plecat de la Florenţa înainte cu şase luni de încheierea lucrărilor sinodului, a răspândit la Constantinopol tot felul de ştiri alarmante. La întoarcerea spre casă, delegaţia orientală s-a oprit pe drum la Corfu, Methone şi Euboea, unde ierarhii greci au celebrat împreună cu latinii, fapt care a produs un mare scandal şi indignare între grecii localnici. Marcu din Efes şi Anton al Heracleei n-au stat nici ei cu mâinile în sân. Au boicotat pe noul patriarh Mitrofan II, ales la 2 mai 1440, în locul lui Iosif II, decedat la Florenţa. Enciclicei unioniste a noului patriarh îi răspunde Marcu din Efes printr-o contra-enciclică de mare influenţă asupra credincioşilor de rând şi a mulţimii de călugări, inculţi, habotnici şi infestaţi până la saturaţie de ură antilatină. Nici Gheorghe Scholarios şi nici cel de-al doilea patriarh unionist, Grigore Mammas, cu toate argumentele folosite, n-au reuşit să combată propaganda antiunionistă a lui Marcu din Efes, care considera şi pleda despre sine ca despre o victimă şi martir al adevărului. Încep să se lepede de unire şi unii dintre cei care au semnat-o la Florenţa, iar patriarhii Alexandriei, Antiohiei şi Ierusalimului, într-un sinod ţinut la Ierusalim la 1 aprilie 1443, condamnă şi ei unirea. Dar, cea mai crâncenă lovitură - deşi indirectă împotriva unirii - a fost înfrângerea creştinilor în 1444, la Varna, în faţa otomanilor, armatele creştine fiind conduse de românii Ioan Huniade şi Vlad Dracul, iar la 1448, a doua înfrângere a lui Ioan Huniade i-a produs împăratului Ioan VIII Paleologul o aşa mare supărare şi disperare că s-a stins din viaţă. A fost aşezat în mormânt fără slujbă religioasă, în gropniţa imperială a mănăstirii Pantocrator din Constantinopol. În 1445 s-a lepădat de unire şi Gheorghe Scholarios, călugărit sub numele Ghenadie, supărat pe papa că nu l-a făcut şi pe el cardinal. El va fi întâiul patriarh constantinopolitan sub turci, dar cu preţul unei ruşinoase trădări. Izidor, mitropolitul Kievului, plecat din Florenţa, după sinod, spre patrie, ca legat apostolic pentru Lituania, Rusia şi Polonia, mergând la Moscova cu un mesaj al papei pentru ducele Vasile, a fost arestat şi abia a scăpat prin evadare şi s-a refugiat la Roma, unde papa l-a răsplatit cu pălăria de cardinal. ***"Aşa s-a năruit o operă clădită cu multă trudă, sacrificiu şi iubire de Biserică din cauza secularei uri şi antipatii a grecilor contra latinilor..."***[119)]

În Moldova se crease de mult timp o situaţie favorabilă răspândirii catolicismului. Înmulţirea credincioşilor catolici şi adeziunea unor personalităţi de seamă la catolicism, ca Laţcu Vodă, ca şi preţuirea Bisericii Romei din partea altor voievozi, ca Muşatinii şi Alexandru cel Bun, au creat condiţii favorabile apariţiei şi menţinerii timp îndelungat a episcopiilor catolice de la Milcovia, Siret şi Baia. O atmosferă pro-catolică o probează, în continuare, în Moldova, *scrisorile papei Eugen al IV-lea, adresate în 1436 mitropolitului Grigore, apoi participarea delegaţiei la sinodul unionist de la Ferrara-Florenţa, precum şi păstrarea oficială, în Moldova, a unirii după sinod.*

Cele două scrisori adresate de papa lui Grigore, "mitropolitul Moldovlahiei", sunt datate din 10 şi 11 martie 1436. Din ele este greu a fixa cu precizie data convertirii lui Grigore la Catolicism, căci întâia din scrisorile citate zice numai ***"în vremurile din urmă"***, *retroactis temporibus*, iar în a doua, ***"nu de mult"***, *novissime*; papa acordă mitropolitului puterile cele mai întinse pentru a uni cu Biserica romană pe ***"valahi, bulgari şi moldovlahi"***, *Valachos, Bulgaros et Moldovlachos* ***care se găsesc în Ungaria şi la hotarele regatului. În acelaşi timp îi dă un salv-conduct spre a se putea duce liber în mai multe părţi ale lumii pentru a răspândi credinţa catolică... Grigore dispare din istorie în 1436 sau 1437 şi lasă urmaşului său, Damian, menirea să facă pregătirile mai apropiate pentru participarea la soborul de la Ferrara-Florenţa"***.[120)] Despre mitropolitul Damian trebuie să reţinem că, la Florenţa, a semnat decretul de unire al sinodului, adăugând după nume: "mulţumit am semnat". Am revenit asupra acestui post scriptum la semnătura mitropolitului Damian, fiindcă unii afirmă că ar fi semnat silit, fie de papa, fie de împărat, afirmaţie inexactă împotriva căreia pledează activitatea mitropolitului Moldovei de după sinod. Întors acasă a rămas în comuniune cu Roma până la sfârşitul vieţii. Semnătura lui Damian de pe hotărîrile sinodului din Constantinopol din 1450, care a respins unirea, semnătură ce ar fi fost depusă prin delegat - prin mijlocirea lui Macarie, episcopul Nicomediei -

nu poate fi socotită ca probă concludentă, atâta timp cât *actele numitului sinod sunt declarate de mulți istorici false, impostură ulterioară în sprijinul anulării unirii*.[121)] Foarte probabil că Damian murise înainte de 1450, prin 1446-1447. Este sigur că el a fost urmat în scaunul mitropolitan de la Suceava de către un alt mitropolit unionist, pe nume Ioachim. Dar, cum Ioachim este transferat de împăratul Ioan VIII Paleologul, la 15 noiembrie 1447, de la Agatopole (azi Athopol în Bulgaria) la mitropolia Moldovei, putem conchide că la acea dată Damian era mort şi, deci, semnătura lui pe actele sinodului separatist din 1450 de la Constantinopol, prin pretinsa delegație, e lipsită de orice valoare.

Din păcate, pe timpul arhipăstoririi mitropolitului Ioachim, în urma fricțiunilor politice pentru ocuparea tronului Moldovei, problema religioasă fiind strâns legată de cea politică, biruind de data aceasta şi aici fracțiunea separatistă, Ioachim a trebuit să părăsească Moldova, căutând adăpost în Polonia, după cum reiese din cele două scrisori date din Cracovia şi datate doar *"Sandomir 16 aprilie"* fără a se menționa anul, atribuite numitului cardinal Zbigniev Olesnicki, episcop de Cracovia († 1455) şi adresate una papei şi alta Consistoriului cardinalilor din care rezultă că ***"kir Ioachim, episcop de Suceava în Moldova, fiind gonit din scaunul său împreună cu cei care, urmând învățăturilor sale, mărturisesc aceeaşi normă a credinței adevărate... el a încercat cu bărbăție să aducă popoarele încredințate orânduirii sale pe cărările*** **ortodoxiei catolice*****, asigurându-le că pentru dânsele e nevoie de mântuire, de a rămâne credincioase unirii încheiate în soborul ecumenic de la Florența între Bisericile latină şi greacă şi că trebuie să recunoască de tribunal unic pe cel al succesorului lui Petru, care este în acelaşi timp şi vicarul lui Isus Hristos"***.[122)] În confirmarea pastorației mitropolitului Ioachim la Suceava vorbesc şi scrierile rămase de la el: **Enciclica** scrisă în limba greacă, adresată ***"creştinilor unde s-ar afla, ierarhi, ieromonahi, egumeni, călugări, preoți şi tot blagoslovitul norod al Domnului",*** semnată de mitropolitul Moldovlahiei Ioachim ***"prin care îndemna pe toți să primească şi să ajute cu dragoste creştinească pe cei fugiți din Constantinopol, în urma căderii acestuia sub turci (29 mai 1453)"*** şi un **"canon la preacinstita adormire a Maicii Domnului** ***cu însemnarea că este facerea smeritului mitropolit al Moldovlahiei Ioachim"***.[123)]

Atât timp cât unioniştii s-au menținut la Constantinopol, s-au menținut şi în Moldova. Nu mult după depunerea şi alungarea patriarhului Grigore Mammas, urmând şi căderea Constantinopolului sub turci, a fost silit şi mitropolitul Ioachim să plece. A fost urmat de Teoctist, bulgar de neam, fost diacon al fanaticului Marcu din Efes, recomandat de Ohrida, îndoctrinat până în măduva oaselor de fobia antilatină. A venit în Moldova cu preoți slavoni şi cu hotărîrea de a îngropa ultimele elemente de cultură romană, grafia latină, care a răzbit în unele locuri în lupta cu cirilicele introduse de slavo-bulgari în Biserică şi în cultura românească. Despre el spune Dimitrie Cantemir că, realizând timpul definitiv al slavonismului ***"prin acest zel prea mare şi fără timp, el s-a făcut primul urzitor al barbariei în care geme astăzi Moldova"***.[124)] Cu toate acestea, până azi, adeziunea Bisericii româneşti din Moldova la hotărîrile sinodului unionist de la Florența, confirmată prin semnăturile mitropolitului Damian şi a vicarului său, protopopul Constantin, nu a fost revocată de vreun sinod local al Bisericii moldovene. Încercările unor istorici de a crea un asemenea sinod nu pot fi luate în considerare.

CAPITOLUL VIII

REFORMA RELIGIOASĂ
ŞI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA

Înainte de 1517, data declanşării Reformei religioase de către Martin Luther, cele trei naţiuni privilegiate din Transilvania, ungurii, saşii şi secuii, au fost catolice. Rapida răspândire a Reformei între etniile acestea a favorizat-o sistemul medieval, pătruns cu putere în Biserică, cu episcopi cu altă vocaţie decât cea spirituală, pentru care eparhia era mai mult un sistem de venituri, mulţi dintre ei trăind foarte departe de eparhii, administrându-şi moşiile proprii, cu un cler de mir lipsit de pregătire şi în atârnare de stăpânii de pământ. Cu asemenea episcopi, unii dintre ei - ca şi clerul de mir - fără nici o pregătire teologică, ba chiar copii nevârstnici, numiţi sau înlăturaţi din slujbe de regii a căror interese politice aveau prioritate în faţa celor ecleziastice, deci, cu o aşa ierarhie şi cu un astfel de cler nu a putut fi împiedicată decadenţa religioasă, una din cauzele împotriva cărora s-a ridicat Reforma.

Cei dintâi dintre catolicii din Transilvania care au aderat la Reformă au fost saşii, însufleţiţi de ideile vijeliosului reformator german, Martin Luther, care-i îndemna la nesupunere faţă de ierarhia Bisericii Catolice, la dispreţuirea Sfintelor Taine, a sărbătorilor, posturilor şi icoanelor şi la săvârşirea serviciilor religioase în limba lor proprie. Autoritatea bisericească a fost complet distrusă, oamenii nemairecunoscând instanţele bisericeşti ca până atunci, mergând cu toate cauzele lor înaintea instanţelor civile.

Saşii au rămas statornici *luteranismului*, pe când ungurii, deşi la început au aderat şi ei la luteranism, la scurt timp, sub influenţa acţiunii lui Petru Meliusz, parohul Debreţinului, au îmbrăţişat *calvinismul*, confesiune îmbrăţişată şi de Gáspár Heltai şi Francisc David. La început au fost consideraţi eretici şi persecutaţi, dar, prin hotărîrea dietei de la Turda din 1-11 iunie 1564, calvinismul a devenit religie oficială. Într-o altă sesiune a dietei ţinută la Turda, la 10-17 mai 1566, s-a hotărât ca toţi catolicii să fie expulzaţi; apoi, o parte dintre unguri, în frunte cu David Francisc însuşi, a părăsit calvinismul şi a îmbrăţişat *unitarianismul* sau antitrinitarismul.

Aşadar, pe ruinele vechii şi puternicei religii catolice, în Transilvania, în abia o jumătate de veac, s-au ridicat trei confesiuni protestante: luterană, calvină şi unitariană.

Naţiunea cea mai numeroasă, însă, cât toate cele trei la un loc, o formau românii. Cei dintâi care s-au îndreptat spre ei au fost saşii. Fără a folosi mijloace de constrângere, în 1544, saşii sibieni le-au dat **Micul catehism** luteran în limba română, pentru a înlocui limba slavonă din Biserică. Urmările au fost nule în sufletele foarte puţinilor cititori români cărora le-ar fi căzut catehismul în mână. De altfel, batjocorirea posturilor, a sărbătorilor, a cultului sfinţilor, suprimarea rugăciunilor pentru morţi nu au atras pe români, atât de legaţi de aceste forme ale cultului creştin. Peste câţiva ani o nouă încercare au făcut-o saşii braşoveni, prin judele Johan Benkner, care recomanda românilor cu mai multă insistenţă Reforma şi cu deosebire învăţarea Catehismului, mai întâi cel tipărit în 1544, după care a tipărit la 1559 el însuşi un **Catehism românesc**, în mare parte deosebit de cel sibian, mai bogat. Le-a tipărit şi alte cărţi de cult. Urmările au fost, ca şi ale celui de la Sibiu, cu totul neînsemnate. De aceea saşii, convinşi de zădărnicia unei astfel de încercări, au renunţat la convertirea românilor, iar tipografia, înfiinţată la Braşov cu ajutorul diaconului Coresi, au transformat-o într-o afacere comercială, punând-o la dispoziţia oricui putea plăti, tipărind cărţi româneşti şi slavone ortdoxe, cât şi din cele de propagandă calvină.

Nu după multă vreme, acţiunea reformării bisericii româneşti din Transilvania a luat-o în mână stăpânirea, care era ungurească şi dispunea de cu totul altă autoritate decât se bucurau saşii. Majoritatea ungurilor din Transilvania erau calvini, religia calvină fiind îndeobşte numită *"religie ungurească"*, spre deosebire de cea luterană care era considerată *"religia saşilor"*. Propaganda calvină a fost mult mai agresivă decât cea luterană. Agresivitatea calvină se vede din prima lor carte de propagandă pentru convertirea românilor, **Tâlcul Evangheliilor** şi anexa acesteia, **Molitvenicul**, tipărite în 1564 în aceeaşi tipografie condusă de Coresi. Cartea conţine pericopele evanghelice de peste an, urmate fiecare de *tâlc* sau învăţătura calvină, după care *faptele bune nu ne pot mântui ci numai credinţa, sola fides justificat*. " ***Cuvântul lui Dumnezeu*** este cheia împărăţiei cerurilor. Cine

crede propăvăduitorulu, dezlegat şi iertat şi spăşit va fi, cine nu crede fi-va şi în cer legat, neiertat şi osândit". Credinţa adevărată trebuie căutată numai în Scriptură, căci ***"nu vine legea nici de la Ierusalim, nici de la Roma, nici din ţara grecească, nici nemţească, nici românească, nici leşească, nici de la moschicească, ci e lăsată şi locuită de la Isus Hristos"***. *Nu trebuie să ne rugăm sfinţilor fiindcă ei nu aud rugăciunea noastră, ci numai lui Isus Hristos. Cum nu ne pot ajuta nouă morţii, nu le putem nici noi ajuta lor*. **Molitvenicul** este traducerea românească, cu mici adaptări a **Agendei** calvineşti a lui Gáspár Heltai, tipărită la Cluj în 1551 în prima ediţie şi în 1559 în ediţia a doua. Destinaţia acesteia era să înlocuiască atât **Molitvenicul ortodox** cât şi **Liturghierul**, dând *"purificate"* ceremoniile Botezului, Cununiei, Euharistiei şi *"tipicul"* Liturghiei, Utreniei şi Vecerniei, precum şi *"Cântece din psalmi şi din Evanghelie"*. În prefaţă, *"polojenie"* - se dau sfaturi să se slujească româneşte, căci ***"şi Dumnezeu aşa au fost lăsat proorocilor să vorbească în limba cum înţeleg şi vorbesc oamenii"***. Preotul când ***"nu înţelege au el au oamenii, grăieşte în vânt şi face păcat luând numele lui Dumnezeu în deşert"***. De aceea ***"nu boscorodiţi că vă bate pe voi Dumnezeu!"***

Aceste scrieri au prevestit furtuna care se apropia ameninţătoare. La 30 noiembrie 1566, dieta ţinută la Sibiu hotărăşte ***"libertatea propovăduirii Evangheliei şi extirparea "idolatriei" cu deosebire dintre români "*** şi porunceşte ***"ca toţi care nu vreau să primească adevărul, episcop, preot sau călugăr, să fie scoşi din ţară"*** şi să asculte numai de episcopul-superintendentul Gheorghe de Sângeorz ***"superintendent general al bisericilor româneşti"***. Cu toate acestea, dieta ţinută în anul următor la Turda se plânge că sunt mulţi care nu se supun episcopului numit de *"Măria sa"* şi ascultă de *"popii vechi şi de rătăcirile lor"*.

Propaganda calvină îşi justifică *"legitimitatea"* prin deviza-slogan, popularizată în lumea reformaţilor *"Cuius regio, eius religio"* (ţ A cui e stăpânirea, a aceluia este religia).

Celebrarea slujbei numai în româneşte, cum poruncea principele Ioan Sigismund (1540-1551 şi 1556-1571) şi episcopul superintendent Gheorghe, rezident în Teiuş, însemna completa reformare a Bisericii româneşti, reducând slujba numai la citirea şi explicarea Evangheliei şi Apostolului, la Botez, Împărtăşanie şi Cununie, administrate după ritualul **Molitvenicului** din 1564.

Urmaşul lui Gheorghe de Sângeorz - mort în 1568 sau 1569 -, superintendentul Paul Tordasi, convoacă, în 1569, la Aiud pe toţi preoţii români pentru a reforma slujba Liturghiei, stabilind principiul general ca tot ce are temei în Scriptură să fie păstrat şi, în schimb, să fie eliminate toate adausurile, adică ceremoniile şi riturile ce se bazează pe tradiţia Sfinţilor Părinţi.

Preoţii neascultători care slujesc *"sârbeşte"* să fie aspru pedepsiţi. La ordinul lui Ioan Sigismund, Paul Tordasi convoacă un sinod la Cluj pe data de 1 ianuarie 1570 fiindcă ***"preoţii nu vestesc cu adevărat pe Hristos şi pentru că sunt mulţi prooroci mincinoşi, care, spune episcopul, sunt preoţii înşişi"***. Atrage atenţia preoţilor că acei care vor lipsi de la sinod vor fi pedepsiţi *"în vitele lor"* ca să fie pildă şi altora. Participanţii la sobor vor trebui să aducă bani pentru **Psaltire** şi **Liturghier**. Tot pe timpul lui Paul Tordasi apare, între 1570-1573, o carte de *Cântări bisericeşti* cu litere latine, prea puţin cunoscute de clerul român, dar şi într-o limbă românească pocită care nu a atras pe nimeni. Din dieta ţinută la Turda la 21 aprilie 1577 aflăm că Paul Tordasi a încetat din viaţă şi că ***"multe sate româneşti luminate de Dumnezeu au părăsit credinţa grecească, ascultând cuvântul Domnului în limba proprie"***. În locul superintendentului decedat i s-a dat clerului dreptul să-şi aleagă altul. A fost ales Mihai Tordasi, a cărui singură amintire ne-a rămas în prefaţa **Paliei de la Orăştie** din 1582.

Cu toate măsurile atât de necruţătoare luate de principele Ioan Sigismund şi de dietă pentru *"reformarea"* Bisericii româneşti, roadele propagandei calvine au întârziat să dea rezultatele scontate, românii fiind legaţi de preoţii lor şi de episcop, în calitatea acestora de oameni cu har, deosebiţi de statutul mirenilor, pe când superintendenţii calvini nu aveau darul arhieriei, fiind simpli predicatori ai Bisericii în spiritul Reformei, ca şi puţinii preoţi, cum ştim că a fost Moise Pestişel *"propovăduitorul Evangheliei lui Hristos"*, cum îl numeşte prefaţa **Paliei de la Orăştie.**

Cu venirea noului principe, Ştefan Bathory (1571- 1576), catolic, s-a mai potolit acţiunea calvinilor între români.

Sub Mihai Viteazul, Biserica românească din Transilvania a fost aşezată sub jurisdicţia mitropolitului Ţării Româneşti. După asasinarea voievodului, lucrurile nu iau de la început o turnură defavorabilă românilor. Gabriel Bethlen (1613-1629), deşi a fost mare calvin, n-a fost exclusivist şi

intolerant față de români. La 25 iunie 1614 confirmă diploma din 9.VII.1609 a lui Gabriel Bathory (1608-1613), prin care ***"preoții români, chiar de origine iobăgească, au dreptul să se mute cu soția şi copii, fără aprobarea stăpânului, în satul în care vor fi aleşi preoți"***. La fel, îi scuteşte de obligațiile iobăgeşti, afară de darurile obişnuite a se da stăpânului pe a căror moşie trăiesc. Problema convertirii la Reformă a românilor l-a preocupat şi pe principele Gabriel Bethlen, fără însă a recurge la mijloace de constrângere. În acest scop a dus tratative cu patriarhul constantinopolitan Ciril Lukaris, cunoscut prin deosebitele simpatii de care se bucura în lumea protestantă a Occidentului. I s-a arătat patriarhului că Episcopul Ghenadie II (1627-1639) ar fi de acord să adere la calvinisn dacă patriarhul şi-ar da învoirea. Tratativele, însă, nu au dus la vreun rezultat.

După un an de la moartea lui Gabriel Bethlen, timp în care principatul a fost condus de către văduva sa, Ecaterina de Brandemburg (1629-1630) şi fratele său Ştefan Bethlen, pe tronul Ardealului a fost înscăunat Gheorghe Rákoczi I (1630-1648). Ajutat şi îndemnat de superintendentul calvin Ştefan Katona Geleji (1633-1649) începe o nouă campanie de convertire a românilor la calvinism. Acesta se intitula, încă din 1634, *episcop al românilor ortodocşi* (calvini). La 9 aprilie 1639, Gheorghe Rákoczi supune pe episcopul român autorității superintendentului Geleji, sau - cum traduce Samuil Micu Clain - ***"să fie ascultător de vlădica Bisericii ungureşti, de Lege dreaptă"***.[125)] Murind episcopul Ghenadie II, superintendentul Geleji propune în 1640, în locul lui, pe egumenul Meletie Macedoneanul, un tipograf al lui Matei Basarab, însă Gheorghe Rákoczi l-a numit pe Ilie Iorest, recomandat de Vasile Lupu, domnul Moldovei, care a păstorit însă numai până la 1642 când a fost destituit şi aruncat în temniță, de unde a ieşit numai după ce a plătit 1000 de taleri. Gheorghe Şincai afirmă că vlădica a fost condamnat de preoții şi protopopii calvini fiindcă n-a primit **Catehismul calvinesc.**

Sub influența aceluiaşi superintendent Geleji, în locul lui Ilie Iorest a fost numit la 10 octombrie 1643, Simion Ştefan, care a primit şi semnat *"reversalul"* de primire a reformei şi să-i fie scoasă de sub jurisdicție teritorială districtele protopopilor români care au semnat şi ei *"reversalul".* Din condițiile impuse, 14 la număr, menționăm:

- cuvântul lui Dumnezeu va fi propovăduit numai după textul Bibliei;
- Botezul va fi administrat cu apă simplă, nesfințită;
- Cununia se va face cu jurământ;
- credincioşii, luminați de Duhul Sfânt, care doresc să treacă la calvinism, să fie liberi să o facă;
- protopopii aleşi nu pot fi judecați şi pedepsiți decât cu aprobarea superintendentului;
- cu prilejul vizitațiilor canonice va judeca, împreună cu protopopii care îl însoțesc, cauzele mai importante ce se vor ivi. Scaunul de judecată vlădicesc va supune deciziile sale cenzurii superintendentului calvin. Aceste condițiuni au fost aduse şi la cunoştința preoțimii, obligată să le observe cu strictețe. Ele modificau esențial întreg ceremonialul bisericesc al românilor şi, în mare parte, structura dogmatică. Liturghia cuprindea numai citiri din Biblie, iar vlădica român devenea un simplu vicar al superintendentului calvin, fără a cărui aprobare nu putea lua nici o măsură importantă, nu putea numi şi destitui protopopi şi nu putea da sentințe definitive nici într-un proces.

Prin grija lui Geleji s-a realizat traducerea din limba greacă a **Noului Testament**, apărut în 1648 la Alba Iulia, prevăzut cu strălucita prefață, **Predoslovia** lui Simion Ştefan.

Tot sub domnia lui Gheorghe Rákoczi I şi cu cheltuiala lui Acațiu Barcsaj, mare ban al Lugojului şi Caransebeşului şi comite suprem al Severinului, s-a mai tipărit pentru români un **Catehism calvinesc**. De reținut în mod deosebit că în această carte, tradusă din ungureşte de Ştefan Fogarasi, scrisă pentru convertirea la calvinism a românilor, se atacă *rosarium* şi *breviarium*, necunoscute în Biserica ortodoxă, ele fiind folosite exclusiv de catolicii de rit latin. O dovadă că în Banat catolicismul românesc a avut vechi tradiții.

Atât Gheorghe Rákoczi I, mort în toamna anului 1648, cât şi fiul şi urmaşul său, Gheorghe Rákoczi II (1648-1660) au scos de sub jurisdicția lui Simion Ştefan teritorii întinse din Banat, Crişana şi Maramureş, punându-le sub ascultarea altor episcopi, fie români care au acceptat *"condițiile"* puse de calvini, fie direct superintendentului Geleji, rămas şi sub Gh. Rákoczi II. Aşa a fost aşezat Savu Popa în părțile Chioarului, Maramureşului şi Sătmarului, iar după plecarea acestuia în Moldova (în 1651) a fost numit episcop Mihai Molodeț, omul de încredere al superintendentului Geleji, iar în Zărand, la 15 decembrie 1648, a fost numit Petru Csucsy, cu condiția să atârne de superintendentul calvin, să

predice româneşte, să impună învăţătura catehismului calvinesc şi să elimine *superstiţiile* de la Botez şi Cununie.

Ortodoxia din Principate, văzând pericolul *"reformării"* Bisericii româneşti ardelene, dă *Răspuns la Catehismul calvinesc* din 1640, prin mitropolitul Varlaam al Moldovei, în urma sinodului ţinut în 1645 la Iaşi de episcopii din ambele Principate. Mai de folos însă, pentru românii din Transilvania, a fost Cazania lui Varlaam, tipărită în 1643 la Iaşi, cu cheltuiala Domnului Vasile Lupu, răspândită pe întregul teritoriu al Transilvaniei.

Replica din partea calvinilor la *Răspunsul la Catehism* vine abia după zece ani, în 1655, prin *Scutul Catehismului cu răspuns din Scriptura Sfântă împotriva a două ţări fără Scriptură Sfântă,* prin care-i acuză pe ierarhii celor două ţări româneşti că ***"umblă în veşminte de oi iar înăuntru sunt lupi răpitori"***, se feresc de carne şi se îmbată de vin din care ***"iaste curvia".***

După Simion Ştefan, în 1656, la stăruinţa superintendentului calvin, acum Gheorghe Csulai, Gheorghe Rákoczi II a numit episcop pe Sava Brancovici. Condiţiile de calvinizare continuă cu tot mai multă intensitate şi sunt sistematizate. Şcoala românească de la Făgăraş are scopul să pregătească elevi români să-i înveţe să scrie şi - mai ales - să citească fără greşeală **Testamentul Nou**, **Psaltirea** şi **Catehismul calvinesc** tipărit la 1640 la Alba Iulia, apoi *Tatăl Nostru, Crezul, Zece Porunci, Taina Botezului* şi *Cina Domnului.*

Odată cu alegerea lui Mihail Apafi (1661-1690), impus de turci care stăpâneau încă Transilvania, Biserica românească avea doi episcopi, pe Sava Brancovici numit de Gheorghe Rákoczi II şi Ghenadie III, numit pe timpul lui Acaţiu Barcsai (1658-1660). În 1662 un sinod l-a ales din nou pe Sava Brancovici, iar principele Mihail Apafi l-a numit pentru a doua oară. Prin diploma de numire sunt scoase de sub jurisdicţia episcopului Sava mai multe teritorii, printre ele comitatul Severinului şi Sătmarul. La fel şi Făgăraşul, unde a numit pe călugărul Daniil, cu condiţia de a fi supus superintendentului calvin şi de a observa cu stricteţe toate condiţiile impuse episcopilor români.[126)] Restrângându-i-se şi lui teritoriul la câteva sate din jurul oraşului, majoritatea satelor şi oraşul rămânând sub jurisdicţia superintendentului calvin.

Mihail Apafi, continuând politica de calvinizare a Bisericii româneşti, a făcut din episcopul Sava Brancovici o simplă marionetă. La început l-a pus sub stricta supraveghere a doi preoţi şi a doi mireni care îl urmau peste tot, iar, până la urmă, autoritatea episcopului a fost cu totul desfiinţată, fiind trecută întreagă jurisdicţia superintendentului Gaspar Tiszabecsi, cu dreptul acestuia de a inspecta şi conduce toate bisericile româneşti. Episcopul, protopopii şi preoţii sunt datori să-l primească şi, când vor fi invitaţi, sunt datori să se supună şi să urmeze dispoziţiile ce le va da.[127)] Din hotărîrile sinodului din 1675 rezultă că vlădica Sava Brancovici a acceptat să aplice şi execute toate *"dispoziţiile"* de reformare a Bisericii româneşti, date de M. Apafi, un fanatic propagator al calvinismului.

Prin hotărîrea sinodului din 2 iulie 1680, Sava Brancovici a fost scos din scaun şi a fost urmat, între anii 1680-1690, de către episcopii: Iosif Budai (1680-1682), grecul Iosafat (ales în 1682), Sava Veştemeanul (în 1687) şi Varlaam II (1687-1690). Acest Vasile Varlaam II, acceptat şi de sinodul Bisericii, a păstorit silit să ţină cu stricteţe toate cele 19 condiţiuni stabilite de calvini, încă din 28 decembrie 1680, prin diploma de numire a lui Iosif Budai.

Aceasta a fost situaţia Bisericii româneşti din Transilvania la 1686, când armatele împăratului Leopold I au recucerit Buda şi Transilvania a devenit provincie a Austriei catolice.

La 18 septembrie 1692 a fost numit episcop Teofil Seremi din Teiuş, cu care va începe o nouă epocă în istoria Bisericii româneşti din Transilvania - Unirea cu Roma.

Cu toate eforturile făcute de reformaţi în cursul atâtor decenii pentru calvinizarea Bisericii româneşti şi, deşi vom găsi şi mai târziu, în Banat şi unele părţi ale Tansilvaniei, sate cu păstori calvini, prin Haţeg, la Deva etc., iar prin părţile bihorene până prin anii 1727-1728 structuri calvine româneşti, cu pastori, protopopi sau vicari ai superintendentului calvin,[128)] totuşi calvinizarea românilor nu a izbutit. Care este explicaţia? De ce celelalte etnii Transilvănene catolice, ungurii, saşii şi secuii au părăsit atât de repede catolicismul şi au aderat la Reformă?

Se susţine că românii, complet ignoranţi în ce priveşte temeiurile dogmatice ale credinţei ortodoxe, ar fi fost profund legaţi de cultul sfinţilor, al icoanelor, al crucii şi al rugăciunilor pentru cei morţi, pe lângă credinţa într-un Dumnezeu atotputernic, răsplătitor al faptelor omeneşti bune şi rele, milostiv şi răscumpărător prin moartea de pe Cruce a Fiului Omului, elemente de credinţă cărora propaganda

calvină le cerea eliminarea. Nu se poate spune că aceste afirmații nu ar conține adevăr. Dar acelaşi cult al sfinților, al icoanelor, al morților etc. îl aveau ungurii, saşii şi secuii catolici şi la fel de ignorante erau şi masele lor de credincioşi în ce priveşte temeiurile dogmatice ale credinței. Cu toate acestea, la întâia atingere cu reforma, au părăsit catolicismul.

Alții atribuie rezistența românilor la calvinism influenței ortodoxiei din principate. A fost şi acesta un stimulent la rezistență, dar n-a fost hotărîtor. Aceeaşi influență au exercitat-o şi asupra ungurilor, saşilor şi seciulor țările catolice, cu deosebire Ungaria şi Austria habsburgică, dar fără rezultat.

În realitate, atât adeziunea grabnică a ungurilor, saşilor şi secuilor la reformă cât şi rezistența românilor, au avut în primul rând un caracter social politic. Adeziunea la reformă a celor dintâi a fost o mişcare insurecțională, nu datorită caracterului dogmatic al noii confesiuni, ci profundei nemulțumiri sociale de propriile ierarhii bisericeşti, de viață şi apucăturile ierarhilor lor. Aceste ierarhii formau o *castă* stăpână pe mari privilegii sociale şi politice, aşezată deasupra poporului, distanțată de el, trăind din dijmele şi exploatarea propriilor credincioşi, a muncii lor, predicând în acelaşi timp cu fățărnicie egalitatea tuturor oamenilor înaintea lui Dumnezeu, răbdarea, iertarea şi iubirea. În prăbuşirea acestei ierarhii masele populare vedeau zdrobirea unuia din factorii esențiali ai exploatării şi împilării. Pentru aceste popoare, reforma a fost continuarea revoluțiilor din 1437 de la Bobâlna şi a celei mai recente, din 1514, a lui Gheorghe Doja.[129)]

La români, în schimb, ***"ierarhia Bisericească era abia la începutul înfiripării ei. Câțiva episcopi pe care i-a avut au fost abia nişte bieți oameni tolerați în funcțiile lor, fără castele, fără latifundii, fără mii de robi şi fără banderiile în fruntea cărora să mărşăluiască în zale. Ei nu luau parte la conducerea țării, la făurirea legilor şi exploatarea şi ținerea în robie a mulțimilor. Iar preoțimea de rând, departe de a forma o castă privilegiată, avea soarta comună a credincioşilor, plătind până târziu aceleaşi dijme, fiind legați, iarăşi până foarte târziu de aceeaşi glie pe care nu o puteau părăsi nici ei, nici copiii lor, fiindcă făceau parte din averea mişcătoare a stăpânului de pământ. Nici vlădicii, nici preoții satelor nu făceau parte din clasa asupritorilor, ei nu puteau împila pe nimeni şi nu trăiau din rodul ostenelelor credincioşilor lor. Astfel nu puteau trezi în sufletele acestora sentimente de invidie, de ură şi răzbunare, care să-i îndemne la revoltă distrugătoare de altare şi icoane, la părăsirea Bisericii ai cărei slujitori erau la fel de împilați şi de storşi"***.[130)]

Pe de altă parte, reforma a prins prea puțin în masa popoarelor latine, mai conservatoare şi cu un foarte vechi stagiu în creştinism în raport cu popoarele germanice şi fino-ugrice. Viața spirituală a popoarelor latine se desfăşoară într-o permanentă comuniune cu lumea sfinților şi cu a celor trecuți peste pragul morții, care au nevoie de ajutorul nostru şi după ieşirea din viața pământească, credință pe care din sufletele românilor n-a putut-o scoate nici bizantinismul greco-slav cu respingerea Purgatoriului, a cultului morților, manifestat prin diferite acte de pietate şi milostenie, prin care ***"se dau pâini peste sicriu, se aprind lumânări şi se arde tămâie pe morminte, se fac slujbe şi rugăciuni şi se dă pomană pentru ei"***.[131)]

CAPITOLUL IX

UNIREA CU ROMA

EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692-1697) şi ATANASIE ANGHEL (1698-1713)

La 26 iunie 1686, prin tratatul de la Viena, Transilvania a acceptat protecţia Casei de Habsburg, iar împăratul recunoaşte pe principele calvin Apafi. În primăvara anului 1688, când reprezentanţii Transilvaniei au semnat declaraţia de fidelitate şi supunere faţă de împărat, provincia avea - din punct de vedere religios - caracter protestant, de nuanţă calvină, aceasta datorită, cu deosebire, faptului că, în ultimele opt decenii, principii care au stăpânit-o au fost adepţi fanatici ai calvinismului. Pe lângă cele trei Biserici protestante, libere şi privilegiate, calvină, luterană şi unitariană, mai existau, încă, cea catolică, rămasă atât de slăbită în urma Reformei şi cea românească, orientală, impilată şi abia tolerată. Deşi legal şi formal religia catolică era între religiile *recepte*, Episcopia catolică de Alba Iulia fusese desfiinţată din 1566, catedrala ocupată de reformaţi, averile confiscate şi călugărtii obligaţi să părăsească ţara. Catolicii nu aveau episcop şi nici cel puţin un vicar. Prigonit şi lipsit de orice sprijin al statului, Catolicismul a fost redus la câteva parohii secuieşti. Disciplina clerului catolic, rămas fără autoritate superioară, a lăsat foarte mult de dorit, preoţii violând cu deosebire disciplina celibatului. Conducătorii Transilvaniei voiau să menţină în continuare această stare de lucruri şi sub habsburgi, cerând autonomia completă a provinciei în frunte cu principe calvin şi cu respectarea drepturilor Bisericilor, aşa cum se găseau ele pe timpul lui Gabriel Bethlen, ba mai mult, în afară de asigurarea dată de împărat, drepturile provinciei să fie puse şi sub protecţia unor state protestante: Anglia, Suedia, Danemarca, Prusia, Olanda şi Elveţia.[132)] Moartea lui Mihai Apafi I la 15 aprilie 1690 şi numirea de către turci, în locul urmaşului şi fiului acestuia, Mihai Apafi II, a lui Emeric Tököly, acesta cu curuţii săi şi având alături pe turci - şi silit de aceştia - , şi pe Constantin Brâncoveanu, înfrânge la 11 august oştile imperiale la Tohan-Zărneşti, iar la 8 octombrie turcii ocupă Belgradul. Sub această presiune, prin diploma de la 16 octombrie 1690, nevoit să accepte condiţiunile puse, împăratul *declară că orice încercare, din orice parte ar veni, de a modifica situaţia de drept şi, mai ales, cea reală a Bisericilor din Transilvania este în prealabil neavenită.* Toate bunurile Bisericii catolice: biserici, şcoli, moşii, care i-au fost luate în cursul vremii şi date reformaţilor (calvinilor) ori alteia dintre confesiunile protestante, rămân şi în viitor în posesia acestora. Numai după ce Tököly a fost alungat din ţară şi stăpânirea habsburgilor s-a consolidat, îndrăznesc şi catolicii să-şi pretindă drepturile. Împăratul, prin diploma din 4 decembrie 1691, cere dietei să le rezolve problemele. Dieta întrunită pe ziua de 15 martie 1692 la Sibiu, a început tratative cu catolicii, dar nu au ajuns la nici un rezultat. În lipsa înţelegerii între confesiuni, guvernul a hotărît să supună rezolvarea cauzei deciziei împăratului. Rezoluţia imperială s-a dat la 9 aprilie 1693, când Leopold I a emis *Diploma suppletorium de negotiis religionis*, care asigură celor patru confesiuni recunoscute, deci în egală măsură şi catolicilor, liberul exerciţiu al cultului şi respectarea tuturor drepturilor, libertăţilor şi privilegiilor de care se bucură şi celelalte religii recepte, apoi, cedarea pentru catolici a bisericii reformate şi a colegiului unitarian din Cluj, a bisericii catedrale din Alba Iulia, precum şi cumpărarea, pe seama lor, a domeniului Mănăştur, pe care-l vor folosi pentru nevoile lor şcolare şi bisericeşti şi în fruntea Bisericii catolice din Transilvania să fie aşezat un *vicar apostolic* înzestrat cu toate puterile unui episcop - însă catolicii nemulţumiţi cer episcop cu puteri depline, pe care împăratul îl aprobă şi numeşte la 10 ianuarie 1696.

În tot acest timp cât Transilvania trecea prin aceste frământări politico-religioase, Biserica românească, deşi nu făcea parte din cultele recunoscute, fiind numai *tolerată*, din unele puncte de vedere avea o situaţie mai bună decât cea catolică. Înainte de toate avea episcop care-i hirotonea preoţii, îi sfinţea mirul, antimisele şi lăcaşurile de cult, avea mănăstiri şi, atât preoţii cât şi credincioşii puteau locui pe întreg cuprinsul ţării, În schimb, însă, din alte puncte de vedere situaţia ei era mult mai grea decât a celei catolice.. ***"Ea nu dispunea de numărul însemnat de fruntaşi mireni, bogaţi, culţi şi cu înalte situaţii în viaţa publică a ţării, care s-o ocrotească şi să lupte cu hotărîre pentru drepturile şi libertăţile ei cum avea catolicismul şi, ceea ce e mai grav, Biserica întreagă, cu toate instituţiile şi ierarhia ei, se găsea sub teroarea protestantismului calvinesc. Conducătorul adevărat al ei era superintendentul calvin, fără a cărui autorizaţie vlădica nu***

putea sfinţi preoţii, nu putea pedepsi pe cei vinovaţi, nu putea vizita bisericile şi nu putea soluţiona nici o cauză bisericească mai importantă. Hotărîrile sinoadelor româneşti trebuiau supuse aprobării superintendentului calvin şi vlădica era dator să participe cu un număr de preoţi la sinodul calvinesc şi să-i supună spre revizie hotărîrile propriului sinod şi ca să-şi însuşească aici cunoaşterea **credinţei celei adevărate.** ***"***[133] Mai erau obligaţi românii să renunţe la ritul Bisericii, fiind contrar concepţiilor reformate, să recunoască între Sfintele Taine numai Botezul şi Cina Domnului, să elimine cultul Sfinţilor, icoanelor, ceremoniile de la înmormântare şi cu deosebire să înveţe **Catehismul calvinesc**. Pentru toate acestea, mai ales în timpul din urmă *preoţimea română a fost impusă la o excesivă contribuţie de război, secătuind-o de bani, cereale, fân, carne, vin etc. sărăcind-o cu totul.*

În acelaşi timp în ţinuturile vecine Transilvaniei, supuse şi ele aceluiaşi împărat, pentru preoţii români, ***"sacerdos nationis Valachorum"***, din protopopiatul Satu Mare care, urmând pilda rutenilor, s-au unit cu catolicii în 1689, s-a propus să fie scutiţi de sarcinile iobăgeşti ca şi preoţii catolici şi să nu fie constrânşi a da dijme preoţilor necatolici. *Pentru rutenii trecuţi la unire a fost numit episcop Ioan Camillis.* La 23 august 1692 a apărut importanta *diplomă a împăratului Leopold I*, care stabileşte scutirile şi drepturile preoţilor ruteni care s-au unit sau se vor uni cu Roma. Cei ce sunt fiii aceleiaşi Biserici - se arată în diplomă - şi au acelaşi conducător spiritual, indiferent de neamul din care fac parte, toţi trebuie să se bucure de aceleaşi drepturi. Aflând că unii domni de pământ tratează pe preoţii uniţi ruteni ca pe iobagi, punându-i la munci alături de servitori, îi arestează, îi bat şi-i batjocoresc în tot chipul atât pe ei cât şi Biserica lor şi lucrurile sfinte, dispune ca pe viitor preoţii uniţi şi bunurile Bisericii Unite să se bucure de aceleaşi drepturi care sunt garantate preoţilor şi Bisericii Catolice. Mai dispune să li se dea uniţilor ruteni terenuri pentru biserici, pentru case parohiale, cimitire şi şcoli, iar copiii de preoţi să fie socotiţi ca născuţi din părinţi liberi şi să nu fie ţinuţi în iobăgie. Exprimă nădejdea că nu numai rutenii, ci şi alte neamuri se vor întoarce la Biserica lui Cristos Catolică.[134] În anul următor - 1693 - împăratul pune în vederea consiliului de război să dea dispoziţii tuturor comandanţilor de trupe să ia măsurile ce se cuvin împotriva acelora care nu vor respecta scutirile şi privilegiile acordate preoţilor ruteni uniţi cu Roma.

În aceste împrejurări, la 18 decembrie 1692, guvernatorul Banfi numeşte în fruntea Bisericii Româneşti din Transilvania *ca episcop pe Teofil, dar în aceleaşi condiţiuni de calvinizare în care au fost numiţi şi antecesorii săi pe timpul domniei fanaticilor principi calvini.* De aceea unii dintre români, din părţile Sătmarului, Băii Mari, Crasnei etc., urmând exemplul rutenilor, au aderat şi ei la unire, preoţii lor recunoscând jurisdicţia episcopului greco-catolic al rutenilor, de Camillis. La 21 martie 1695 episcopul raporta congregaţiei *"De propaganda Fide"* că a izbutit să aducă la unire 40 de preoţi români din părţile Bihorului şi Crasnei. În anul următor îl roagă pe cardinalul Kolonich să-i extindă jurisdicţia şi asupra altor ţinuturi româneşti: Solnoc, Chioar, Maramureş ş.a. Peste 140 din aceste parohii româneşti care, împreună cu cele rutene, au format dieceza greco-catolică de Muncaci, vor fi dezmembrate de la această eparhie abia în anul 1853, odată cu înfiinţarea episcopiei Gherlei, căreia îi vor fi repartizate prin bula papală *Ad Apostolicam Sedem.*

Sarcinile tot mai grele puse asupra românilor din Transilvania, a Bisericii şi a clerului românesc, precum şi aceste antecedente rutene de adeziune la Biserica Romei, cu păstrarea ritului, sărbătorilor, posturilor, icoanelor, cultului morţilor etc. au pus pe gânduri pe episcopul Teofil şi fruntaşii preoţimii române. ***"Istoria unirii*** - spune Nicolae Iorga - ***pe care au întunecat-o şi complicat-o patimi, uşor de înţeles, dar dăunătoare statornicirii adevărului istoric, e nu se poate mai simplă, precum simple erau împrejurările şi simplă firea poporului a cărui aristocraţie de popi foarte puţin cărturari, a luat în mai multe rânduri, sub doi vlădici, unul după altul aceleaşi măsuri pe care le poruncea vremea... În vecinătate erau Domni de acelaşi neam, care erau deprinşi să se amestece în afacerile Bisericii din Bălgrad... Un cuvânt venit de la Iaşi şi Bucureşti nu mai putea ajuta nimic... Două lucruri se puteau face: să se urmeze vechile legături cu calvinii sau aceasta să fie lepădată pentru a face o alianţă religioasă cu noul domn al ţării. De calvini erau sătui românii... Starea peste tot a românilor din Ardeal era cea mai proastă... Preoţii stăteau şi ei pe marginea sălbăticiei. Erau câte şase într-un sat... Numai potcapul de culoare albastră pentru popii de rând, neagră pentru protopopi, îi deosebea de ceilalţi săteni. Arau, semănau şi culegeau ce li se îngăduia... Ei atârnau mai mult de domnul locului decât de protopop sau de***

vlădică. Se mai putea găsi cineva care să ţie, acum când puterea trecuse în mâinile altora, la calvinismul superintendenţilor şi domnilor rămaşi atunci când principele dispăruse?... Era deosebire de purtare între catolici şi calvini, care trebuia să măgulească pe fraţii noştri chiar şi în afară de făgăduieli. Calvinii «Craiului» băteau din picior, catolicii împăratului făceau propuneri, cei dintâi ameninţau cu temniţele şi bătăile, aceştilalţi făceau să se zărească începutul unei ere de libertate şi lumină".[135)]

Iezuiţii care vor acţiona între români vor trebui să ţină seamă, în opera lor misionară, de unele norme fixe *stabilite de Sfântul Scaun pentru misionarii care activau în lumea orientală, încă din 1669 prin Congregaţia de Propaganda Fide, în Monita ad misionaries in partibus orientalibus:*

- unirea trebuie să se facă în credinţă;
- semnul văzut al acestei uniri este recunoaşterea papei ca şef suprem al Bisericii lui Hristos în lume, fiind urmaşul direct al Sf. Apostol Petru, căpetenia Apostolilor;
- respectarea ritului şi disciplinei Bisericii orientale, a posturilor, sărbătorilor, obiceiurilor, ceremoniilor, rugăcinilor etc.;
- *să nu îndemne pe orientali să treacă la ritul latin şi a nu se îngădui astfel de treceri fără autorizaţia specială a Sfântului Scaun.*

Punctele dogmatice care vor trebui să fie respectate vor fi cele fixate la 1439 prin sinodul de la Florenţa: primatul papal, purcederea Spiritului Sfânt şi de la Fiul-Filioque, existenţa Purgatoriului şi valabilitatea pâinii nedospite, a azimei, ca materie a Euharistiei.

În limitele acestor norme au început iezuiţii din Alba Iulia discuţiile de unire cu conducătorii Bisericii româneşti din Transilvania.

Discuţiile purtate din partea catolicilor de către iezuitul Ladislau Baranyi, paroh în Alba Iulia, cu conducătorii Bisericii româneşti în frunte cu vlădica Teofil, au început încă din 1693, în secret, pentru a nu afla calvinii care stăpâneau atât de aproape Biserica românească. După patru ani de discuţii, când pregătirile au ajuns să fie hotărîtoare, problema unirii a fost pusă public, în sinodul convocat în cursul lunii februarie 1697, la Alba Iulia. *În prima zi* vlădica Teofil a arătat starea Bisericii sub calvini şi efortul depus de aceştia de a-i schimba credinţa şi ritul şi, arătând folosul şi binele ce ar urma prin unirea cu Roma. *În ziua a doua* au stabilit condiţiile de unire: să primească cele patru puncte, rămânând neschimbate ritul şi disciplina orientală. După stabilirea condiţiunilor bisericeşti, s-au discutat condiţiile politice: să se dea Bisericii şi preoţimii româneşti aceleaşi drepturi care le au catolicii şi să nu mai fie socotiţi *toleraţi*. Apoi s-a stabilit ca hotărîrile luate să fie aduse la cunoştinţa împăratului şi a cardinalului Kolonich. Pe baza hotărîrii aduse la sinodul din februarie, la 21 martie 1697, s-a redact *declaraţia* prin care Biserica pravoslavnică românească din Transilvania se uneşte cu Biserica Romei:

"Noi Teofil cu mila lui Dumnezeu episcopul Bisericii româneşti din Ardeal şi din părţile Ţării ungureşti lui împreunate şi tot clerul aceleiaşi Biserici, lăsăm pomenire prin scris aevea aceasta tuturor cărora se cuvine, cum că în trecuta lună din februarie când am avut săbor mare în Bălgrad cu o inimă am aşezat ca să ne întoarcem în sânul Maicii Biserici romano-catoliceşti şi iarăşi să ne unim cu ea, toate acele primindu-le şi crezându-le, care ea le primeşte, le mărturiseşte şi le crede. Şi mai întâi mărturisim acele patru puncte în care până acum ne-am împerecheat" (urmează cele patru puncte privitoare la *Primatul papal, Purgatoriul, azima ca materie validă a Sf. Euharistii* şi *Filioque*). După această mărturisire se cer de la împărat, ***"privilejuri şi scutinţe, care le au nu numai preoţii romano-catolici ci şi arianii, luteranii şi calvinii"***. După încheiere, declaraţia este semnată de Teofil şi 12 protopopi.

Cu toate că declaraţia de unire a devenit publică şi trimisă împăratului, calvinii îşi exercitau în continuare jurisdicţia asupra Bisericii româneşti. La 9 aprilie 1697, la două luni după sinodul de unire, o dispoziţie a lui Teofil prin care numea provizoriu pe protopopul Ioan din Hunedoara, în locul lui Nicolae, decedat, pe pagina 2 găsim ordinul de numire redactat în ungureşte şi semnat de superintendentul Vesszpremi Istvan ***"episcop ardelean reformat maghiar şi român"***, care însărcinează pe acelaşi ***"popă Ioan"*** cu conducerea provizorie a protopopiatului până se va întruni sinodul calvinesc care-l va aşeza definitiv şi-i va lua jurământul.[136)]

Acţiunea pentru unire continuă cu intensitate. La 10 iunie 1697 au semnat alţi 12 protopopi declaraţia de reunire. Dar urgentarea problemei, la Viena, devine pentru moment inutilă fiindcă, în iulie, Teofil a încetat din viaţă. A stăruit suspiciunea că ar fi fost otrăvit.

Ales grabnic, cu acordul calvinilor, Atanasie Anghel, preot, originar din Bobâlna, jud. Hunedoara, fiul preotului de acolo, la 28 ianuarie 1698 a fost hirotonit episcop la Bucureşti, de unde s-a întors cu daruri din partea domnitorului Constantin Brâncoveanu, dar şi cu *Instrucțiunea* stabilită de patriarhul Dositei al Ierusalimului, prezent în Bucureşti, redactată în 22 de puncte, între care faimosul punct 5, de a nu întrebuința la slujbe limba românească, ci *"slovineasca sau elineasca"*. Toate punctele prevăd dispoziții împotriva calvinismului, doar în punctul 10 pare a se referi la catolici, cerând să facă Sfânta Cuminecătură cu pâine dospită.[137)] Odată cu declarația de unire, sinodul din februarie 1697 ceruse şi câteva drepturi de natură politică, la care s-au opus cu toată hotărîrea guvernatorul George Banfi şi cancelarul Nicolae Bethlen, ambii calvini, petrecând şi ei atunci la Viena. Hotărîrea imperială, luată la 16 aprilie 1698 şi comunicată guvernului ardelean la 28 mai, ținând cont şi de dorințele calvinilor, *împărtăşeşte pe preoții români de privilegiile şi drepturile preoților cultului cu care se vor uni,* calvinii dorind şi ei să-şi asigure unirea românilor, promițând acum şi ei aceleaşi privilegii, fiindcă cine izbutea să-i câştige pe români devenea majoritar şi astfel domina politic întreaga activitate a țării. Dar împotriva unirii cu calvinii pledau nu numai Instrucțiunile date de Dositei, ci şi trecutul atât de recent de umilințe şi prozelitism care tindea să înlocuiască cu totul *Legea românească.*

În scopul de a clarifica situația, Atanasie a convocat *sinodul de la 7 octombrie 1698*, la care, la început au fost invitați numai protopopii, apoi, având în vedere importanța hotărîrilor ce trebuiau luate, sinodul a fost întregit cu preoții şi cu câte 2-3 fruntaşi din fiecare parohie. O însemnare păstrată la Nilles arată că 2270 de preoți au semnat hotărîrile sinodului, preoții parohi care au făcut, pe rând, mărturisirea credinței. Întregirea sinodului a fost făcută pentru a nu putea fi acuzați episcopul şi protopopii că au făcut unirea singuri... Aceasta a fost o consultare a poporului, fără precedent până atunci în unirile religioase. În urma acestei adeziuni s-a redactat declarația de unire de la 7 octombrie 1698, semnată de episcopul Atanasie şi 38 protopopi districtuali.

CARTEA DE MĂRTURIE

"Noi mai jos scrişii, protopopii şi popii bisericilor româneşti dăm în ştire tuturor celor ce se cuvine, mai vârtos Țării Ardealului. Judecând schimbarea acestei lumi înşelătoare şi nestarea şi neperirea sufletelor căruia în măsură mai mare trebuie a fi decât toate, din buna noastră voie ne unim cu Biserica Romei cea catolicească şi ne mărturisim a fi mădulările acestei Biserici sfinte, catolicească a Romei prin această CARTE DE MĂRTURIE a noastră şi cu acelea privilegiuri voim să trăim cu care trăiesc mădularele şi popii acelei Biserici sfinte, precum înălțimea sa şi încoronatul craiul nostru în milostenia decretului înălțimii sale ne face părtaşi... *S-a dat în Bălgrad în anii Domnului 1698 în 7 zile a lui octombrie* ***"***. După aceea cu un scris mai mărunt, dar de aceeaşi mână, continuă: ***"Însă întru acest chip ne unim şi ne mărturisim a fi mădularele sfintei catoliceşti Biserici a Romei, cum pe noi şi rămăşițele noastre din obiceiul Bisericii noastre a Răsăritului să nu ne clătească, ci cu toate ceremoniile, sărbătorile, posturile, cum până acum aşa şi de acum înainte să fim slobozi a le ține după calendarul vechi şi pe cinstitul vlădicul nostru Atanasie până la moartea sfinției sale să n-aibă puterea a-l clăti din scaunul sfinției sale..."*** După pecetea episcopului şi semnătura lui şi a celor 38 de protopopi se mai adaugă:***"Şi aşa ne unim acei ce-s scrişi mai sus cum toată* Legea noastră *să stea pe loc. Iară de n-ar sta pe loc acele, nici aceste puncte să n-aibă nici o tărie asupra noastră şi vlădica nostru Atanasie să fie cap şi nimeni să nu-l hărbutăluiască"***.[138)]

În timpul cât se purtau discuțiile de unire, între 20 octombrie - 12 decembrie 1698, şi-a ținut şi dieta şedințele, tot la Alba Iulia, cu scopul declarat de a stabili noi contribuții asupra clerului român în legătură cu cantonarea de trupe în țară. La 23 noiembrie, dieta a luat în dezbatere şi rezoluția împăratului de la 16 aprilie, rugându-l să renunțe la punerea pe picior de egalitate a preoților români, chiar dacă se vor uni cu vreunul din cultele recunoscute, aceasta constituind o injurie, o umilință şi un prejudiciu pentru cele trei națiuni. Drept răspuns la această intervenție, Episcopul Atanasie şi preotul Baranyi cer Cardinalului Kolonich să demaşte la împărat uneltirile calvinilor. La 16 februarie 1699, împăratul, luând la cunoştință de unirea românilor, emite diploma cunoscută sub numele de Diploma I-a Leopoldină, prin care, asemeni celei date pentru ruteni la 23 august 1692, stabileşte ca *bisericile, fețele bisericeşti şi lucrurile de lege grecească ce sunt unite cu Sfânta Biserică a Romei... aceeaşi*

scutință bisericească să o aibă... ca şi a celor de lege latinească. Diploma a produs o impresie foarte dureroasă în sunul națiunilor privilegiate. Cei dintâi care reacționează sunt chiar catolicii, care dau lui Atanasie instrucțiuni pentru a nu extinde drepturile asupra întregii mase de preoți şi a rudeniilor lor, ci numai a câte unul din fiecare parohie.

Discuțiile încinse, controversele iscate şi, cu deosebire, agitația calvinilor l-au obligat pe împărat să intervină cu încă o diplomă, la 12 decembrie 1699, prin care respinge afirmațiile că românii ar fi constrânşi la unire cu catolicii şi arată că *au libertatea de a se uni cu una din cele patru religii recepte sau a rămâne în starea lor de acum*. Dar guvernul Transilvaniei nu se astâmpără şi, în speranța că-i va putea hotărî pe români pentru calvinism, cu tot protestul lui Atanasie, a întreprins o anchetă pentru a obliga pe fiecare locuitor român să se declare personal dacă vrea să rămână în legea veche, sau vrea să treacă la una din cele patru religii. Se cunosc prea puțin rezultatele acestei anchete. Unii s-au declarat că vreau să rămână în legea veche, deci cu ceremoniile pe care unirea cu Roma le lasă neatinse. Mulți au declarat că ei cred în ceea ce crede Vlădica.

În acest timp, în părțile Chioarului, alți 12 preoți, şi ale Sătmarului alți 58, în frunte cu protopopul din Ruseni, au aderat la unire, solicitând jurisdicția episcopului de Muncaci, Camillis.

Făcând vizitații canonice, cu deosebire în părțile mai *"fierbinți"* ale diecezei, episcopul Atanasie Anghel s-a convins de rezistența unor preoți, cum au fost cei din Țara Hațegului, care se socoteau uniți cu calvinii, sau cei din părțile Braşovului şi Făgăraşului, mult timp scoşi de sub jurisdicția Bălgradului, s-a hotărît să convoace un nou *sinod la 4 septembrie 1700*, iarăşi cu o largă participare, la care au fost prezenți protopopii, fiecare cu "juratul" său, cu câte doi preoți şi câte trei țărani fruntaşi. După ce vlădica a pus în discuție problema unirii, s-au declarat toți de acord, inclusiv boierii din Țara Făgăraşului. Mai greu s-au lăsat convinşi cei din Hunedoara şi din scaunele săseşti ale Braşovului şi Sibiului. În ziua a 2-a, la 5 septembrie, Sinodul a stabilit că primeşte cele patru puncte şi altceva nimic, apoi, în aceeaşi zi, a redactat MANIFESTUL de unire în care arată că ***"slobozi de bună voie şi porniți de Duhul Sfânt ne-am unit cu Biserica Romano-catolică şi prin rândul acestora ne mărturisim a fi mădularele ei, toate primindu-le, mărturisindu-le şi crezându-le, câte le primeşte, le mărturiseşte şi le crede dânsa şi mai ales acele patru puncturi, în carele ne vedem până acuma a fi osebiți..."*** După ce arată că aşteaptă aceleaşi privilegiuri de care se bucură ***"cei de ritul latinesc, după Sfintele Canoane şi privilegiurile de fericiți răposații crai ai Ungariei date"*** , **"Manifestul"** a fost semnat de episcopul Atanasie şi de 54 protopopi reprezentanți a 1640 preoți (după Clain, iar după Nilles 1563). Printre ei şi Ioan din Hunedoara cu cei 50 de preoți, Sava din Sălişte cu 15 preoți, Petru din Sibiu cu 33 preoți, Vasile din Braşov cu 35 preoți etc., consfințind astfel unirea cu Roma după tratative purtate sub doi ierarhi, aproape 8 ani.

Din cele de mai sus se desprind câteva succinte concluzii:

- *Unirea Bisericii* româneşti din Transilvania cu Biserica Romei, *nu a fost rezultatul unei constrângeri*, cum susține o istoriografie interesată, ci urmarea unor tratative purtate între reprezentanții celor două Biserici începute în 1693 sub Episcopul Teofil şi terminate în 1700 sub Atanasie Anghel.
- Străbunii au fost conştienți că *revin la Biserica Romei de care au fost despărțiți:* ***"Cu o inimă am aşezat ca să ne întoarcem la sânul Sfintei Maicii Biserici Romano-catoliceşti şi iară să ne unim cu ea, toate acelea primindu-le şi crezându-le, care ea le primeşte, le mărturiseşte şi le crede".***
- Unirea este deci rezultatul persuasiunii, al convingerii câştigate în urma discuțiilor şi tratativelor de aproape 8 ani. O influență la adoptarea hotărîrii a avut şi propaganda agresivă a calvinismului care prin unirea cu reformații amenința Biserica românilor cu dispariția.
- Împăratul, deşi catolic, a căutat întotdeauna să păstreze un echilibru între confesiuni şi n-a intervenit în desfăşurarea evenimentelor pregătitoare unirii, dovedindu-se mai mult un arbitru care a favorizat, în egală măsură, cele patru religii recepte din Transilvania.
- Ultimul argument de care se folosesc, de regulă, duşmanii unirii este *contestarea şi pretinsa falsificare a documentelor*, cum s-a întâmplat şi la Sinodul din Florența din 1439; când apusenii încercau cu texte din Sfinții Părinți să dovedească dogmele contestate, bizantinii pentru a justifica respingerea, susțineau că textele respective sunt falsificate sau interpolate de latini. Disputa de contestare a autenticității documentelor unirii religioase a românilor din Transilvania cu Roma a inițiat-o Nicolae Densuşianu, care a contestat identitatea textului românesc cu cel latin al **"Manifestului"** de

unire al sinodului din 7 octombrie 1698, susținând că textul românesc ar consemna numai o uniune sau *"alianță"* religioasă pentru a obține ***"privilegiomuri cu care trăiesc mădularele şi popii acestei Biserici sfinte"*** şi nu o *unire dogmatică*, aşa cum reiese din textul latin al sinodului care ar fi fost falsificat de iezuiți. Istoricul Augustin Bunea încă la 1893, a publicat în ***"Cestiuni din dreptul şi istoria Bisericii Române Unite"***, partea a II-a, studiul ***Autenticitatea şi genuinitatea manifestului de unire cu Biserica Romei din 7 octombrie 1698***, dovedind identitatea manifestului redactat în cele două limbi, deosebirile de nuanțare, proprii fiecărei limbi, sunt nesemnificative, fondul fiind în ambele variante identic. N. Densuşianu, contestând unirea în baza variantei româneşti a **"Manifestului"**, confundă, voit, când interpretează cuvântul ***"unire"*** identic cu ***"alianță"***. *Or, alianța* are întotdeauna caracter limitat şi se încheie între două sau mai multe state, care îşi păstrează frontierele care le despart şi tot specificul etnic național, colaborarea lor fiind numai în anumite situații sau acțiuni bine determinate, pe când unirea, chiar între două țări - cazul Principatelor Române la 1859 - elimină tot ce le-a despărțit până atunci, formând un stat unitar, o singură țară fără frontiere între ele, o singură constituție, un singur drapel, un singur imn, o singură conducere, cetățenii ambelor țări devenind după unire fii egali ai aceleiaşi patrii. Aşa interpretează istoria cuvântul ***"unire"***. Manifestul de unire din 1698 susține clar: ***"din bunăvoia noastră ne unim cu Biserica Romei cea Catolicească şi ne mărturisim a fi mădulările acestei Biserici Sfinte, catolicească a Romei din această carte de unire"***... Mădulările nu formează ***"alianță"*** cu corpul ci sunt părțile lui constitutive ale aceluiaşi organism: ***"Precum corpul este unul, deşi are mai multe mădulări... toate mădulările corpului formează un singur corp"*** (I Corinteni XII, 12). Aşa şi ***"mădulările"*** Bisericii catolice de rit latin, bizantin, armean, copt etc., toate formează un singur Corp al Bisericii una, sfântă catolică şi apostolică, unitate caracterizată prin mărturisirea aceleiaşi credințe, împărtăşirea cu aceleaşi Sfinte Taine şi supunerea aceleiaşi conduceri, urmaşului Sfântului Apostol Petru, pontificelui roman. Expresia ***"din bună voia noastră"*** nu este una formală şi reală, lipsind orice act de presiune, fiindcă românii au putut *alege* să se unească cu oricare din cele patru religii recepte din Transilvania sau cu nici una şi să rămână în continuare în credința lor, conform diplomei imperiale din 14 aprilie 1698. Nici un istoric român sau străin şi nici un filolog nu a reluat disputa inițiată de N. Densuşianu decât istoriografii Ortodoxiei confesionaliste româneşti. Dintre aceştia ne rezumăm la profesorul sibian Mircea Păcurariu, exponentul cel mai autentic al curentului antiunionist şi reprezentantul lui, caracteristic tocmai pentru susținerea cu rea-credință a falsurilor. Pentru profesorul sibian **"Manifestul"** unirii este redactat în ***"termeni vagi"***. Reproducând parțial din manifest, pentru a fi credibil omite ceea ce nu-i convine, deşi este esențial interpretării textului, anume din pericopa ***"şi pe cinstitul Vlădica nostru Atanasie, nimeni până la moartea Sfinției Sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul Sfinției Sale, ci tocmai de i s-ar tâmpla moarte, să stea în voia soborului pe cine a-l alege să fie Vlădică***, **pe care Sfinția Sa Papa şi Înălțatul Împărat să-l întărească** ***şi Patriarhul de sub biruința Înălției Sale să-l hirotonească"***... În broşura sa de propagandă antiunionistă, *Uniația, pagini din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania*, (Edit. "Vox", 1991, Satu Mare), pag.17, omite din text *competența Papei, stabilită de sinod, de a-l confirma,* ***"întări"*** pe vlădica nou ales şi lansează ***"probabilitatea"*** că părinții sinodali au vizat ca arhiereu hirotonisitor pe Patriarhul ortodox sârb din Carlovitz. Dar pentru aşa ceva nu era nevoie nici de unire şi nici să-l ***"întărească"*** Papa. În mod cert este vorba de un ierarh catolic din Imperiul habsburgic. Căci dacă ar fi fost vorba numai de o alianță religioasă rămâneau cu hirotonirile de episcopi în continuare în Țara Românească, aşa cum a fost până la 1698 şi nu schimbau pe Mitropolitul Ungro-Vlahiei cu Patriarhul sârb din Carlovitz. De altfel, trecerea timpului a confirmat că episcopii uniți, după Atanasie Anghel, au fost hirotoniți de ierarhi greco-catolici ruteni, ***"de sub biruința Înălției Sale",*** de la Muncaci, până la Ioan Bob cu care începe şirul hirotonirilor oficiate de episcopi români uniți greco-catolici.

- Nu se poate compara adevărata revenire făcută de părinții noştri prin unirea de la 1700 cu parodia numită ***"revenire"*** din 1948, care a fost un complex de crime, în fraternă complicitate, un guvern comunist şi ateu şi o ierarhie ortodoxă, la fel de vinovată.

CAPITOLUL X

GREUTĂȚILE ÎNCEPUTULUI.
REACȚIILE ÎMPOTRIVA UNIRII

Fiecare din părți a căutat să-şi asigure roadele uinirii. Catolicii au pretins garanții pentru păstrarea integrală a credinței, iar preoțimea română, în frunte cu episcopul Atanasie, dorea să fie din nou confirmate drepturile, libertățile şi privilegiile promise şi cuprinse în diplomele şi hotărîrile imperiale de până acum. Cardinalul Kolonich, deşi a fost sfătuit de sfetnicii săi că unirea nu poate fi întărită cu preoți de rit latin, față de care românii, infestați după schismă de atâta ură antilatină, vedeau rău un paznic iezuit pe lângă episcopul lor, totuşi a cerut să i se impună lui Atanasie un astfel de teolog, pentru a avea garanția păstrării curate a credinței. Aceste garanții, atât pentru unii cât şi pentru ceilalți, au fost cuprinse într-o *diplomă* a împăratului Leopold I, numită *a II-a leopoldină* din 19 martie 1701 şi în *Jurământul şi reversalul* semnat de Atanasie la 7 aprilie 1701. Diploma stabileşte drepturile şi îndatoririle episcopului, clerului şi Bisericii româneşti. Preoții vor fi scutiți de orice fel de sarcini publice, de dări, de vămi la treceri peste râuri, de dijme, ca şi nobilii țării, iar mirenii devin şi ei *fii ai patriei* în loc de tolerați până atunci, cu dreptul de a ocupa şi ei orice beneficiu public. Diploma sublinia mânia împăratului împotriva acelor ce nu vor respecta drepturile preoțimii unite şi-i vor pune, în continuare, la muncă, exploatându-i ca pe iobagi. După asigurarea, în trei articole, a privilegiilor, urmează articolele care stabilesc condițiuni, printre altele:

- să se ia din mâinile clerului catehismul calvinesc;
- vlădica va primi pe lângă dânsul un teolog, *causarum auditor generalis*, care va supraveghea respectarea disciplinei, canoanelor şi poruncilor Bisericii;
- va depinde de arhiepiscopia din Strigoniu, aceasta fiind autoritatea bisericească imediat superioară;
- nu va ține legături şi nu va coresponda în numele Bisericii cu nici un necatolic, mitropolit, patriarh, principe al Țării Româneşti, iar dacă va avea de scris probleme personale, va arăta scrisoarea teologului înainte de a o trimete;
- nu va spori inutil numărul preoților pentru a nu păgubi pe stăpânii de pământ;
- nu va hirotoni preoți bigami;
- cărțile ce se vor tipări vor fi supuse cenzurii teologului;
- înainte de a pretinde privilegii preoții trebuie să facă mărturisirea credinței înaintea teologului şi a episcopului;
- în caz de vacanță a scaunului episcopal, Biserica unită va propune trei candidați dintre care împăratul îl va numi pe unul.

Rolul acestei diplome a fost foarte important pentru Biserica Română Unită, deşi a fost diminuat, dintr-un punct de vedere, prin impunerea teologului romano-catolic şi, mai ales, prin hirotonirea - sub conditione - la Viena, a doua oară, a lui Atanasie, la insistența teologilor vienezi, fără aprobarea Sfântului Scaun şi obligația impusă de cardinalul Kolonich să depună *Jurământul* şi să semneze *reversalul.* Istoricii bisericeşti convin, pe bună dreptate, că acestea au fost acte de umilință la care a trebuit să coboare episcopul şi care trebuiau evitate. Deşi obligația de a ține lângă sine teologul latin, cu misiunea de a supraveghea toată activitatea episcopului, pare a fi actul cel mai umilitor, nu trebuie să uităm deficiențele care s-au strecurat în Biserica românească, rămasă cu un cler nepregătit, în atâtea veacuri de stăpânire străină. Se desfăceau foarte uşor căsătoriile, se hirotoneau preoți bigami, se organizau petreceri zgomotoase în reşedințele eparhiale, se înlocuiau şi se mutau preoții dintr-o parohie într-alta, după bunul plac şi interesul protopopilor sau episcopului. Toate acestea trebuiau eliminate din Biserică. Garanția neproliferării lor a constat în numirea teologului iezuit, fără de care nu se putea rezolva nici un act de administrare episcopală. Toată lumea ştia de acum că şeful real al Bisericii româneşti este teologul, care o va ține cu mult mai bine în mână decât superintendentul calvin pe baza condițiunilor impuse de principii Transilvaniei la numirea episcopilor. *Legea românească* se păstra însă, neatinsă, cu toate că sinodul devenise un element de simplă decorație. Situația acesta va dura puțin, fiindcă urmaşii lui Atanasie vor avea ceea ca i-a lipsit lui, pregătirea teologică, în baza

căreia devin ei stăpânii eparhiei, nu teologul iezuit. Începând cu Ioan Giurgiu Patachi, episcopii români uniți şi, mai târziu, mitropoliții şi episcopii diecezani vor proveni din elementele clerului cu cea mai solidă pregătire teologică.

În mai 1701 Atanasie a venit acasă însoțit de teolog, călugărul iezuit *Carol Neurauter.* A fost instalat în 20 iunie, cu un fast şi o pompă nemaiîntâlnite până atunci, la care a participat şi oficialitatea reprezentată prin vistiernicul Ardeaului, Ştefan Apor. Însă unirea, care s-a crezut formal încheiată cu actele de la Viena şi instalarea fastuoasă de la Alba Iulia, a avut, atât în țară cât şi în străinătate, duşmani foarte puternici. În Transilvania, cei dintâi şi cei mai puternici au fost cele trei Biserici protestante şi, în primul rând, calvinii şi unitarienii, care dețineau cele mai importante slujbe în stat şi erau proprietarii celor mai multe sate româneşti. Pentru ei, unirea românilor cu catolicii, a însemnat pierderea multor mii de brațe de muncă iobăgească, brațele preoților şi familiilor lor - soție şi copii - pierderea dijmelor precum şi a contribuțiilor către stat, la care preoții erau obligați până atunci. Nici proprietarii catolici n-au văzut bine unirea, fiindcă şi ei pierdeau aceleaşi contribuții, în calitate de stăpâni ai satelor româneşti. Prin drepturile date mirenilor de a nu mai fi socotiți ca *tolerați,* devenind cetățeni îndreptățiți a ocupa funcțiuni de stat, era amenințat cu prăbuşirea însuşi sistemul constituțional al țării. De aceea, când Inochentie Micu Clain a pus problema în dietă, a provocat izbucnirea revoltei nobiliare, gata-gata să-l arunce pe fereastră. O duşmănie neîmpăcată manifestau ierarhii din Principate, cu deosebire cei din Țara Românească, de mitropolia căreia a depins, până la Unire, Biserica din Transilvania. Acolo petrecea, de multă vreme, patriarhul Dositei al Ierusalimului, autorul *Instrucției* dată lui Atanasie cu ocazia hirotonirii de la Bucureşti, din ianuarie 1698.

În comitatul Maramureşului, bucurându-se de sprijinul calvinilor, păstorea în 1690 episcopul *Iosif Stoica*, numit încă de ultimul principe calvin, Mihai Apafi. Aici îşi găseau refugiul mulți dintre cei ce, din diferite principii nu primeau Unirea.

Protestanții împiedicau preoțimea de pe pământurile lor să adere la unire, printr-o persecuție uneori chiar sângeroasă, eludând obligațiile stabilite prin Diploma a II-a leopoldină, neacordând scutirile prescrise cuvenite uniților. Încă din octombrie 1700 episcopul Atanasie se plângea că preoții trecuți la unire sunt alungați din parohii, bătuți, întemnițați, li se luau vitele, li se dărâmau bisericile.[139)]

Multă tulburare a produs *Ion Țârca din Gâmbuț* care, râvnind vlădicia, a trecut în Țara Românească unde a cerut hirotonirea de episcop. Revenit în Ardeal, a refuzat să se prezinte la chemarea lui Atanasie. Prins şi întemnițat, a evadat cu ajutorul calvinilor. Cert este că acest Țârca s-a unit cu calvinii, s-a ridicat împotriva unirii şi a slujit un timp, mai înainte, ca pastor într-o parohie româno-calvină, de unde şi-a pierdut urma. În 1706 sau la începutul anului 1707, *în timpul răscoalei lui Rákoczi* a revenit în Ardeal şi s-a aşezat la Alba Iulia, unde a ocupat scaunul episcopesc, părăsit de Atanasie care s-a retras la Sibiu unde era şi guvernul țării. Din cauza teroarei desfăşurate de Țârca cu ajutorul curuților răsculați, întreaga operă a unirii a fost amenințată cu prăbuşirea, dar în curând trupele răsculate au fost învinse şi alungate şi cu ele a plecat şi Țârca. La un sinod convocat de Atanasie în toamna anului 1707, la care au participat 33 de protopopi, reînnoindu-şi adeziunea de la 1700, au semnat cu toții o nouă declarație de unire, l-au declarat pe Țârca nedemn de episcopie şi şi-au mărturisit supunerea față de episcopul Atanasie.

În timpul răscoalei au încetat din viață împăratul Leopold I (1705) şi cardinalul Kolonich (1707). Răscoala a luat sfârşit abia în 1711, an în care, în împrejurări încă nelămurite, probabil sub influența ruşilor ajunşi în Moldova cu Petru cel Mare, s-a produs în Biserica Unită o încercare de revenire la Ortodoxie, la care, sub presiune, ar fi aderat însuşi episcopul Atanasie, revenind însă grabnic asupra ei. Aceste tulburări de tot felul au îngreunat foarte mult viața Bisericii unite. În Maramureş, episopul *Iosif Stoica* deşi ducea o viață destrăbălată şi a fost anchetat şi închis pentru fărădelegile sale, datorită intervențiilor calvinilor, care aveau un mare interes ca Stoica să fie episcop, a fost eliberat. Aici s-a refugiat şi *Țârca*. După atâtea aventuri, rămas neastâmpărat şi nestăpânit, şi-a continuat activitatea de destrămare, hirotonind bigami, jefuind mănăstirea Uglea, oprind sate de la slujbe (cu interdict) şi revenind asupra opreliştei numai pentru bani, supus unei aspre investigații în 1709 a dispărut pierzându-i-se urma pentru totdeauna. În 1711 a murit şi Iosif Stoica. Urmaşul său, *Ştefan Serafim Petrovan*, un om nedecis, a cochetat şi el cu catolicii, însă calvinii l-au împiedicat în acțiunile sale.

În Bihor, datorită puternicei influențe a reformaților, 16 sate româneşti au trecut de la unire la calvini ***"pilda lor pare a fi urmată şi de românii din județul vecin al Sătmarului"***.[140)] Tot în Bihor întreține o

propagandă neîntreruptă episcopul sârb al Aradului. La 19 august 1713 vlădica Atanasie a încetat din viată.

EPISCOPUL IOAN GIURGIU PATACHI (1723-1727). După moartea lui Atanasie a urmat o vacanță de zece ani a scaunului episcopal, la care conducerea a avut-o teologul iezuit. Tulburările au continuat. Protopopii adunați la începutul lui noiembrie 1713, au oferit scaunul vlădicesc *iezuitului Szunyog*, fostul teolog al episcopului decedat, dar acesta, invocând statutele ordinului iezuit care opresc pe membrii săi să ocupe demnități în afara tagmei călugărești, a refuzat. După aceea l-au ales în unanimitate pe cehul *Venceslav Franz,* fost secretar al lui Atanasie. Dar împăratul a refuzat pe motivul că era laic şi sinodul trebuia să propună conform Diplomei a II-a Leopoldine, trei candidați dintre care împăratul trebuia să numească pe unul. Curtea din Vieana a dorit şi a cerut ca între candidați să fie şi *Ioan Giurgiu Patachi*, preot misionar român de rit latin în Făgăraş. După multe tratative cu protopopii, s-a ajuns la un consens în baza căruia la 23 decembrie 1715, împăratul Carol VI îl numi episcop pe Ioan Giurgu Patachi, născut în anul 1682 din părinți români, în satul Strâmbu, comitatul Solnocului, în ungureşte Horgos Patak, de unde şi numele lui. Rămas orfan de ambii părinți, a fost crescut de iezuiți. A studiat la Cluj, Sabaria (Szambathely), Viena şi Roma. Din 1712 era preot misionar în Țara Făgăraşului.

Începându-se zidirile noii cetăți a Albei Iulii, căzând în perimetrul lucrărilor printre altele au fost demolate şi ***"Mitropolia Bălgradului cu Biserica cea de Mihai Vodă cel Viteaz pe la 1600 făcută"***.[141)] Terenul primit în cartierul *Maieri* al oraşului şi suma de 1300 florini necompensând paguba făcută, odată cu diploma din 23 decembrie 1715 prin care îl numise pe episcopul I.G.Patachi, împăratul a înzestrat episcopia cu moşiile, domeniile fiscale, de la Sâmbăta de Jos, districtul Făgăraşului şi de la Gherla. Reînființând iarăşi la Alba Episcopia romano-catolică, scoasă de reformați la 1566 şi ținând cont de hotărîrea conciliului Lateran din 1215, că în aceeaşi localitate nu pot rezida doi episcopi catolici, Episcopia română unită a fost mutată la Făgăraş, aproape de domeniul de la Sâmbăta de Jos. Abia la 1721 a fost aprobată numirea lui I. Giurgiu Patachi de Sfântul Scaun prin bula papală *Rationi Congruit*. Înainte de hirotonirea ca arhiereu, a trecut de la ritul latin la cel oriental, devenind călugăr bazilian în Agram, unde a fost sfințit episcop. La 17 august 1723 a fost instalat festiv în catedrala *"Sfântul Nicolae"* din Făgăraş. După abia patru ani de episcopat, la 29 octombrie 1727, I.G.Patachi a încetat din viață în vârstă de abia 45 de ani.

Se cuvine să ne oprim în mod deosebit asupra importanței bulei papale ***"Rationi Congruit"***, prin care, pe de o parte *se canonizează Episcopia Română Unită de Făgăraş,* iar pe de altă parte *este actul de naştere al şcolilor din Blaj.*

În vremea când în Moldova la 6 octombrie 1711 şi în Țara Românească la 5 ianuarie 1716 se instalase regimul fanariot, prin care ortodoxia filo-turcă şi antiromană îşi desfăşoară nestingherită activitatea sub protecția otomană, în Transilvania, Biserica românească, intrată cum a putut în comuniune cu Biserica Romei a dat naştere unei instituții româneşti, de cea mai mare importanță pentru întregul neam, Episcopia Română Unită a Făgăraşului, în cadrul căreia, după stabilirea reşedinței la Blaj, va lua ființă Mănăstirea cu seminarul "Sfintei Treimi", *"Mama şi învățătoarea întregului neam românesc"*, aşa cum a numit-o Petru Maior, instituție care, pe lângă seminarul *"Bunei Vestiri"* a întemeiat şi *"Fântânile Darului"*, sau şcolile blăjene, izvor de apă vie pentru toți românii, atât de o parte cât şi de cealaltă a Carpaților. Baza lor juridică a fost Bula papală, promulgată la 18 mai 1721 de către Papa Inocențiu al XIII-lea (1721-1724), cunoscută - după cuvintele de început - ***"Rationi Congruit"***. Aşa începe: ***" Rationi Congruit et convenit honestari"***... ***"Se cuvine şi se potriveşte rațiunii, judecății sănătoase să onoreze"***... inițiativa antecesorului său, Clemente al XI-lea (1700-1721), decedat cu două luni înainte (la 19 martie 1721).

Câteva antecedente lămuritoare:

Inițiatorul acestei bule, promulgată de Papa Inocențiu al XIII-lea, a fost antecesorul său în scaunul Sfântului Apostol Petru, Papa Clemente al XI-lea care anterior alegerii, s-a numit Giovanni Francesco Albani şi se pare că era de origine aromân. În orice caz este sigur că a fost în bune relații cu domnitorul Constantin Brâncoveanu şi cu boierii Cantacuzini din Țara Românească, îndeosebi prin Răducanu (Radu sau Rodolfo), fiul lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, cunoscutul protector al

catolicilor, el însuşi *greco-unit* (ortodox unit). Răducanu, studiind la Padova, a fost omul de legătură între Brâncoveanu şi Papă, încă înainte de urcarea acestuia în Scaunul Pontifical.

Radu Dudescu, Mihail Cantacuzino, fratele Stolnicului şi soția lui Păuna, cu fiii Radu şi Constantin, părăsind Țara Românească după martiriul lui Brâncoveanu şi al fiilor săi la Constantinopol, ajung pe furiş, prin Messina, Napoli, Bologna, Ferrara şi Veneția la Viena, pentru a cere protecție împărătească. Păuna merge la Papa Clemente XI personal, pentru protecția fiului ei Radu. Legăturile Cantacuzinilor cu papalitatea vor continua şi după aceea. Aşa se explică fixarea episcopului Ioan Giurgiu Patachi şi a reşedinței episcopiei Române unite la Făgăraş, fiindcă Țara Făgăraşului era o feudă a Țării Româneşti.

Alt motiv al mutării episcopiei româneşti, de la Alba Iulia la Făgăraş, a fost pretenția episcopului romano-catolic Martonffi, instalat cu mare fast creat de protopopii români greco-catolici, la 17 februarie 1716, după restaurarea episcopiei catolice a Transilvaniei, din care a fost alungat episcopul pe la jumătatea secolului al XVI-lea de către calvini, potrivit hotărîrii Conciliului Lateran II din 1215, în virtutea căreia nu pot avea reşedință două episcopii catolice în aceeaşi localitate, a cerut ca el să fie unicul episcop cu jurisdicție peste toți catolicii din Transilvania, de ambele rituri, iar Ioan Giurgiu Patachi să fie vicatrul său. Or, acum erau cu totul schimbate lucrurile față de 1215, când papii cereau într-una protecția românilor catolici de rit bizantin, prin numirea unui episcop vicar pentru ei, ceea ce episcopii maghiari n-au făcut. Acum Biserica Română Unită îşi avea deja cristalizată ființa încă de la unirea din 1700.

Diplomația papală ajunse astfel într-o gravă încurcătură. Numai dragostea Papei Clemente XI față de români pe care-i cunoştea prin Cantacuzini, inscusința şi vizuinea lui superioară, a salvat cauza printr-o acțiune diplomatică. Papa ar fi dorit pentru români o arhiepiscopie autonomă, dar opoziția maghiaro-vieneză era foarte greu de învins. Cel ce nu putea canoniza Diploma a II-a Leopoldină, nu putea aproba nici cererea lui Martonffi, dar nu putea anula nici diploma cu condițiile ei umilitoare, cu dependența românilor de Esztergom. În situația aceasta a găsit totuşi, o ieşire fericită. Prin bula ***"Rationi Congruit",*** pregătită de el şi publicată de urmaşul său, Inocenție al XIII-lea trece peste prevederile Conciliului Lateran, şi nu-i supune pe românii greco-catolici episcopului romano-catolic de Alba Iulia, creând pentru ei Episcopia greco-catolică de Făgăraş. Atât alegerea persoanei episcopului cât şi a reşedinței episcopale, Papa le-a făcut la sugestia Cantacuzinilor (Nilles, Symbolae, P.408/409).

Acum este momentul să aratăm cum bula papală este certificatul de naştere al şcolilor din Blaj: ***"predecesorul nostru*** - spune Papa Inocențiu în bulă - ***acelaşi Clemente al XI-lea, a voit ca atunci şi cât mai curând să se cumpere reşedință episcopală, pentru care se află destinată suma de 4.000 de florini. De asemenea, după rânduielile ritului grec, în aceeaşi Biserică a Făgăraşului trebuie să fie aşezați călugări şi preoți, de cumva nu sunt de rit bizantin, aşa cum s-a menționat, care să țină locul canonicilor şi capitulului. Ba şi mai mult, la numita Biserică a Făgăraşului să fie promovați şi aduşi numai episcopi care țin ritul răsăritean şi care să aibă şi să poată exercita jurisdicție asupra acestora"***. Separarea de episcopia de Alba Iulia şi dreptul de a avea mănăstire şi călugări după regula Sfântului Vasile cel Mare, îmbrățişată de Episcopul Ioan Giurgiu Patachi, n-a putut fi dusă la bun sfârşit din cauza morții atât de timpurii a acestuia, dar urmaşul său în episcopat Inochentie Micu Clain, pe temeiul bulei ***"Rationi Congruit"*** va stărui la Roma şi la Viena pentru obținerea fondurilor necesare pentru mănăstire. În această mănăstire se vor aşeza călugării Atanasie Rednic, Grigore Maior, Gherontie Cotorea ş.a., primii dascăli ai şcolilor româneşti din Blaj.

Pastorația Episcopului Ioan Giurgiu Patachi a fost extrem de grea. A urmat după 10 ani încheiați de vacanță episcopală, timp în care episcopia a fost condusă de teologul iezuit, n-a avut cine să sfințească mirul, antimise, biserici şi mai ales să hirotonească preoți. Candidații la preoție treceau munții în principate ori în Maramureş unde erau hirotoniți. I-a fost foarte greu episcopului să lucreze cu cei peste 400 de preoți hirotoniți în afară. Aceştia erau răspândiți în toate părțile eparhiei şi nu țineau nici o legătură cu vlădica. Sinodul convocat la 27 februarie 1725, cere protopopilor să stabilească exact numărul preoților şi să-i socotească scoşi din tagma preoțească dacă nu vor veni să ia binecuvântarea episcopului. În acelaşi timp, s-au strecurat în țară o mulțime de călugări străini, care atrăgeau credincioşii satelor, cărora li se adresau pentru diferite slujbe, deşi nu se ştia despre ei dacă

au sau nu darul preoţiei, cu toate că îndemnau pe credincioşi să-şi părăsească propriii lor preoţi. Sinodul din februarie 1725 a luat măsuri şi asupra acestora şi a credincioşilor care-i oploşesc.

După moartea Episcopului Patachi, conducerea eparhiei a trecut în mâinile celor doi vicari episcopali: protopopii din Daia şi Juc şi a teologului iezuit Regai, sub supravegherea lui Adam Fitter, rectorul colegiului iezuit din Cluj. Din actele sinodului ţinut la 15 noiembrie 1728, convocat de Adam Fitter la Cluj, aflăm că tulburările au reînceput. Popa Mailat din Şona s-a ridicat ca un mare prigonitor al uniţilor, fiind nevoie de intervenţia forţei publice pentru a-l prinde şi pedepsi. Mai aflăm că preoţii schismatici au luat de la uniţi bisericile cu forţa, săvârşind şi alte acte violente, pentru care au fost puşi sub anchetă, incitând împotriva preoţilor uniţi, iar călugării străini (sârbi) cutreierau satele sub pretextul strângerii de milă, în realitate fiind răspânditori ai schismei. Pentru a ne putea da seama de amploarea rezistenţei împotriva unirii, lămurirea ne-o dă analiza conscripţiei făcută de Inochentie Micu Clain în 1733, la puţin timp, deci, după instalarea lui în scaunul episcopesc:

- preoţi români se găseau în. ...... 1432 sate
- preoţi numai uniţi în .... 1065 sate
- preoţi numai neuniţi în .... 176 sate
- preoţi uniţi şi neuniţi în .... 191 sate
- fără preoţi români .... 645 sate
- total preoţi uniţi în .... 2255 sate
- total preoţi neuniţi în................... 486 sate

EPISCOPUL INOCHENTIE MICU CLAIN (1732-1751). La data de 4 iunie 1728, pentru ocuparea scaunului rămas vacant prin moartea Episcopului Ioan Giurgiu Patachi, au fost propuşi trei candidaţi: în locul 1 Iosif Hodermarszki, vicar rutean greco-catolic la Muncaci, care vânase mult timp scaunul episcopal de acolo; în locul al 2-lea Ioan Micu, teolog în anul al III-lea la Tirnavia, iar în locul al 3-lea preotul Ladislau Hatos din Făgăraş. Prin diploma din 25 februarie 1729 împăratul Carol VI l-a numit pe Ion Micu nu numai episcop ci şi consilier imperial. Noul episcop s-a născut în Sad, scaunul săsesc al Sibiului în anul 1692. După cinci clase secundare absolvite la colegiul Iezuit din Cluj a trecut la seminarul din Tirnavia (Nagy Szombat) ca bursier al fundaţiei întemeiată de cardinalul Kolonich pentru educaţia teologilor uniţi.

"Sigur, Adam Fitter nu bănuia când a propus sinodului alegerea tomnaticului elev al ordinului său, apriga luptă îndârjită pe care acesta va purta-o peste câţiva ani împotriva teologilor iezuiţi (de pe lângă episcopia unită)***, precum nu bănuia nici împăratul când a iscălit diploma de numire, marea furtună răscolitoare pe care va dezlănţui-o în viaţa naţiei româneşti din principatul Transilvaniei"***.[142)]

După ce a fost ales şi numit episcop, Micu a mai rămas în seminar până în iulie 1729 când a intrat în mănăstirea greco-catolică ruteană din Muncaci. La 5 septembrie primi titlul de baron, devenind şi purtătorul numelui *Clain* (Klein - Micu în germană). În 23 septembrie a fost hirotonit preot, iar în 25 septembrie se călugări luând numele de *Inochentie*. În 11 septembrie 1730 a fost preconizat, iar în 25 octombrie/5 noiembrie a fost consacrat episcop. După hirotonire a plecat la Viena, unde a insistat pentru asigurarea drepturilor acordate - legal - poporului român prin diplomele leopoldine. Revenit în Transilvania a fost înscăunat cu mare pompă la Făgăraş la 28 septembrie 1732. În urma stăruinţelor sale, prin decretul din 11 decembrie 1732, împăratul Carol VI ***"i-a dat loc şi scaun potrivit cu caracterul lui şi vot între staturile şi ordinele ţării atât în dietele Transilvaniei cât şi în congresele publice"*** (subl. n.).[143)] Drept urmare între anii 1733-1744, sub domniile împăraţilor Carol VI şi Maria Terezia, a dus în dietă o luptă inegală cu *staturile* celor trei naţiuni pentru drepturile clerului şi poporului său. În anii 1734-1735 petrecu mai mult timp la Viena, unde obţinu de la împărat schimbarea domeniilor de la Sâmbăta de Jos şi de la Gherla cu cel de la Blaj, al cărui venit evaluat la 6.000 florini aur, a fost destinat jumătate episcopiei, şi jumătate mănăstirii din Blaj cu şcolile şi seminarul de băieţi. În 1737 a mutat reşedinţa episcopiei de la Făgăraş la Blaj, care însă va purta în continuare numele de *Alba Iulia şi Făgăraş*. Aşezat la Blaj, prin colectă de la cler, episcopul a creat fondul necesar reparării castelului din Blaj, edificării bisericii catedrale, a mănăstirii şi şcolilor. În 1741 a pus piatra fundamentală a mănăstirii (terminată în 1747) în care se vor aşeza primii călugări bazilieni trecuţi prin şcoli înalte, Grigore Maior, Silvestru Caliani şi Gerontie Cotorea, oameni luminaţi cu care a

început seria bărbaților atât de distinși ai Bisericii Române Unite. Prin rescriptul din 3 septembrie 1743, a obținut de la împărăteasa Maria Tereza sesiuni canonice (eclejii) pentru preoți, locuri de casă şi biserică, dreptul fiilor de iobagi de a cerceta şcoli, accesul nobililor români la funcțiuni publice, iar iobagii să nu mai fie maltratați.

O problemă deosebită de care s-a ocupat episcopul Inochentie a fost cea a teologului iezuit a cărui asistență continuă i-a impus-o diploma de numire ca episcop. Lupta împotriva acestei umilitoare instituții a început-o încă de atunci şi o va continua prin excluderea teologului cu locuința din castelul reşedinței şi de la masa episcopului, pe motivul că, fiind de alt rit, pretinde mâncăruri cu carne în zile de post răsăritean, smintind pe cei ce văd o asemenea comportare şi sfârşi prin excomunicarea teologului Balogh, cel care a trimis informări curții imperiale din Viena pentru deschiderea anchetei în 1744 împotriva episcopului. Stăruințele lui Clain pentru drepturile Bisericii şi națiunii şi readucerea românilor din Transilvania într-o singură Biserică, cu excepția câtorva din părțile Braşovului, Țării Bârsei şi districtul Făgăraşului, i-au creat duşmani puternici care, profitând şi de tulburările călugărului sârb Visarion Sarai, l-au reclamat la Curtea imperială, acuzându-l că toate îndepărtările de la Unirea la care împărăteasa Maria Terezia ținea atât de mult se datorează episcopului. Vlădica a crezut că marea lovitură pentru Biserica Unită va veni de la preoțimea înşelată în nădejdea ce şi-a pus în promisiunile împărăteşti. De aceea a luptat cu toate forțele sale, intervenind atât la Viena cât şi în dietă pentru dobândirea drepturilor promise la începutul unirii. Dar episcopul s-a înşelat. Furtuna s-a produs în sate între credincioşi şi a atras în vârtejul ei o parte a preoțimii datorită unui călugăr sârb, *un bosneac care nu ştia o boabă românească, dar era înzestrat cu toate însuşirile cu care marii şarlatani de pretutindeni izbutesc să târască după ei mulțimile naive şi credule.* Numele lui era Visarion Sarai.[144)] Avea faimă de sfânt. ***"Fusese la Ierusalim şi la Muntele Athos, ceea ce îi sporea prestigiul, iar paşaportul dat de patriarhul din Karlowitz*** (Arsenie Ioanovici l-a trimis în Transilvania, n.n.) ***spunea că merge iarăşi la locurile sfinte. Disprețuia carnea şi băuturile şi dormea pe pământul gol cu o cărămidă sub cap şi spunea că în fiecare noapte i se arată Sfânta Fecioară, care îi călăuzeşte paşii, faptele şi vorbele. De pălărie îi atârnau panglici cu chipurile Mântuitorului şi a Maicii Sfinte. Aşa l-a descris Petru Maior, pe timpul căruia mai pomeneau încă de Visarion"***.[145)] Acțiunea lui a durat între 11 martie şi 20 aprilie 1744, timp în care Inochentie era cuprins în marea bătălie cu duşmanii renaşterii noastre naționale. Călugărul a venit în Transilvania pe la Lipova unde sfințise o cruce şi binecuvântase un izvor, pe care mult timp oamenii l-au cercetat crezându-l tămăduitor de boale. Primul sat în care s-a oprit a fost Dobra. Era însoțit de un mare alai, unii călări, alții pedeştri. Deşi n-a fost aşteptat cum a cerut, de către protopop în fruntea mulțimilor şi cu lumânări aprinse, totuşi lumea s-a apropiat de el. Spunea că predicile le rosteşte la îndemnul Maicii Sfinte şi erau scurte, cu un ***"cuprins menit a prăbuşi în praf pe cei ce le ascultau"***. Fiind zi de duminică a fost invitat să intre în biserică, dar *"sfântul"* a refuzat, spunând că i s-a arătat Maica Sfântă şi i-a ***"interzis să calce pragul bisericii în care a slujit popă unit"***. A propovăduit în satele dintre Dobra şi Sălişte. Poporul îl asculta fascinat, urmându-l din sat în sat, aruncându-se la pământ înaintea lui. Pretutindeni, în calitate de *"trimis al lui Dumnezeu"* şi după *"sfaturile Maicii Sfinte"*, spunea că popii uniți ***"au vândut legea"***, că botezul lor nu-i botez, cununiile lor nu-s cununii şi că ascultarea de ei duce direct şi sigur în muncile eterne ale Iadului cu focul nestins şi viermele care nu doarme. Cuprinşi de spaima osândei de veci, în ignoranța lor, credincioşii, la îndemnul *"sfântului"* au alungat pe preoții uniți şi au refuzat să mai participe la slujbele lor. Morții erau îngropați fără prohod şi pe copiii nou născuți îi botezau... babele, spune Vlădica Inochentie în fața comisiei de anchetă. Popii uniți trag clopotele la biserică şi nimeni nu merge. **"*Stan Miclăuş din Sălişte a strigat*: Unde sunt copiii popilor uniți, să-i tăiem pe toți cu toporul căci şi aceia sunt papistaşi ".** [146)] Credincioşii din Şibot, județul Hunedoara, au despodit biserica, scormonind pământul de trei degete sub podele, aruncându-l afară şi înlocuindu-l cu altul, fiindcă în biserică slujise până aici un preot unit. În unele sate preoții uniți au fost prinşi şi bătuți la îndemnul *"sfântului"*, iar în altele, cuprinşi de frică şi de valul agitației, au părăsit şi ei unirea. În câteva săptămâni, între Mureş, Târnave şi Carpați, unirea a fost aproape total desființată. Părțile din nordul Transilvaniei au rămas neatinse.

Visarion a fost prins la Sălişte, dus şi anchetat la Sibiu şi apoi trimis la Viena unde i s-a pierdut urma. Dar această răzmeriță a călugărului sârb a dus la sfârşitul carierei marelui episcop, Inochentie Micu Clain. Din declarațiile făcute de episcop la Viena în fața comisiei de anchetă rezultă că în *săborul*

mare din 25 iunie-6 iulie 1744, la care au luat parte, pe lângă protopopi, mulţi preoţi, apoi mireni nobili şi ţărani şi chiar unii dintre cei ce părăsiseră unirea, episcopul a făcut o lungă expunere asupra luptei sale pentru drepturile şi privilegiile promise, dar totul a fost zadarnic fiindcă domnii ţării s-au opus. N-a putut obţine confirmarea diplomei a II-a leopoldine, din cauza opunerii staturilor. Dintre cei prezenţi la sinod, unii au ameninţat cu lepădarea unirii. Acest sinod i-a fost socotit lui Clain agitaţie împotriva stăpânirii, a Curţii imperiale. Pe de altă parte, reclamaţiile trimise la Curte împotriva episcopului îl mai acuzau că ar fi dat ordin protopopilor şi preoţilor să-l primească pe Visarion Sarai în triumf; o mare născocire şi minciună. Pe baza materialului informativ sosit din Transilvania, comisia de anchetă a Cancelariei aulice a formulat 82 de întrebări la care episcopul trebuia să răspundă. Convocat la Viena în faţa unei comisii de anchetă a Cancelariei aulice, Inochentie sosi în capitală la începutul lunii iulie 1744, însoţit de secretarul său Petru Dăianu şi tânărul preot Petru Aron, întors de curând de la studii din Roma.[147)] Acasă, conducerea episcopiei a rămas în seama vicarului general, care era protopopul Nicolae din Bia, de lângă Blaj. La Curte stăpânea o atmosferă foarte duşmănoasă împotriva ierarhului român. La 16 noiembrie, la prima şedinţă, comisia de anchetă a încercat zadarnic să-l convingă să renunţe la lupta pentru Biserică şi Naţiune şi, deşi a răspuns la câteva întrebări ce i s-au pus, a contestat competenţa comisiei de a face investigaţii împotriva lui. După ce arată că motivul principal al defecţiunilor de la Unire este nerespectarea promisiunilor făcute în diplomele împărăteşti şi că aşa s-a ajuns la *săborul mare - o adevărată adunare naţională a românilor -* , să i se strige în faţă: "***ne făgăduiţi multe dar ne minţiţi***",[148)] ***"Continuarea dialogului lui Clain trebuia să aibă loc în şedinţa comisiei din 7 decembrie 1744. Vlădica, însă, nu s-a mai prezentat ci a comunicat prin Aron şi prin agentul său Hardt, că nunţiul i-a interzis să se prezinte în faţa unui for incompetent să judece chestiunile şi persoanele bisericeşti, dar dacă i se vor comunica întrebările în scris, va răspunde tot în scris"***.[149)]

La 9 decembrie 1744, după ce a aflat că împărăteasa ar vrea să-l închidă în faimoasa temniţă de la Graz, episcopul, sfătuit de nunţiul apostolic, a părăsit Viena, plecând la Roma. Aproape 7 ani s-au dus tratative între Sfântul Scaun şi Curtea din Viena pentru întoarcerea episcopului în patrie, dar toate intervenţiile Romei au fost zadarnice, împărăteasa nemaiputând fi înduplecată, ba ameninţa că dacă episcopul s-ar întoarce fără aprobarea ei, ar da dispoziţie să fie întemniţat. După foarte multe stăruinţe din partea Sfântului Scaun, la 7 mai 1751, episcopul Inochentie Micu Clain a demisionat din funcţie, renunţând la episcopat, asigurându-i-se o pensie anuală de 1.200 florini aur, pe care succesorii lui la scaunul episcopesc, Petru Pavel Aron şi Atanasie Rednic, i-au plătit-o regulat până la 28 septembrie 1768, când a încetat din viaţă. A fost înmormântat în Biserica *"Madonna del Pascolo"* din Roma.

EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON (1752-1764). După plecarea lui Inochentie Micu Clain la Roma, din Biserica română unită pe care el a reuşit s-o unifice şi să le dea credincioşilor liniştea după atâta zbucium - cu excepţia câtorva grupări din părţile Braşovului şi Făgăraşului, rămase sub influenţa unor grupuri de greci fanatici - din întreaga operă a unirii n-au mai rămas decât frânturi bântuite de furtună. Tulburările au fost create de factori externi care au intervenit atât de brutal în viaţa atât de liniştită până atunci a satelor româneşti. Călugării străini veniţi din toate părţile, adăpostiţi în numeroase schituri aşezate în satele de la poalele munţilor, au înteţit tulburările. *Protopopul Nicolae din Bia*, vicarul general episcopesc lăsat de Clain, a încetat din viaţă la 23 iunie 1745. Tânărul preot Petru Pavel Aron, singurul cu studii corespunzătoare, în vârstă de 36 de ani, nerevenit încă de la Viena unde îl însoţise pe Clain, a fost numit de către acesta - care era deja în exilul de la Roma - vicar general episcopesc şi, după ce a primit confirmarea împărătesei Maria Terezia, s-a întors la Blaj.

Petru Aron s-a născut la Bistra, Munţii Apuseni, fiu al preotului de acolo, în anul 1709. Între anii 1730-1735 a urmat cursurile Colegiului iezuit din Cluj, de unde a trecut la Tirnavia, unde a făcut studii filosofice, după care a fost trimis de episcopul Inochentie Micu Clain la Roma, odată cu Silvestru Caliani şi Grigore Maior, dar Aron s-a întors numai după patru ani de studii teologice, fiindcă filosofia o făcuse la Tirnavia. La 26 mai 1742 depuse jurământul obişnuit şi voturile călugăreşti. În 1743 a fost hirotonit preot, iar în 1744 a sosit în ţară cu puţin timp înainte de a-l lua episcopul Inochentie ca însoţitor la Viena. Samuil Micu spune despre Aron că ***"au petrecut o viaţă sfântă, au fost un om postelnic, îndurat, bisericos şi înfrânat. Mătăniile cele scrise în posturi toate şi, afară de acele***

şi altele, făcea noaptea, cât degetele lui pururea se cunoşteau de mătănii".[150)] În călugărie a luat numele *Pavel.*

Foarte grea i-a fost lui P.P. Aron pastoraţia eparhiei şi cu deosebire în perioada de timp cât a fost vicar general. Inochentie dădea de la Roma diferite dispoziţii, pe care împărăteasa şi autorităţile de stat i le contestau şi, deci, nu-i îngăduiau lui Aron să le execute, cum a fost, spre exemplu, excomunicarea teologului iezuit Balogh, pe care Inochentie i-a cerut să o publice, iar Aron, la îndemnul autorităţilor imperiale, a refuzat să o publice, rezultând din aceasta supărare între episcop şi vicarul său.

Alegerea lui Petru Pavel Aron ca episcop s-a făcut la 4 noiembrie 1751. Primii trei candidaţi au fost: P.P. Aron, Grigore Maior şi Silvestru Caliani. La 28 februarie 1752 împărăteasa îl numi episcop pe P.P.Aron, iar Sfântul Scaun îl confirmă prin bula din 6 iulie 1752. A fost hirotonit episcop la 1 septembrie acelaşi an. Introdus în beneficiu a fost scutit de a mai susţine ca până atunci din fondurile eparhiale pe teologul iezuit, fiind trecut în sarcina statului (a erarului). În capitulul eparhial al episcopului P.P.Aron întâlnim pe tinerii călugări baziliani, Gerontie Cotorea, vicar general, iar asesorii: Silvestru Caliani şi urmaşii în episcopat ai lui Aron, Atanasie Rednic şi Grigore Maior. Om de cultură, P. P. Aron a scris mai multe lucrări de învăţătură creştinească. De numele lui se leagă, cu deosebire, *întemeierea şi organizarea în 1754 a şcolilor din Blaj*, puse sub conducerea călugărilor baziliani, oameni cu atât de frumoase studii făcute în străinătate, mai ales la Roma. Încă de la început, şcolile blăjene, izvor nesecat de cultură pentru viaţa românească, aveau peste 300 de elevi pe care episcopul îi ţinea cu pâine, iar la praznice şi cu fiertură, obicei prefăcut mai târziu în fundaţiunea *"ţipăilor"*. Cea mai importantă dintre şcoli, seminarul *"Bunei Vestiri"* a fost cu totul preferată de episcop şi i-a lăsat la moarte întreagă averea sa. A înfiinţat o tipografie la care s-au tipărit multe cărţi folositoare. A zidit, pe cheltuiala sa, bisericile din Cut, Bistra, Mănărade şi Răşinari. Prin stăruinţele sale a reuşit să mai completeze câteva sesiuni parohiale, dar cu greu, fiindcă stăpânii de pământ din cele mai multe sate româneşti erau calvini care nu luau în seamă dispoziţiile Curţii imperiale privitoare la aceste dotări.

Foarte mult i-au stricat acestui blând şi cucernic episcop veştile rele ce circulau prin ţară că el ar fi uneltit la îndepărtarea Episcopului Inochentie Micu Clain. Dar neliniştea cea mai mare i-a produs agitaţia ierarhiei sârbeşti din Carlovitz, care vroia să supună pe români jurisdicţiei ei şi mai ales reluarea răzmeriţei începută de Visarion Sarai împotriva unirii, de astă dată prin călugărul Sofronie de la Cioara, împreună cu preotul *Ioan Molnar* zis şi Popa Tunsu, răzmeriţă care a făcut ca mulţi români, îndeosebi din Mărginimea Sibiului, să se lepede de unire. Aşa de puternice au ajuns din nou tulburările religioase şi certurile între uniţi şi neuniţi, aceştia din urmă incitând peste tot la revoltă, încât a trebuit să intervină puterea de stat prin generalul Buccow. Pentru liniştea spiritelor, episcopul a întreprins multe vizitaţii canonice. Într-una din acestea, pe când se afla la marginea Transilvaniei, la Cavnic, la 27 ianuarie 1764, l-a surprins moartea. Osemintele i-au fost aduse la Blaj şi îngropate în curtea episcopiei.***" Când a fost Aron aproape de moarte, spune Samuil Clain, s-au descins de brâul de fier, ce în unsprezece ani, până a fost episcop, l-a purtat pe pielea goală, peste mijloc"***.[151)]

Aşadar, pastoraţia Episcopului Petru Pavel Aron a fost tulburată de mişcarea călugărului ortodox Sofronie. Acesta, călugărit la Argeş, locuia într-un schit aşezat pe hotarul satului său natal, Cioara. Luând şi el drumul Carlovitzului, se întorcea de acolo cu îndemnul Mitropolitului, de luptă împotriva unirii cu Roma. Mişcarea lui Sofronie a depăşit, însă, stadiul unei activităţi de propagandă antiunionistă, religioasă, cum o redă istoriografia Ortodoxiei româneşti. Ea revendica, nu mai puţin, probleme sociale: ***"A trecut puterea domnilor, acum noi suntem domni"*** (Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Ştiinţifică Bucureşti 1967, p.209). Mişcarea, luând proporţiile unei răzmeriţe violente şi recrudescente, a determinat autorităţile să aresteze pe unii din capii ei, îndeosebi călugări fanatici. Pentru a obţine eliberarea lor, Sofronie luă şi el mai mulţi ostatici, preoţi uniţi, pe soţia directorului minier, pe preotul romano-catolic din Zlatna ş.a. Călugărul se intitula *"vicar al Sfântului Sinod din Carlovitz"*. În această calitate, Sofronie promitea preoţimii şi poporului privilegiile ilirice, de care se bucurau numai sârbii ortodocşi din Imperiul habsburgic. ***"Pentru preoţime cu deosebire, ele puteau fi chiar mai ispititoare, cuprindeau drepturi mai mari şi mai reale, în raport cu cele numai promise de diplomele unirii"*** (D.Prodan, Op. Cit. p. 218). Atacând probleme

sociale, mişcarea a produs teamă că agitaţia ar putea duce la o adevărată revoltă: ***"Căci toţi credeam că această scânteie, stârnită sub numele religiei, în foc mai mare se va schimba"*** (Idem, p.309), scrie guvernatorul Transilvaniei, baronul Ladislau Kemény, cancelarului imperial. Unirea, lege latină, intoxicată de propaganda vechii fobii greco-slavone antiromane, era considerată *"lege nemţească".*

"Încadrându-se în Ortodoxia răsăriteană, provoacă intervenţia Rusiei, afectează relaţiile dintre cele două imperii" (Idem p. 218). Sofronie ajunsese la Blaj. Se duse să ceară socoteală Episcopului Petru Pavel Aron. Spre norocul lui, acesta se retrăsese la Sibiu.

Situaţia nemaiputând suferi amânare, ***"conferinţa ministerială din 12 martie 1761 hotărî să încredinţeze pacificarea românilor generalului Nicolae Adolf de Buccow, nou numitul comandat al forţelor militare din Transilvania"***. În acelaşi scop a fost trimis şi episcopul ortodox sârb, Dionisie Novacovici, care, însă, nefiind omul mitropolitului din Carlovitz, n-a avut autoritatea de a potoli zelul revoluţionar al lui Sofronie şi al oamenilor săi. Nici încercările generalului şi ale comisiei constituite în acest scop, al pacificării, n-au ajuns la rezultat pozitiv. Aşa că generalul decide singur distrugerea cuiburilor de agitatori din schiturile şi mănăstirile ortodoxe din Transilvania. Episcopul Petru Pavel Aron i-a cerut generalului să nu recurgă la această atât de drastică măsură dar n-a fost ascultat, cum fără rezultat a intervenit şi Episcopul Dionisie Novacovici. Sofronie n-a mai fost găsit, fugise la Argeş de unde trimitea peste tot scrisori să se pregătească de o nouă revoltă: ***"Cumpăraţi-vă puşti şi pistoale, căci va veni vremea când veţi da un plug cu boi pentru un pistol micuţ şi nu-l veţi afla. Şi să nu credeţi că aceasta e glumă sau poveste, ci grăbiţi-vă, căci nu ştiţi ceasul când va veni şi porunca"*** (Idem, p. 214).

Mănăstirile atât de deplânse azi - cu excepţia câtorva - erau mărunte schituri, improvizate din una sau două încăperi, adevărate bordeie, cele mai multe acoperite cu stuf, aşezate în marginea satelor sau la liziera pădurii, în care se aciuaseră după răzmeriţa lui Visarion Sarai, sub masca monahismului, agenţi ai Moscovei, foarte mulţi sârbi. Unii dintre ei locuiau împreună cu câte o *"călugăriţă"* cu care aveau împreună o droaie de copii, pe care îi întreţineau din rublele ţarilor moscoviţi, din cerşit şi din agitaţie. Această *coloană a cincea a Sfintei Rusii,* din care şi-a recrutat Sofronie cei mai mulţi dintre luptătorii pentru ortodoxie, a devenit un pericol pentru pacea din Transilvania şi a generat reacţia atât de brutală a generalului Buccow.

EPISCOPUL ATANASIE REDNIC (1765-1772). S-a născut în satul Giuleşti-Maramureş, la începutul anului 1722. Între anii 1734-1738 a studiat la Colegiul iezuit din Cluj. A urmat noviciatul la mănăstirea din Muncaci, după care a revenit la Cluj şi şi-a continuat studiile la acelaşi colegiu. Absolvind filosofia, în 1743 a trecut la Viena ca student al Institutului Pazmanian, urmând la Universitate studiile teologice, pe care le-a absolvit în 1747, când iarăşi s-a întors la mănăstirea din Muncaci şi a petrecut acolo până la începutul anului 1749, când a depus voturile monahale şi a fost hirotonit preot. Între anii 1750-1751, venit la Blaj, a însoţit pe vicarul Petru P. Aron în vizitaţiile canonice ce le-a făcut acesta în ţinutul Făgăraşului. Ajungând Aron episcop, Atanasie Rednic a fost cuprins între membrii capitulului diecezan, iar la 1754, când s-au deschis şcolile din Blaj, a fost unul dintre cei dintâi profesori, funcţionând mult timp ca prefect la seminarul înfiinţat de P.P.Aron, în urmă fiind numit *vicar episcopesc* şi *mare econom.*

După moartea lui P.P. Aron, sinodul electoral întrunit la Blaj, la 30 iunie 1764, a stabilit, în ordinea voturilor, următorii candidaţi la episcopat: 1. Grigore Maior cu 90 de voturi; 2. Inochentie Micu Clain, în exil la Roma, 72 voturi; 3. Silvestru Caliani, 16 voturi şi 4. Atanasie Rednic, 9 voturi. Fiindcă Inochentie Micu Clain renunţase la episcopat încă din 1751, a fost scos din calcul, rămânând numai trei candidaţi, dintre care, în toamna anului 1764, împărăteasa l-a numit pe Atanasie Rednic. După numire a plecat la Viena, unde la 15 mai 1765 a primit bula papală de confirmare. Din Viena, după ce a solicitat mai multe îmbunătăţiri pentru soarta clerului, s-a întors pe la Muncaci. Aici a fost hirotonit episcop de către Manole Olşavski, acelaşi episcop rutean care-l hirotonise şi pe P.P.Aron. De la Muncaci a plecat pe jos la guvernul din Sibiu, iar de acolo la Blaj, unde sosi la începutul lui septembrie. A fost instalat în scaun la 13 noiembrie 1765, iar în beneficiu a fost introdus la 14 aprilie 1766. Tratativele începute la Viena pentru îmbunătăţirea vieţii clerului le-a continuat şi cu guvernul transilvan, numind în acest scop patru deputaţi, pe protopopii din Daia, Coşai, Armeni şi Monor, care

să trateze direct cu guvernul problemele clerului. Dar s-a ajuns la prea puțin rezultat, completându-se câteva porțiuni parohiale, din cauza aceloraşi eterne opoziții ale reformaților. S-a mai obținut şi în numerar un ajutor de 10.000 florini pentru ajutorarea bisericilor şi preoților săraci.

Preocuparea de căpetenie a episcopului Atanasie Rednic a fost consacrată refacerii şi consolidării unirii, atât de încercată în urma răzmerițelor lui Visarion Sarai şi Sofronie de la Cioara. În acest scop episcopul a întreprins multe vizitații canonice în parohii şi a luat măsuri pentru înflorirea unei vieți monahale autentice, populând mănăstirile *"Buna Vestire"* şi *"Sfânta Treime"* din Blaj, precum şi cea din Alba Iulia, cu călugări bine pregătiți, atât la şcolile din Blaj a căror roade începeau să se arate, cât mai ales la cele înalte ale Apusului. Pe aceşti bărbați erudiți episcopul i-a obligat să practice viața monahală prescrisă în regulile călugăreşti ale ordinului Sfântul Vasile cel Mare, cu disciplină severă, cu renunțare la orice fel de avere mobilă sau imobilă, cu respectarea riguroasă a posturilor şi a slujbelor bisericeşti, de zi şi de noapte, rânduite pentru călugări. Cei care nu erau pregătiți pentru a fi dascăli ai tineretului şcolar, pentru a rămâne în mănăstire trebuia să învețe o meserie potrivită cu statutul călugăresc: tiparul, olăritul, fabricarea lumânărilor de ceară, croitoria etc. Pe Grigore Maior, nemulțumit pentru că nu i s-a dat episcopatul, având el cele mai multe voturi *"făcând împerecheri în cler împotriva episcopului său"*, l-a trimis la pocăință în mănăstirea de la Muncaci, iar Gerontie Cotorea şi Silvestru Caliani, amici şi în oarecare măsură complici ai lui Maior, n-au rămas nici ei nepedepsiți.

Atanasie Rednic a continuat tradiția inițiată de P.P.Aron de a întreține şcolarii săraci de la şcolile din Blaj cu pâine (țipăi), a dispus ca în Seminarul *"Sfânta Treime"* să se primească numai tineri care doresc să se preoțească, introducând pentru ei obligația de a purta reverenda. Pentru şcolile regimentului românesc de graniță din Năsăud (înființat în 1762) a stăruit să se numească profesori români. Samuil Clain, pe care episcopul Atanasie Rednic l-a trimis să învețe carte la Viena, unde episcopul obținuse două burse la Institutul Pazmanian, spune despre el că ***"a petrecut o viață cucernică, era foarte păzitor rânduielilor răsăritului... De şcoală şi de învățătură avea grijă bună, era om foarte smerit, haine de mătasă nicidecum n-a purtat, hrana lui de când s-a făcut călugăr numai cu legume şi cu ulei au fost... Slujba rugăciunilor cea de toate zilele niciodată nu au lăsat să nu o fi zis. Slujea episcopeşte şi din acel timp aşa slujbă episcopească nu s-au întâmplat... La anul 1772, în 2 mai, a murit episcopul Atanasiu şi toate ale sale le-a lăsat seminarului diecezan"***. Mai spune Clain că "***toată lumea ar fi vrut s-o poată călugări şi să supună pe toți la o viață grea"*** cum ținea şi el.[152)]

EPISCOPUL GRIGORE MAIOR (1773-1782). S-a născut în anul 1715. A fost fiul preotului român unit din Sărvad, comitatul Solnocului de Mijloc, azi în județul Satu Mare. Numele de botez i-a fost *Gavrilă*, iar Grigore e cel primit în călugărie. Augustin Bunea ne spune că a studiat mai întâi în Ungaria,[153)] după care a trecut la Cluj, unde a absolvit retorica. În 1740 a fost trimis de Episcopul Inochentie Micu Clain la Roma, unde a studiat Filosofia şi Teologia la Colegiul *De Propaganda Fide*, fiind promovat, la absolvire, doctor în ambele discipline. În 1745 a fost hirotonit preot după ritul bizantin în biserica Sfântul Atanasie din Roma. În 1747 s-a întors la Blaj. A intrat în mănăstirea *"Sfânta Treime"*, abia terminată, împreună cu Silvestru Caliani şi Gerontie Cotorea.

La alegerea de episcop din 1751, după demisia lui Inochentie Micu Clain, Grigore Maior a fost pe locul al doilea, după Petru P. Aron care a ocupat locul I şi a fost numit episcop. La deschiderea şcolilor din Blaj, în anul 1754, Grigore Maior a fost numit ***"învățător limbilor*** (latină şi maghiară) ***şi după vreme şi putință a ştiințelor"*** şi bibliotecar al bibliotecii ce avea de început 350 de cărți. La alegerea din 1764, Grigore Maior a primit cele mai multe voturi, 90, dar împărăteasa l-a numit pe Atanasie Rednic. Din acest motiv nemulțumit, Maior propaga în cler nedreptatea ce i s-a făcut. A fost considerat agitator împotriva rânduielilor legale şi, la porunca împărătesei Maria Terezia, generalul Hadik, comandantul trupelor împărăteşti din Transilvania, în primăvara anului 1765, l-a arestat şi l-a ținut închis la Sibiu trei luni şi jumătate, după care, conform propunerii Episcopului Rednic, a fost trimis la pocăință în mănăstirea de la Muncaci, interzicându-se clerului de a avea orice tangență cu exilatul. Dar, în 1771, cu ocazia unei vizite a împăratului Iosif al II-lea la Muncaci, trecând şi pe la mănăstire, Maior i-a strigat ***"să se milostivească a-l auzi. Împăratul l-a întrebat cine este ? Maior a răspuns «Eu sunt Iosif pe care l-au vândut frații» şi a început a-şi spune patimile".***[154)] Reexaminându-i-se

cauza Maior a fost eliberat şi numit cenzor al cărților ce urmau a se tipări în tipografia nou înființată slavo-română de la Viena.

În sinodul electoral din 15 august 1772, Grigore Maior, candidat pentru a treia oară la episcopat, a întrunit peste 100 de voturi, iarăşi pe locul I, urmat de Ignatie Darabant şi Iacob Aron. Prin diploma imperială din 27 octombrie 1772, a fost numit episcop ***"de care lucru foarte s-a bucurat toată romănimea din Ardeal"*** fiindcă ***"între vlădicii româneşti se poate asemăna cu adevăratul părinte al românilor, Ioan Inochentie Liber Baron Clain"***.[155)] În tradiția rămasă despre episcopul Grigore Maior se spune că, în vizitațiile canonice ce le făcea, ajuns într-un sat lângă Turda, în care credincioşii nu aveau biserică fiindcă stăpânul de pământ, calvin, nu le-a dat teren unde s-o zidească potrivit dispozițiilor imperiale, în predica rostită la slujba în aer liber, episcopul adresându-se Cerului, a rostit cu tărie: ***"Aşa-Ţi trebuie, Doamne, să n-ai biserică dacă ai dat tot pământul la Grofi!"***

În 23 aprilie 1773, Grigore Maior a fost hirotonit episcop în biserica curții imperiale din Viena, prin punerea mâinilor episcopului unit, croatul Vasile Bojişcovici, ceremonie la care, fapt nemaiîntâlnit până atunci, a asistat însăşi împărăteasa Maria Terezia şi împăratul Iosif al II-lea, pe lângă marii demnitari ai curții. Bucurându-se de binecuvântarea ce i-a dăruit-o noul episcop la sfârşitul Liturghiei împărătesei, aceasta l-a dăruit cu o cruce (pectorală) şi un inel. După instalare, în acelaşi an, episcopul a fost numit *consilier intim*, fiind *primul episcop român care va purta titlul de Excelență.*

Sub Grigore Maior s-au stabilit cu precizie obligațiile de participare la fondul *"țipăului",* repartizându-se contribuțiile anuale de grâu pentru pâine la 200 de şcolari: Domeniul episcopesc cu 200 de gălete, mănăstirea *"Sfânta Treime"* 200 şi Seminarul Teologic cu 200. Pentru a avea un cler cât mai bine pregătit, Maior a trimis tineri la studii în Tirnavia, Agria, Viena şi la Roma. Printre ei Gheorghe Şincai şi Petru Maior (doi din Corifeii Şcolii Ardelene), la Roma (Samuil Micu a studiat la Viena trimis de Episcopul Atanasie Rednic).

Grigore Maior a fost primul episcop român unit care nu a mai avut pe lângă el teologul iezuit, datorită desființării ordinului iezuiților la 21 iulie 1773. Sub păstorirea lui prin decretul aulic din 12 decembrie 1781, s-a unificat seminarul lui Aron din mănăstirea *"Buna Vestire"*, cu cel din mănăstirea *"Sfânta Treime*" formând Seminarul Teologic, devenit mai târziu Academia de Teologie din Blaj, existentă până în anul 1948. Facultatea de Teologie a Academiei din Blaj a fost singura instituție teologică română unită de grad universitar din Provincia Mitropolitană de Alba Iulia şi Făgăraş care acorda titlul de *licențiat în teologie.*

Cu contribuțiile sale personale s-au construit bisericile din Tăşnad-Sarvad, localitatea sa natală şi din oraşul Sibiu.

Din timpul scurt cât a păstorit Grigore Maior, cel mai mult l-a destinat vizitațiilor canonice, adevărată campanie de readucere la Unire a atâtor parohii, rupte de Biserică îndeosebi după plecarea lui Inochentie Micu Clain, pe timpul păstoririi lui Petru Pavel Aron. După propriile sale afirmații, numai în primii 2 ani de arhipăstorire, până la 2 ianuarie 1775 ***"pot număra ca la 500 de sate întoarse la unire"***.[156)] Dar toate aceste progrese realizate de episcop pentru consolidarea Unirii şi, mai ales, agitațiile sale împotriva nedreptelor rânduieli sociale, precum şi legăturile cu conducătorii țăranilor nemulțumiți din Munții Apuseni, care se vor răscula sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan, i-a nemulțumit şi agitat pe reformați şi luterani, eternii duşmani ai Unirii, care l-au reclamat la Curte, aceasta obligându-l să demisioneze, ceea ce a şi făcut la 13 martie 1782, obținând prin decretul din mai 1782 o pensie de la stat de 1.500 florini anual. Retras la mănăstirea din Alba Iulia a încetat din viață la începutul lunii februarie 1785. De acolo, trupul neînsuflețit i-a fost adus la Blaj, unde la 6 februarie a fost aşezat în cripta bisericii din curtea episcopiei.

EPISCOPUL IOAN BOB (1784-1830). S-a născut în anul 1739 în satul Orman, comitatul Solnocul Interior, azi satul făcând parte din comuna Iclod, județul Cluj. Tatăl său, Andrei Bob, a fost nobil din Copalnic Mănăştur, iar mama era fiica vicarului episcopesc Ştefan Timandi din Juc. Studiile elementare le-a urmat la şcolile din Orman, Ocna Dejului şi Ciumăfaia (azi sat în comuna Borşa, județul Cluj), la reformați. A trecut apoi în clasele gimnaziale la iezuiții din Cluj, fiind primit bursier la seminarul *"Sf. Iosif"*. Îmbolnăvindu-se după ce a absolvit cursul de *retorică*, a întrerupt un an. Reîntors la Cluj n-a mai fost primit în seminar. Continuând cu greu şcoala, după ce a absolvit *"fizica"* a plecat la Blaj în 1764 ca novice la baziliani. În anul 1765 a predat câteva luni *sintaxa* la Gimnaziul blăjan, în

locul lui Grigore Maior trimis la Muncaci. Părându-i-se prea grea viața călugărească, în condițiile impuse de episcopul Rednic, se retrase şi plecă la Odorhei ca *econom* la iezuiți. Murindu-i protectorul, iezuitul Sárosi care-i promisese că-l va trimite în Ungaria să studieze dreptul, în 1769 s-a reîntors la Blaj şi a mai petrecut în mănăstire la baziliani în diferite slujbe până în anul 1773 când, fără a se călugări, a fost trimis de episcopul Grigore Maior la Tirnavia pentru a studia teologia. Revenit de la studii şi încercându-l iarăşi boala, mai petrecu puțin timp pe acasă, apoi reveni la Blaj unde, la 25 decembrie 1777, a fost hirotonit diacon, iar la sărbătoarea Sfintelor Paşti din anul 1778 a fost hirotonit preot la vârsta de 39 de ani. După ce a fost ținut câteva luni în cancelaria episcopească, a fost numit protopop la Daia, de unde, abia după un an, în martie 1779, a fost transferat ca paroh şi protopop la Târgu Mureş. Acolo a funcționat până în iulie 1782. La data de 21 august, acelaşi an, clerul l-a candidat la scaunul episcopal rămas vacant prin demisia lui Grigore Maior şi a obținut 37 de voturi cu care a ocupat locul al III-lea. La 21 octombrie 1782, împăratul Iosif al II-lea l-a numit episcop, iar la 15 decembrie 1783 i se dădu şi confirmarea papală. A fost hirotonit episcop la 6 iunie 1784 de către antecesorul demisionat, episcopul Grigore Maior, iar la 2 iulie acelaşi an a fost instalat cu o deosebită solemnitate.

Perioada pastorației episcopului Ioan Bob a fost una dintre cele mai înfloritoare. Pe timpul lui mănăstirea *"Sf. Treime"* din Blaj a ajuns la culmea înfloririi sale, găzduind în sânul ei pe corifeii Şcolii Ardelene, Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior cu care, din păcate, episcopul nu a fost întotdeauna de acord. Diferendele dintre ei au fost mai puțin de natură personală şi mai mult de principii. *Ioan Bob a fost primul episcop unit care n-a fost călugăr.* În locul consistoriului format din călugări, vicari şi asesori, în 1807 a introdus capitulul catedral, format după modelul latin, din 7 canonici. Cel care-l atacă în mod deosebit pe episcop este Petru Maior în **Istoria Besearicii Românilor**, în care deplânge dispariția practicii păstrate de episcopii anteriori ai Bisericii Române Unite până la Grigore Maior, considerându-l pe Bob un inovator care a introdus în Biserica Unită un model prea autoritar de conducere. Nu numai călugărilor ci şi protopopilor le-a răpit din drepturile de care s-au bucurat după rânduiala Bisericii Răsăritului ***"cu care cale protopopii cei uniți din Ardeal din protopopi de lege grecească ar rămâne arhidiaconi popistăşeşti".*** P. Maior mai deplânge şi cere ***"reactivarea conducerii sinodale a episcopiei prin Săborul Mare".***[157)] Săborul Mare era format din episcop cu toți protopopii şi delegații clerului din fiecare district, spre deosebire de Săborul Mic, format din episcop şi 12 protopopi, cum a fost cel din februarie 1697, ținut sub Episcopul Teofil în legătură cu unirea.

În calitatea sa de luptător pentru drepturile românilor din Transilvania, episcopul Ioan Bob a înaintat Curții Imperiale mai multe memorii, între care cel mai important este *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, semnat şi de episcopul ortodox Gherasim Adamovici. ***"Aceluiaşi obiectiv îi este subordonată şi activitatea sa de «luminare a neamului» prin slova cărții, sprijinirea învățământului şi întemeierea de manuale în limba română. Este autorul primei ample lucrări lexicografice româneşti tipărite,*** **Dicționarul românesc, latinesc şi unguresc** (Cluj, 1822-1823)***. Cele aproximativ 11 mii de cuvinte româneşti înregistrate - pentru care se indică echivalentul latin şi maghiar - sunt grupate, fapt ce atestă viziunea puristă a autorului, în două secțiuni, cea mai mare cuprinde cuvintele de origine latină sau romanică, a doua reprezentând un glosar dat la sfârşitul volumului II, reuneşte cuvintele de alte origini"***.[158)] A mai scris **Teologia dogmatică** după Tournely, **Cartea de învățături creştineşti despre deşertăciunea lumii**, **Cuvânt păstoresc** etc.

Episcopul Ioan Bob s-a stins din viață la 2 octombrie 1830, în vârstă de 91 de ani, încărcat de merite atât pentru Biserica unită, cât şi pentru Neam.[159)]

EPISCOPUL IOAN LEMENI (1833-1850). Este ultimul episcop dinainte de restaurarea mitropoliei. Va fi şi el unul dintre episcopii demisionari, dar cu totul din alte motive decât antecesorii săi Inochentie Micu Clain şi Grigore Maior.

Ioan Lemeni s-a născut la 22 aprilie 1780, în Dezmir, un sat în apropierea Clujului, *"din părinți nobili"* spune Agustin Bunea.[160)] Şcoala elementară a urmat-o la Cluj şi Blaj, iar gimnaziul, cursul filosofic şi juridic, la Cluj, locuind şi el în Seminarul *"Sf. Iosif"*. În 1801 a intrat la Seminarul Teologic din Blaj, de unde, după doi ani, a fost trimis de Episcopul Ioan Bob la Seminarul catolic din Oradea, pe care l-a absolvit în 1805, an în care a primit şi ordurile sfinte, subdiaconatul, diaconatul şi, la 1

octombrie, preoția. După doi ani de carieră didactică la Blaj, ca profesor de Filosofie şi Istorie bisericească, în 1807 a fost numit paroh şi protopop al Clujului ***"unde întoarse la Unire mai pe toți locuitorii români din acel oraş şi din unele comune din jur"***.[161)]

Ales canonic la 28 octombrie 1819, mai rămâne un an la Cluj, până la 1 octombrie 1820, când trece la Blaj. În 1829 a fost numit secretar al Episcopului Ioan Bob, deşi avea şi catedra de Istorie bisericească la Seminarul Teologic. După moartea episcopului Ioan Bob, a fost ales vicar general episcopesc Demetru Caian junior, dar stingându-se şi acesta din viață, a fost ales, în locul lui, la 3 martie 1832, Ioan Lemeni. La 15 mai, acelaşi an, s-au ținut alegeri pentru ocuparea scaunului episcopesc vacant, la care canonicul Ioan Lemeni a obținut 179 din cele 212 voturi exprimate, ocupând primul loc între candidați. La 23 august a fost numit episcop, iar la 16 aprilie 1833 primi confirmarea Sfântului Scaun, în urma căreia la 6 iunie 1833 a fost hirotonit în catedrala română unită din Oradea, prin punerea mâinilor episcopului Samuil Vulcan, iar la 14 iulie a fost instalat în scaun la Blaj. Din activitatea episcopului Ioan Lemeni trebuiesc consemnate multe lucruri de însemnătate deosebită pentru Biserica Unită. Aşa, în primul *săbor diecezan*, ținut cu ocazia instalării sale în scaun, s-a hotărît ca în fiecare parohie să ia ființă o *şcoală poporală cu învățător*. A făcut vizitații canonice aproape în toate parohiile diecezei. În 1837 a transformat catedrala din Blaj, lungindu-i nava şi adăugându-i cele două turnuri, două sacristii şi două coruri. A restaurat castelul reşedinței episcopale. A completat cursurile teologice de la 3 la 4 ani. Împreună cu episcopul ortodox Andrei Şaguna, a prezidat Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății, la 3/15 mai 1848.

Sub episcopatul lui Ioan Lemeni s-au ridicat în Biserica Română Unită mari personalități, care au avut un rol deosebit atât în cultură cât şi în viața politică a Neamului românesc. Aşa au fost Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu ş.a. Lui Bărnuțiu, Episcopul Lemeni i-a încredințat catedra de Istorie universală şi Filosofia la gimnaziu. A participat personal la acțiunile luptei de dezrobire națională şi înainte de 1848. Astfel, la 8 martie 1842, a înaintat curții imperiale vieneze protestul Capitulului blăjean împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în administrația Bisericii şi a şcolilor, iar împreună cu Episcopul ortodox Vasile Moga a înaintat în acelaşi an Dietei din Cluj, un memoriu în legătură cu drepturile românilor din *"Fundus regius"*, de pe *"pământ crăiesc"* sau domeniile coroanei. Însă, lipsa de prudență în comportare cu cei din jurul lui şi îndeosebi cu profesorii Seminarului teologic, l-au făcut să sufere foarte mult între anii 1842-1846. Dar foarte păgubitor i-a fost conflictul cu Simion Bărnuțiu şi alți intelectuali ai vremii, care l-au învinuit pentru atitudinea din timpul Revoluției din 1848 când episcopul s-a pronunțat în favoarea unirii Transilvaniei cu Ungaria, lucru de care n-a fost străin nici Andrei Şaguna.[162)] Lui Lemeni însă nu i s-a iertat proclamația din 9/21 octombrie 1848 dată în acest scop, împotriva chemării la luptă contra răsculaților unguri adresată de generalul Puchner. În urma acestei atitudini, prin decretul din 9 noiembrie 1848, generalul Puchner l-a suspendat pe episcop şi i-a sechestrat veniturile domeniului episcopesc. În martie 1850 a fost obligat de către guvernatorul Transilvaniei, Wohlgemuth, să demisioneze, ceea ce episcopul şi făcu şi, la 10 aprilie 1850, a plecat la Viena unde şi-a petrecut restul vieții. A încetat din viață la 29 martie 1861 şi a fost înmormântat în cimitirul vienez Simmering.